

Evaluatie regeling DNA- verwantschapsonderzoek

prof. dr. Heinrich Winter
mr. dr. Rolf Hoving
mr. Christian Boxum
mr. Christine Veen

Groningen, maart 2019

www.pro-facto.nl

Ossenmarkt 5
9712 NZ Groningen

profacto@pro-facto.nl
050 313 98 53

Colofon

Het onderzoek is – in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het ministerie van Veiligheid en Justitie – uitgevoerd door Pro Facto, bureau voor bestuurskundig en juridisch onderzoek, advies en onderwijs in samenwerking met de Rijksuniversiteit Groningen.

Onderzoeksteam: prof. dr. Heinrich Winter (projectleider), mr. dr. Rolf Hoving, mr. Christian Boxum en mr. Christine Veen

Begeleidingscommissie:

Dhr. em. prof. mr. G.J. Veerman (voorzitter)	Universiteit Maastricht
Mw. dr. A.C. Wille	Universiteit Leiden
Mw. mr. dr. M. Prinsen	Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie (NIFP)
Mw. drs. A.H.G. van Zantvoort	Justitie en Veiligheid, directie Rechtshandhaving en Criminaliteitsbestrijding
Mw. mr. drs. C.C.M. van Deudekom	Justitie en Veiligheid, Directie Wetgeving en Juridische Zaken
Mw. dr. A. ten Boom, opgevolgd door mw. mr. W.M. de Jongste	WODC

Voor de inhoud van het rapport zijn de onderzoekers verantwoordelijk. Het leveren van een bijdrage (als medewerker van een organisatie of als lid van de begeleidingscommissie) betekent niet automatisch dat de betrokkene instemt met de gehele inhoud van het rapport. Dat geldt evenmin voor het ministerie van Veiligheid en Justitie en zijn minister.

© 2019 WODC, ministerie van Veiligheid en Justitie. Auteursrechten voorbehouden.

Inhoudsopgave

SAMENVATTING	1
INLEIDING	7
1.1 AANLEIDING EN DOEL VAN HET ONDERZOEK	7
1.2 CENTRALE ONDERZOEKSVRAGEN EN DEELVRAGEN	8
1.3 ONDERZOEKSAFBAKENING.....	9
1.4 ONDERZOEKSAANPAK.....	9
1.5 METHODOLOGISCHE VERANTWOORDING DOSSIERSTUDIE	11
1.6 LEESWIJZER	12
WETTELIJKE REGELING VAN DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEK.....	14
2.1 INLEIDING	14
2.1.1. Soorten DNA-onderzoek.....	15
2.1.2. Opbouw van het hoofdstuk.....	15
2.2 VORMEN VAN DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEK	15
2.2.1. Drie scenario's over toepassing DNA-verwantschapsonderzoek	16
2.2.2. DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank.....	17
2.2.3. Grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek	18
2.2.4. DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap.....	18
2.2.5. Gericht DNA-verwantschapsonderzoek	19
2.3 UITVOERING VAN DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEK.....	19
2.4 DOEL WETTELIJKE REGELING.....	20
2.5 DE NOODZAAK VOOR EEN WETTELIJKE REGELING	21
2.6 VOORWAARDEN AAN ELKE FORM VAN DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEK	23
2.6.1. DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank.....	24
2.6.2. Grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek	25
2.6.3. DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap.....	26
2.6.4. Gericht DNA-verwantschapsonderzoek	27
2.7 DE VERONDERSTELDE NEVENEFFECTEN VAN DNA-VERWANTSCHAPS- ONDERZOEK.....	28
2.7.1. DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank.....	28
2.7.2. Grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek	30
2.7.3. DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap.....	30
2.7.4. Gericht DNA-verwantschapsonderzoek	31
2.8 SCHEMATISCH OVERZICHT TOEPASSING DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEK	31
CIJFERMATIG BEELD DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEK	33
3.1 INLEIDING	33
3.2 OVERZICHT VAN ALLE DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEKEN	34
3.3 ANALYSE VAN DE BESCHIKBAAR GESTELDE DOSSIERS.....	34
3.4 KENMERKEN VAN DE RAPPORTAGES VAN BESCHIKBAAR GESTELDE DOSSIERS	35
3.4.1. Soorten rapportages over verwantschap.....	35
3.4.2. Vormen van actief DNA-verwantschapsonderzoek	36

3.4.3.	<i>Pre-assessment</i>	37
3.4.4.	<i>Type misdrijven waarbij DNA-verwantschapsonderzoek is toegepast</i>	38
3.4.5.	<i>Uitkomsten van DNA-verwantschapsonderzoek</i>	39
3.4.6.	<i>Aantal actieve DNA-verwantschapsonderzoeken per jaar</i>	43
3.4.7.	<i>Uitkomst over het verwachte aantal DNA-verwantschapsonderzoeken per jaar</i>	44
3.5	VERWANTSCHAPSONDERZOEK IN PERSPECTIEF	44
3.6	KOSTEN VAN DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEK	45
DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEK IN DE PRAKTIJK		47
4.1	ERVARINGEN MET DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEK	47
4.2	DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEK VIA DE DNA-DATABANK	48
4.3	DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEK NAAR DELICTGERELATEERDE VERWANTSCHAP	53
4.4	GERICHT DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEK	54
4.5	PASSIEF DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEK	54
4.6	RESULTATEN DNA-VERWANTSCHAP, VERVOLGINGSBESLISSINGEN EN OORDELEN RECHTER	55
GROOTSCHALIG VERWANTSCHAPSONDERZOEK		57
5.1	INLEIDING	57
5.2	GROOTSCHALIG DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEK IN DE ZAAK MARIANNE VAATSTRA	58
5.2.1	<i>De zaak Vaatstra</i>	58
5.2.2	<i>Het grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek</i>	59
5.3	LEREN VAN GROOTSCHALIG DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEK	62
SLOTBESCHOUWING		67
6.1	INLEIDING	67
6.2	BELEIDSTHEORIE	68
6.3	DE TOEPASSING VAN DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEK	70
6.4	DE INVLOED VAN DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEK OP OPSPORING EN VERVOLGING	72
6.5	NEVENEFFECTEN EN WETTELIJKE RANDVOORWAARDEN	73
6.5.1	<i>Voorziene neveneffecten</i>	73
6.5.2	<i>Effecten van wettelijke randvoorwaarden</i>	74
6.6	KNELPUNTEN	79
6.7	CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN	82
BIJLAGE 1. DOELBOMEN		85
A.	DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEK VIA DE DATABANK	85
B.	GROOTSCHALIG DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEK	86
C.	DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEK NAAR DELICTGERELATEERDE VERWANTSCHAP	87
D.	GERICHT DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEK	88
BIJLAGE 2. LIJST VAN GEÏNTERVIEWDE PERSONEN		89
BIJLAGE 3. INFORMED CONSENTFORMULIER GROOTSCHALIG DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEK		90
BIJLAGE 4. GERAADPLEEGDE BRONNEN		91

Samenvatting

Inleiding

In dit onderzoek is de wet geëvalueerd die per 1 april 2012 DNA-verwantschapsonderzoek in strafzaken mogelijk heeft gemaakt met de invoering van art. 151da en 195g Sv. DNA-verwantschapsonderzoek is – naast klassiek vergelijkend DNA-onderzoek en DNA-onderzoek naar uiterlijk waarneembare persoonskenmerken – de derde soort DNA-onderzoek die wettelijk is toegestaan. Bij DNA-verwantschapsonderzoek worden DNA-profielen vergeleken waarbij wordt gezocht naar indicaties van familierelaties met de mogelijke dader. Informatie over de aanwezigheid van een familierelatie kan bijdragen aan de opsporing en vervolging van strafbare feiten.

De vraag die centraal staat in dit onderzoek is in hoeverre deze DNA-verwantschapsonderzoeken hebben bijgedragen aan het bereiken van de doelstelling daarvan en welke neveneffecten en knelpunten zich bij DNA-verwantschapsonderzoek voordoen.

Onderzoeksmethoden

Voor de beantwoording van de onderzoeksvragen zijn verschillende onderzoeksmethoden toegepast. Ten eerste is er gebruik gemaakt van document- en literatuurstudie. Vervolgens zijn oriënterende interviews afgenomen met vertegenwoordigers van verschillende organisaties die betrokken zijn bij de toepassing van DNA-verwantschapsonderzoek, zoals de politie, het Openbaar Ministerie, het Nederlands Forensisch Instituut (hierna: NFI). Ook is er gesproken met advocaten. In het kader van het evaluatieonderzoek is bij negen arrondissementsparketten dossieronderzoek uitgevoerd. Daartoe is gebruik gemaakt van gegevens over uitgevoerde DNA-verwantschapsonderzoeken die het NFI beschikbaar heeft gesteld. Het dossieronderzoek brengt in beeld het aantal keren dat DNA-verwantschapsonderzoek is uitgevoerd, de vorm van het DNA-verwantschapsonderzoek dat is uitgevoerd en de soort zaken waarbij dat het geval was. Daarna heeft er een aantal verdiepende interviews plaatsgevonden met officieren van justitie en rechercheurs van de politie die in hun dagelijkse praktijk te maken hebben gehad met DNA-verwantschapsonderzoek. Ten slotte is er jurisprudentieonderzoek verricht.

Beleidstheorie

De beleidstheorie die in dit onderzoek is geformuleerd ziet op de doelen van de wettelijke regeling, de middelen waarmee deze doelen moeten worden bereikt en de te verwachten neveneffecten. Het doel van DNA-verwantschapsonderzoek is bij te dragen aan de opsporing

en vervolging van (ernstige) strafbare feiten. Het idee is dat de dader van strafbare feiten kan worden opgespoord via zijn familieleden. Als de familie van de dader bekend is, dan kan het opsporingsonderzoek daarna worden geconcentreerd op een van de leden van deze familie. Het vaststellen van een familieband is vooral van grote toegevoegde waarde als de politie geen concrete aanwijzingen heeft over de identiteit van de dader. Het DNA-verwantschapsonderzoek kan dan een ingewikkeld of vastgelopen opsporingsonderzoek (weer) vlot trekken.

Vormen van DNA-verwantschapsonderzoek

Er bestaan verschillende vormen van DNA-verwantschapsonderzoek. Voor de toepassing van elke vorm van DNA-verwantschapsonderzoek gelden andere voorwaarden. Ook heeft elke vorm van DNA-verwantschapsonderzoek zijn eigen voor- en nadelen. In dit onderzoek worden vier vormen van DNA-verwantschapsonderzoek onderscheiden:

1. DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank (familial search)
2. Grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek
3. DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap
4. Gericht DNA-verwantschapsonderzoek

Verwachte neveneffecten

Bij de totstandkoming van de regeling DNA-verwantschapsonderzoek is een aantal mogelijke neveneffecten van DNA-verwantschapsonderzoek genoemd dat te maken heeft met de rechten van betrokken personen. Deze neveneffecten hadden met name betrekking op verwantschapsonderzoek via de DNA-databank, maar ze hebben een bredere uitstraling en zouden ook voor andere vormen van verwantschapsonderzoek relevant kunnen zijn. Uit deze evaluatie blijkt dat deze verwachte neveneffecten zich in de praktijk niet of nauwelijks hebben voorgedaan.

Benaderen onschuldige personen

Het eerste negatieve neveneffect waarvoor werd gevreesd was dat een DNA-databankverwantschapsonderzoek zou leiden tot lijsten met namen die aan de politie zouden worden gegeven. Vervolgens zou de politie dan met die lijst met namen in de hand veel onschuldige mensen kunnen lastigvallen in de hoop dat één of enkele personen van de lijst een verwant zou(den) zijn van de dader. Dit zou een grote last opleveren voor burgers en geen effectieve inzet zijn van politiecapaciteit.

Dit onderzoek wijst uit dat de praktijk geheel afwijkt van deze veronderstelde gang van zaken. Het resultaat van een DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank is dat het NFI hooguit één of twee personen doorgeeft aan de politie die met grote waarschijnlijkheid verwant zijn aan de dader. DNA-databankverwantschapsonderzoek leidt dus niet tot het op grote schaal lastigvallen van onschuldige burgers of inefficiënt gebruik van politiecapaciteit. Overigens kan hetzelfde worden gezegd over grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek. Ook hierbij wordt geen lange lijst aan de politie doorgegeven met namen van potentiële verwanten, maar krijgt de politie alleen de enkele naam (of namen) te horen van personen die met grote waarschijnlijkheid verwant zijn aan de dader.

Stigmatisering en discriminatie

Een tweede potentieel negatief neveneffectief dat is benoemd is dat DNA-verwantschapsonderzoek via de databank zou leiden tot stigmatisering en discriminatie van bepaalde bevolkingsgroepen of etniciteiten, omdat die in verhouding vaker voorkomen in de DNA-databank. Deze vooronderstelling blijkt niet door de praktijk bevestigd te worden en vanuit dit oogpunt is er dus in de praktijk geen probleem geconstateerd. Een andere uitleg van dit bezwaar is dat

de familieleden van geregistreerden in de DNA-databank een grotere kans hebben om te worden gevonden op basis van een DNA-databankverwantschapsonderzoek. Als de DNA-databank op onevenwichtige wijze is samengesteld, hebben daders uit bepaalde families of bevolkingsgroepen inderdaad een grotere kans om te worden gevonden, maar de minister wijst er in de memorie van toelichting op dat het belang om niet of minder gemakkelijk opgespoord te kunnen worden, geen rechtens te respecteren belang is.

Voor wat betreft grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek is in de zaak Milica van Doorn alleen aan deelnemers van Turkse komaf gevraagd om deel te nemen aan het grootschalig verwantschapsonderzoek. Deze selectie lijkt op gespannen voet te staan met het principe dat bevolkingsgroepen niet mogen worden gediscrimineerd. De focus op een bepaalde bevolkingsgroep hoeft in dit verband niet als discriminatie gezien te worden. Volgens de OM-instructie DNA-verwantschapsonderzoek mag de kring van te onderzoeken personen niet groter zijn dan noodzakelijk en moet die zorgvuldig worden vastgesteld. En vanuit het oogpunt van proportionaliteit is het wenselijk dat de politie zo min mogelijk mensen lastigvalt. Als er duidelijke informatie is over de etniciteit van de dader, is daarom een focus op families met deze etniciteit gerechtvaardigd. In de zaak Milica van Doorn is bovendien gebleken dat politie en justitie op zeer zorgvuldige wijze het grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek hebben uitgevoerd waarbij veel aandacht is besteed aan communicatie en de wijze waarop de Turkse gemeenschap benaderd is.

Ongewenste informatie over verwantschap

Een ander verwacht neveneffect dat bij elke vorm van DNA-verwantschapsonderzoek relevant is, is dat burgers zouden kunnen worden geconfronteerd met ongewenste informatie over gevonden dan wel ontbrekende familiebanden. Dit gevreesde neveneffect heeft zich in de praktijk niet voorgedaan.

Knelpunten

In dit onderzoek is een aantal knelpunten aan het licht gekomen dat zich voordoet bij de toepassing van DNA-verwantschapsonderzoek. Zo zijn de kosten voor het uitvoeren van DNA-verwantschapsonderzoek hoog. Dat geldt met name voor DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank en grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek.

Kosten

De duur en de kosten van een DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank zouden flink afnemen als in het vervolg standaard de kenmerken van het Y-chromosoom zouden worden vastgesteld en in de DNA-databank opgenomen. De doelmatigheid en doeltreffendheid van DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank zal daardoor enorm toenemen.

Pre-assessments

Voordat er een DNA-databankonderzoek plaatsvindt voert het NFI een pre-assessment uit. Dit pre-assessment is bedoeld om te onderzoeken of het spoor geschikt is voor verwantschapsonderzoek. Aan een pre-assessment zijn geen procedurele voorwaarden verbonden. In de praktijk blijkt dat een positief pre-assessment vaak geen vervolg krijgt in een opdracht tot het daadwerkelijk uitvoeren van een DNA-databankverwantschapsonderzoek. Dit leidt tot ondoelmatige besteding van capaciteit binnen politie en het NFI.

Kennis

Voldoende kennis over DNA-verwantschapsonderzoek is een belangrijke voorwaarde bij het toepassen van deze onderzoeksmethode. Zonder voldoende kennis wordt er ten onrechte

geen gebruik gemaakt van de onderzoeksmethode, of wordt het DNA-verwantschapsonderzoek niet op de juiste wijze uitgevoerd of geïnterpreteerd. In dit onderzoek is vastgesteld dat het niveau van kennis over DNA-verwantschapsonderzoek bij de politie, het Openbaar Ministerie en de rechterlijke macht niet optimaal is. De politie, het OM en de rechter(-commissaris) verkrijgen vooral kennis over de mogelijkheden van DNA-verwantschapsonderzoek door er in de praktijk mee te werken. Aangezien het aantal uitgevoerde DNA-verwantschapsonderzoeken nog redelijk beperkt is, is de kennis over de mogelijkheden van DNA-verwantschapsonderzoek ook beperkt en (nog) niet wijdverspreid. Gebrek aan kennis over de (on)mogelijkheden van DNA-verwantschapsonderzoek leidt er toe dat kansen worden gemist, bijvoorbeeld in cold case zaken, waarin DNA-verwantschapsonderzoek tot nieuwe aanwijzingen kan leiden. Systematische borging van kennis over DNA-verwantschapsonderzoek binnen politie en het OM vindt slechts in beperkte mate plaats. Kennisdeling vindt vooral plaats door twee experts binnen de Landelijke Eenheid van de politie.

Conclusies en resultaten

Het doel van de regeling DNA-verwantschapsonderzoek is om door middel van het vaststellen van verwantschap, via familieleden de dader van ernstige misdrijven op te sporen en zo bij te dragen aan de opsporing en vervolging van (ernstige) strafbare feiten. Dit doel is behaald. DNA-verwantschapsonderzoek heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan de opsporing en vervolging van daders in verschillende zaken, waaronder enkele zeer geruchtmakende cold cases. Zonder DNA-verwantschapsonderzoek was er in zaken als de zaak Marianne Vaatstra, de zaak Milica van Doorn, de zaak Kralingse Bosmoorden of de Utrechtse serieverkrachter geen verdachte gevonden of een dader veroordeeld.

In absolute aantallen is de inzet van het DNA-verwantschapsonderzoek als opsporingsmiddel beperkt. Tussen 2012 en 2018 zijn er in totaal ongeveer 160 onderzoeken gedaan waarin actief werd gezocht naar verwantschap. DNA-verwantschapsonderzoek is dus zoals verwacht een relatief kleinschalig fenomeen, zeker ook wanneer dit aantal wordt afgezet tegen de duizenden misdrijven die elk jaar qua strafbedreiging in aanmerking komen voor de toepassing van een DNA-verwantschapsonderzoek. Maar het succes van een uitgevoerd DNA-verwantschapsonderzoek is boven verwachting. Van de 127 dossiers over DNA-verwantschapsonderzoek die ten behoeve van deze evaluatie beschikbaar zijn gesteld is in 44 gevallen mogelijke verwantschap vastgesteld. Verwantschapsonderzoek via de DNA-databank heeft in 7 van de 36 gevallen mogelijke verwantschap opgeleverd. Deze succespercentages wijken duidelijk positief af van het tevoren in 1 op 20 zaken verwachte succes.

Het laten uitvoeren van DNA-verwantschapsonderzoek via de databank en in grootschalige vorm wordt in de praktijk vaak gezien als *ultimum remedium*. Volgens de OM-Instructie DNA-verwantschapsonderzoek mogen DNA-databankverwantschapsonderzoek en grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek pas worden toegepast als er geen andere opsporingsmogelijkheden meer zijn die met redelijke inzet van middelen een voldoende kans bieden om te leiden tot opheldering van het misdrijf. In de praktijk blijkt dat (een deel van de) officieren van justitie deze regel strikt hanteert. De OM-Instructie wijst erop dat 'redelijk' een relatief begrip is en dus ruimte biedt voor afwegingen in het concrete geval.

De inzet van DNA-verwantschapsonderzoek *als ultimum remedium* betekent dat eerst alle traditionele opsporingsmethoden moeten worden toegepast. Dit houdt in dat er diverse telefoontaps kunnen worden geplaatst bij mogelijk betrokkenen, waarbij alle persoonlijke gesprekken van onschuldigen worden opgenomen en afgeluisterd. Welke gesprekken worden opgenomen en welke informatie hierbij wordt verkregen is op voorhand niet duidelijk. Dit

houdt ook in dat mogelijk onschuldige personen op basis van anonieme tips stelselmatig kunnen worden geobserveerd, aangehouden en vastgehouden voor verhoor. Uit dit onderzoek blijkt dat dit in verschillende zaken ook is gebeurd. In verhouding met dergelijke opsporingsmethoden maakt het gebruik van DNA-profielen uit de databank voor het zoeken naar verwantschap mogelijk zelfs een minder verregaande inbreuk op het recht op privéleven van de betrokken. DNA-databankverwantschapsonderzoek is daarmee eerder gerechtvaardigd. Dit past niet bij het uitgangspunt dat DNA-databankverwantschapsonderzoek pas als laatste middel mag worden ingezet.

Uit deze evaluatie volgt ook dat op bepaalde punten de eisen die worden gesteld aan de uitvoering van DNA-verwantschapsonderzoek te streng zijn. Hierdoor is de balans tussen de effectieve opsporing van strafbare feiten en de bescherming van het recht op privéleven nog niet gevonden. De strenge eisen voorkomen dat DNA-verwantschapsonderzoek kan worden uitgevoerd, terwijl het instrument had kunnen bijdragen aan de opsporing en vervolging van ernstige strafbare feiten. Dit kan tot gevolg hebben dat de dader van ernstige strafbare feiten niet kan worden opgespoord. Dit kan ook tot gevolg hebben dat er andere opsporingsmethoden worden toegepast om de dader te vinden, waarbij een grotere inbreuk wordt gemaakt op het recht op privéleven.

Aanbevelingen

Op basis van de evaluatie wordt een drietal aanbevelingen gedaan.

1. Een snelle toepassing van DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank kan in sommige zaken bijdragen aan een snelle oplossing van de zaak en daarmee onnodig politieonderzoek voorkomen. Hierdoor wordt politiecapaciteit op effectievere wijze ingezet en wordt mogelijk de onnodige inzet van opsporingsmethoden waarbij (ook) een forse inbreuk wordt gemaakt op het recht op privéleven, zoals telefoontaps, voorkomen. Het is daarom wenselijk dat de OM-Instructie DNA-verwantschapsonderzoek op dit punt wordt aangepast.
2. De wettelijke eis dat een DNA-verwantschapsonderzoek pas mag worden ingezet bij misdrijven waarop een gevangenisstraf van acht jaar of meer staat is te streng. Dat geldt in ieder geval voor DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap en gericht verwantschapsonderzoek. Deze eisen worden al aangepast in het wetsvoorstel tot herziening van het Wetboek van Strafvordering, maar de wijzigingen zouden op een eerder moment kunnen ingaan. Ook voor DNA-databankverwantschapsonderzoek staat de 8-jaarseis niet in verhouding tot de eisen die aan andere, vergelijkbare opsporingsmethoden worden gesteld. Het is wenselijk dat ook voor het databankonderzoek de 8-jaarseis wordt versoepeld.
3. Een belangrijk knelpunt bij de toepassing van DNA-databankverwantschapsonderzoek is dat de in de databank opgeslagen DNA-profielen geen Y-chromosomale kenmerken bevatten. Hierdoor moeten die kenmerken bij elk DNA-verwantschapsonderzoek via de databank handmatig worden verzameld en dit kost veel onderzoekscapaciteit van het NFI. Om dit knelpunt op te lossen is het wenselijk dat standaard de DNA-profielen die in vervolg worden opgenomen in de databank worden aangevuld met Y-chromosomale kenmerken. Voor zover dit nodig is, moet daarvoor een wettelijke basis komen. Indien mogelijk zouden met terugwerkende kracht uit het celmateriaal waarop de in de DNA-databank opgenomen DNA-profielen met autosomale kenmerken zijn gebaseerd, ook de Y-chromosomale kenmerken kunnen worden bepaald en opgeslagen. Naar de mogelijkheden hiertoe zal nader onderzoek moeten worden gedaan. Duidelijk is dat hiervoor eenmalig budget moet worden vrijgemaakt.

Inleiding

In de zomer van 1993 worden er in de buurt van een homo-ontmoetingsplaats bij het Kralingse Bos twee moorden gepleegd. Het opsporingsonderzoek naar de twee moorden loopt vast en lange tijd lukt het niet om de dader te vinden. Vanaf 2006 pakt het cold case team van de politie Rotterdam deze zaak weer op. Op de kleding van één van de slachtoffers is DNA-materiaal gevonden. Klassiek DNA-onderzoek levert geen resultaten op. In 2015 leidt een DNA-verwantschapsonderzoek via de databank wel tot een match met een waarschijnlijke verwant van de dader. Deze match zet de politie op het juiste spoor en er wordt een verdachte aangehouden. De verdachte bekent tegenover de politie dat hij de misdrijven heeft gepleegd. Uit klassiek DNA-onderzoek blijkt bovendien dat zijn DNA-profiel inderdaad matcht met het DNA-spoor dat is gevonden op de kleding van het slachtoffer. De verdachte wordt door de rechtbank veroordeeld tot een gevangenisstraf van 20 jaar.

1.1 Aanleiding en doel van het onderzoek

Op 1 april 2012 is de regeling van het DNA-verwantschapsonderzoek in werking getreden.¹ DNA-verwantschapsonderzoek op grond van de regeling in het Wetboek van Strafvordering vindt plaats in het kader van de opsporing en vervolging van strafbare feiten. Buiten de strafrechtelijke context wordt DNA-verwantschapsonderzoek al langer toegepast om bijvoorbeeld ouderschap vast te stellen. In een opsporingsonderzoek kan DNA-verwantschapsonderzoek worden gebruikt om via familieleden achter de identiteit van de dader van een strafbaar feit te komen. Dit is mogelijk als er tijdens een opsporingsonderzoek DNA is gevonden dat waarschijnlijk is achtergelaten door de dader. Er zijn verschillende vormen van DNA-verwantschapsonderzoek: DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank (familial search), grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek, DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap en gericht DNA-verwantschapsonderzoek. Deze vormen van DNA-verwantschapsonderzoek worden in hoofdstuk 2 nader toegelicht. DNA-verwantschapsonderzoek in het strafrecht kan groot maatschappelijk nut hebben. Het kan bijvoorbeeld bijdragen

¹ Wet van 24 november 2011 tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering en de Wet DNA-onderzoek bij veroordeelden in verband met de introductie van DNA-verwantschapsonderzoek en DNA-onderzoek naar uiterlijk waarneembare persoonskenmerken van het onbekende slachtoffer en de regeling van enige andere onderwerpen, Stb. 2011, 555.

aan het oplossen van geruchtmakende zaken, zoals in de zaken Marianne Vaatstra en Milica van Doorn is gebeurd.

Bij de behandeling van het wetsvoorstel vroeg de Eerste Kamer bij monde van Eerste Kamerlid Schrijver (PvdA) om een evaluatie van de regeling "in verband met de grote mate van gevoeligheid van het verwantschapsonderzoek en de onzekerheid over de precieze effecten daarvan in de praktijk". De vrees voor een inbreuk op de persoonlijke levenssfeer is een van de redenen voor het verzoek vanuit de Eerste Kamer. Een andere reden is dat niet duidelijk is welke (neven)effecten dit soort DNA-onderzoek in de praktijk heeft. Minister Opstelten zegde op 15 november 2011 aan de Eerste Kamer toe dat de regeling van DNA-verwantschapsonderzoek in het Wetboek van Strafvordering zou worden geëvalueerd.² Het onderzoek richt zich alleen op de evaluatie van de invoering van DNA-verwantschapsonderzoek in het Nederlandse strafrecht, de andere – tegelijkertijd doorgevoerde – wetwijzigingen vallen buiten het kader van dit onderzoek.³ Dit rapport vormt de weerslag van dat onderzoek. In de volgende paragraaf worden de onderzoeksvragen beschreven.

1.2 Centrale onderzoeksvragen en deelvragen

De vraag die in dit onderzoek centraal staat luidt als volgt:

Draagt het DNA-verwantschapsonderzoek bij aan het bereiken van de doelstelling daarvan en welke neveneffecten en knelpunten doen zich voor?

De centrale onderzoeksvraag is uitgewerkt in een zestal deelvragen. Deze zijn hieronder weergegeven

1. Wat is de beleidstheorie van de regeling DNA-verwantschapsonderzoek?
2. Hoe vaak is DNA-verwantschapsonderzoek toegepast bij opsporing en vervolging, welk vorm van onderzoek betrof dat, bij welk soort misdrijven is het middel ingezet en wat waren daarbij de overwegingen?
3. Hoe vaak heeft het resultaat van DNA-verwantschapsonderzoek tot vervolging geleid en heeft de rechter dit resultaat gebruikt als bewijsmiddel? Welke waarde heeft de rechter daarbij toegekend aan het DNA-verwantschapsonderzoek?
4. Welke (on)voorziene (neven)effecten heeft de toepassing van DNA-verwantschapsonderzoek en hoe functioneren de wettelijke randvoorwaarden in dat verband?
5. Welke knelpunten hebben zich bij de toepassing van het DNA-verwantschapsonderzoek voorgedaan?
6. Welke conclusies en aanbevelingen kunnen worden geformuleerd op basis van de onderzoeksbevindingen met het oog op de regeling van het DNA-verwantschapsonderzoek en de toekomstige toepassing daarvan?

² Kamerstukken I 2011/12, 32 168, C, p. 7. De toezegging behelst overigens een evaluatie na vier jaar, waarbij de minister nog een verwijzing maakt naar de Aanwijzingen voor de regelgeving die spreken van een termijn van 5 jaar.

³ Deze wijzigingen hebben onder meer betrekking op de toevoeging van de mogelijkheid om klassiek DNA-onderzoek te doen ter identificatie van een lijk, over de toevoeging van de mogelijkheid om onderzoek te doen naar uiterlijk waarneembare kenmerken van een onbekend slachtoffer en om ook de oogkleur daarbij vast te stellen. Zie Meulenbroek e.a. 2012, p. 56 voor een schematisch overzicht van de wijzigingen.

1.3

Onderzoeksafbakening

Op 22 augustus 2018 liet minister Grapperhaus van Justitie en Veiligheid naar aanleiding van het nieuws over de resultaten van het DNA-verwantschapsonderzoek in de zaak Nicky Verstappen weten een discussie te willen voeren met de Tweede Kamer over de mogelijkheid om onder bepaalde omstandigheden DNA-afname van derden te verplichten.⁴ Uit de context kan worden afgeleid dat de minister met name denkt aan verplichte afname van DNA bij derden in het kader van grootschalige DNA-verwantschapsonderzoeken. In reactie op Kamervragen van VVD-Kamerlid Van Oosten heeft staatssecretaris Harbers vervolgens laten weten dat de minister over dit plan graag het debat wil voeren met de Tweede Kamer aan de hand van dit evaluatieonderzoek van de wet die DNA-verwantschapsonderzoek mogelijk maakt.⁵

Verplichte afname van DNA en de eventuele verplichting voor derden om mee te doen aan een DNA-verwantschapsonderzoek komt echter niet aan de orde in dit onderzoek. Wel biedt dit onderzoek inzicht in het huidige functioneren van de huidige vrijwillige medewerking. Dit kan als basis dienen voor een eventuele politieke discussie over de wenselijkheid en mogelijkheid van een meewerkplicht. De centrale onderzoeksvraag van dit onderzoek ziet op het bereiken van de doelstelling van de wet die het DNA-verwantschapsonderzoek mogelijk maakt en de mogelijke neveneffecten en knelpunten van DNA-verwantschapsonderzoek. Zo is het ontbreken van medewerking door burgers bij grootschalige DNA-verwantschapsonderzoeken genoemd als een mogelijk knelpunt.

Verplichte DNA-afname bij grootschalige DNA-verwantschapsonderzoeken is denkbaar als oplossing voor het gepercipieerde probleem van gebrekkige medewerking door burgers, maar de analyse van de haalbaarheid van deze oplossing ligt buiten de onderzoeksopdracht. Een dergelijke analyse vergt een eigen, nader en uitgebreid onderzoek van principiële aard. Daarbij zouden de volgende vragen moeten worden beantwoord. Welke inbreuk mag de overheid maken op de lichamelijke integriteit van burgers? Hoe verhoudt verplichte DNA-afname zich tot het recht op privacy (art. 8 EVRM), het recht op eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer (art. 10 Gw) en het recht op de onaantastbaarheid van het menselijke lichaam (art. 11 Gw)? Is een verplichting om DNA af te staan noodzakelijk en proportioneel in verhouding met de daarmee beoogde doelen? Hoe past de verwerking van gedwongen afgestane persoonsgegevens bij art. 22 van de Uitvoeringswet Algemene verordening gegevensbescherming? Hoe beïnvloedt de verplichte medewerking de verhouding tussen politie en burgers? In dit rapport worden deze vragen niet beantwoord.⁶ Een blik op de wetgeschiedenis van de wet die in het onderhavige onderzoek centraal staat, leert dat verplichte afname van DNA van burgers een grote breuk zou zijn met het verleden. Bovendien is het maar zeer de vraag in hoeverre art. 8 EVRM en de Algemene verordening gegevensbescherming dat toelaten.⁷

1.4

Onderzoeksaanpak

Om de centrale onderzoeksvraag en de zes deelvragen te beantwoorden zijn de volgende onderzoeksmethoden toegepast.

⁴ <https://www.nu.nl/245099/video/grapperhaus-overweegt-verplichte-afname-dna-bij-onderzoek.html>

⁵ https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/plenaire_verslagen/detail?vj=2017-2018&nr=107&version=2#idd1e117604

⁶ Het WODC-rapport 'Een meewerkverplichting bij grootschalig DNA-onderzoek in strafzaken?' van P.H.P.H.M.C. van Kempen en M.G.J.M. van der Staak uit 2013 gaat uitgebreid in op de meewerkverplichting bij klassieke grootschalige DNA-onderzoeken. Op p. 201-202 wordt het grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek expliciet benoemd.

⁷ Kamerstukken II 2009/10, 32 168, nr. 3, p. 12-19.

Document- en literatuurstudie

Het onderzoek is gestart met een deskresearch van beschikbare informatie over de regeling en de toepassing daarvan. Verschillende Kamerstukken, literatuur en artikelen over de regeling DNA-verwantschapsonderzoek zijn bestudeerd. Op basis hiervan is onder meer een reconstructie van de beleidstheorie uitgevoerd. De beleidstheorie dient als basis voor het evaluatieonderzoek. Daarnaast is informatie afkomstig van de politie en het Openbaar Ministerie (hierna: het OM) bestudeerd, zoals de Instructie DNA-verwantschapsonderzoek (de eerste versie uit 2012 en de vernieuwde versie uit 2016), informatie over 'Informed Consent', het requisitoir in de zaak Vaatstra, de brochure over grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek en de uitnodigingsbrief voor deelnemers aan grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek. Een overzicht van alle bestudeerde literatuur en documenten is opgenomen in bijlage 4.

Klankbordgroep

In de eerste fase van het onderzoek is geprobeerd een klankbordgroep te organiseren. De klankbordgroep bestond uit verschillende betrokkenen bij DNA-verwantschapsonderzoek, die werkzaam zijn bij het Openbaar Ministerie, de Landelijke Eenheid van de Nationale Politie, het Nederlands Forensisch Instituut (hierna: NFI) en in de advocatuur en de wetenschap. Deze bijeenkomst had tot doel om input voor het onderzoek te leveren en de onderzoekers te ondersteunen bij het verkrijgen van toegang tot het onderzoeksveld. De bijeenkomst van de klankbordgroep stond gepland op 16 februari 2018 in Utrecht. Deze bijeenkomst kon helaas niet doorgaan doordat verschillende deelnemers waren verhinderd. Daarop is besloten een aantal (oriënterende) gesprekken te voeren met een aantal van de leden van de beoogde klankbordgroep.

Aan het eind van het onderzoek is wel een bijeenkomst georganiseerd met de betrokkenen uit het veld, waaronder respondenten die in de loop van het onderzoek zijn geconsulteerd. Tijdens die bijeenkomst zijn de belangrijkste bevindingen gepresenteerd en is aan de hand van openstaande vraagpunten en stellingen nagegaan wat het draagvlak is voor de onderzoeksbevindingen, de conclusies en aanbevelingen.

Interviews

De informatie verkregen uit de document- en literatuurstudie is verdiept door middel van het afnemen van interviews met experts die gedegen inzicht hebben in de regeling en de toepassing daarvan in de praktijk. Deze gesprekken hebben plaatsgevonden in de maanden februari tot en met oktober 2018. In totaal hebben 15 gesprekken met de politie, het OM, het NFI en de advocatuur plaatsgevonden. De Raad voor de Rechtspraak heeft geen medewerking verleend voor het afnemen van interviews met rechters en rechter-commissarissen omdat dit een te groot tijdsbeslag op de rechters zou leggen. In bijlage 2 zijn de gesprekspartners weer gegeven.

Dossierstudie

In het kader van het evaluatieonderzoek is bij negen arrondissementsparketten een dossieronderzoek uitgevoerd. Daartoe is gebruik gemaakt van de gegevens die het NFI beschikbaar heeft gesteld. Het dossieronderzoek brengt in beeld het aantal keren dat DNA-verwantschapsonderzoek is uitgevoerd, de vorm van het DNA-verwantschapsonderzoek dat is uitgevoerd en de soort zaken waarbij dat het geval was. Tijdens de uitvoering van de dossierstudie zijn op basis van dossiers beknopte casebeschrijvingen opgesteld die een beeld geven van de wijze waarop in de praktijk wordt omgegaan met DNA-verwantschapsonderzoeken.

Jurisprudentieonderzoek

Aanvullend onderzoek is uitgevoerd op basis van op rechtspraak.nl gepubliceerde uitspraken. Met het aanvullende jurisprudentieonderzoek is beoogd in kaart te brengen wat de rechterlijke overwegingen waren in de gepubliceerde zaken. Omdat de Raad voor de Rechtspraak daarvoor geen toestemming gaf konden er geen verdiepende gesprekken met rechters gevoerd worden.

1.5 Methodologische verantwoording dossierstudie

Het onderzoek is van start gegaan medio november 2017. Op dat moment is direct overgegaan tot het vragen van toestemming aan het college van procureurs-generaal voor inzage in de dossiers waarin DNA-verwantschapsonderzoek heeft plaatsgevonden. De toestemming voor inzage is verleend op 8 december 2017 door het college van procureurs-generaal. In de reactie op het verzoek werd aangegeven dat per arrondissementsparket contact opgenomen diende te worden met de privacyfunctionaris om verdere praktische afspraken te maken over de daadwerkelijke inzage.

Nadat de toestemming werd verleend in december 2017 is direct contact opgenomen met het Nederlands Forensisch Instituut (hierna: NFI). Het NFI heeft in februari 2018 een overzicht aan het Parket-Generaal beschikbaar gesteld. Het Parket-Generaal heeft vervolgens de parketten aangeschreven met de vraag over welke zaken het NFI informatie mocht delen. Per parket (vaak pas na meerdere rappels) is deze informatie vervolgens ontvangen. In totaal gaat het om 340 zaken waarvan de dossiers bij de parketten zijn opgevraagd. Van deze 340 dossiers hebben de onderzoekers uiteindelijk bij negen van de tien parketten dossier bestudeerd.

De overzichten van de eerste twee parketten (Noord-Nederland en Oost-Nederland) zijn ontvangen in april 2018. Op dat moment is meteen contact opgenomen met de desbetreffende privacyfunctionarissen van beide parketten en zijn de beschikbaar gestelde overzichten en de toestemming van het college van procureurs-generaal aan hen toegezonden met het verzoek de dossiers in te kunnen zien. Na ongeveer twee weken lagen de dossiers klaar om ingezien te worden. De terinzagelegging van de dossiers in Den Haag volgde spoedig daarna.

Het bezoek aan de eerste drie parketten werd vooral benut om een beeld te krijgen van wat er in de dossiers kon worden aangetroffen. Vooraf hebben de onderzoekers een format vastgesteld aan de hand waarvan de dossiers geanalyseerd konden worden. Bij het bezoek aan de eerste parketten bleek direct dat om niet duidelijke redenen niet alle gevraagde dossiers konden worden geraadpleegd. Bovendien bleek het format zoals de onderzoekers dat vooraf hadden vastgesteld niet een adequate manier om de dossiers te analyseren. De hoeveelheid bruikbare documenten verschilde namelijk sterk per dossier. Sommige dossiers waren zeer omvangrijk en andere juist weer zeer summier, zonder dat daarvoor een duidelijke verklaring voorhanden was. De documenten betreffende het DNA-verwantschapsonderzoek bleken ook niet altijd in het dossier te zitten. Ook daarvoor is geen verklaring gegeven of gevonden.

Op basis van deze eerste ervaringen is besloten af te zien van het streven op basis van de dossierstudie een compleet beeld te schetsen van de volledige populatie. Wel kozen we er voor bij het bezoek aan de overige parketten een meer kwalitatieve beschrijving te geven van de bruikbare dossiers. Temeer omdat de beschikbaar gestelde overzichten van het NFI al veel bruikbare kwantitatieve gegevens bevatten van alle dossiers. Hiertoe is besloten medio juni 2018. Op dat moment zijn direct alle overige parketten aangeschreven om een bezoek te plannen.

Een bezoek aan de eerste drie parketten kon snel worden geregeld nadat de informatie van het NFI aan het Parket-Generaal was geleverd. Op basis van deze ervaring was het de verwachting dat na ontvangst van de overige overzichten van het NFI, het bezoek aan de andere parketten ook snel kon worden geregeld. De praktijk bleek echter weerbarstiger. Waar de parketten Oost-Nederland, Noord-Nederland en Den Haag binnen afzienbare tijd de gevraagde dossiers hadden opgevraagd uit het archief, bleek dit voor een aantal andere parketten een stuk lastiger te zijn. Een aantal parketten gaf te kennen dat een groot aantal dossiers niet opgevraagd kon worden aan de hand van de door de onderzoekers overgelegde OZ-nummers (de referentienummers die de parketten gebruiken op de DNA-opdrachten). In die gevallen moest er aanvullende informatie bij het NFI worden opgevraagd (de parketnummers) om de dossiers uit het archief te kunnen halen van de desbetreffende parketten. Ook deze handmatige zoekslag van het NFI kostte de nodige tijd waardoor inzage in de dossiers langer op zich liet wachten. Daar kwam bovendien bij dat de capaciteit bij de resterende parketten in de zomerperiode (juli en augustus 2018) beperkt was en het opvragen van de dossiers daarvoor verder werd vertraagd.

Uiteindelijk zijn de volgende parketten bezocht:

TABEL 1.1: OVERZICHT BEZOCHTE PARKETTEN

Parket	Datum bezoek	Aantal beschikbare dossiers ⁸
Oost-Nederland	15 mei 2018	45
Noord-Nederland	7 juni 2018	19
Den Haag	22 juni 2018	27
Oost-Brabant	7 september 2018	36
Amsterdam	12 september 2018	88
Noord-Holland	12 september 2018	14
Zeeland-West Brabant	25 september 2018	10
Rotterdam	18 oktober 2018	60
Midden-Nederland	28 november 2018	41
Limburg	Geen bezoek	-

Het parket Limburg is niet bezocht omdat dit parket niet tijdig reageerde op verzoeken om informatie.

1.6 Leeswijzer

Dit rapport is opgebouwd uit zes hoofdstukken. In hoofdstuk 2 wordt ingegaan op de wettelijke regeling van het DNA-verwantschapsonderzoek zoals die is neergelegd in het Wetboek van Strafvordering. Hier wordt ingegaan op de verschillende vormen van DNA-verwantschapsonderzoek, de totstandkoming en de verwachte (neven)effecten van de regeling. Ook wordt aandacht besteed aan de voorwaarden die aan de uitvoering van DNA-verwantschapsonderzoek zijn gesteld. Hoofdstuk 3 geeft een cijfermatig beeld van de mate waarin en de wijze waarop DNA-verwantschapsonderzoek tot dusverre is toegepast en wat hiervan de resultaten zijn geweest. In hoofdstuk 4 wordt een kwalitatief beeld geschetst van de uitvoering van DNA-verwantschapsonderzoek. Dit gebeurt op basis van de dossierstudie en de inter-

⁸ Zoals hierboven is aangegeven waren niet steeds alle dossiers daadwerkelijk beschikbaar voor inzage. Van alle in deze kolom genoemde dossiers is wel informatie voorhanden uit de beschikbaar gestelde overzichten van het NFI.

views die zijn afgenomen. In hoofdstuk 5 wordt expliciet aandacht besteed aan het groot-schalig DNA-verwantschapsonderzoek, waarbij met name wordt ingegaan op de casus Mari-anne Vaatstra en de wijze waarop in dat onderzoek gebruik is gemaakt van DNA-verwant-schapsonderzoek. Hoofdstuk 6 is een slotbeschouwing waarin conclusies worden getrokken en aanbevelingen geformuleerd voor een meer effectieve en doelmatige inzet van DNA-ver-wantschapsonderzoek.

Wettelijke regeling van DNA-verwantschapsonderzoek

Een 13-jarig meisje meldt bij de politie dat ze al twee jaar wordt verkracht door een huisvriend van haar ouders. Een aanleiding voor deze melding is de ontdekking dat het meisje zwanger is. Het slachtoffer verklaart dat de huisvriend haar meermalen heeft verkracht op haar slaapkamer, terwijl haar ouders beneden waren. Als gevolg hiervan is het slachtoffer zwanger geraakt. Het slachtoffer laat de foetus na elf weken aborteren. Tijdens het opsporingsonderzoek wordt onder meer een verwantschapsonderzoek gedaan om de ouders van de foetus vast te stellen. Uit dit verwantschapsonderzoek blijkt dat de kans dat het slachtoffer en de verdachte de biologische ouders zijn van de foetus 20 miljoen maal groter is dan wanneer het slachtoffer en een man die niet verwant is aan de verdachte de biologische ouders zijn. De verdachte wordt door de rechtbank veroordeeld voor ontucht met een minderjarige.

2.1 Inleiding

Met ingang van 1 april 2012 is de inzet van DNA-verwantschapsonderzoek op grond van het Wetboek van Strafvordering toegestaan.⁹ Deze vorm van DNA-onderzoek heeft als doel het vaststellen van genetische verwantschap tussen twee personen.¹⁰ Door DNA-profielen te vergelijken kan worden onderzocht hoe waarschijnlijk het is dat er een familierelatie bestaat tussen de donor van een DNA-spoor dat afkomstig is van een misdrijf en een tweede persoon, om via die verwantschapsrelatie de identiteit van de dader van een strafbaar feit te achterhalen. Met name kan uit DNA-verwantschapsonderzoek blijken dat er een grote kans is dat sprake is van een ouder-kind relatie of een relatie tussen broers en/of zussen. De DNA-profielen van ouders en kinderen of van broers/zussen lijken namelijk veel meer op elkaar dan de DNA-profielen van twee willekeurige mensen die geen familiebanden hebben.

⁹ Wet van 24 november 2011 tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering en de Wet DNA-onderzoek bij veroordeelden in verband met de introductie van DNA-verwantschapsonderzoek en DNA-onderzoek naar uiterlijk waarneembare persoonskenmerken van het onbekende slachtoffer en de regeling van enige andere onderwerpen, Stb. 2011, 555. Het besluit tot inwerkingtreding is genomen op 26 maart 2012, Stb. 2012, 131.

¹⁰ Dit wordt ook wel biologisch verwantschap genoemd. Dit type verwantschap kan worden onderscheiden van verwantschap in de juridische zin van het woord, omdat dit ook door bijvoorbeeld adoptie tot stand kan komen.

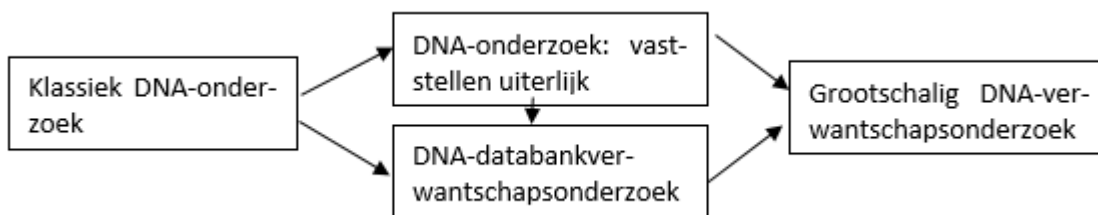
2.1.1. Soorten DNA-onderzoek

Als in een strafrechtelijk opsporingsonderzoek sporen met menselijk DNA worden gevonden, kan het van belang zijn te achterhalen wie de donor is van die sporen. Zeker als wordt vermoed dat de sporen zijn achtergelaten door de dader van een strafbaar feit (daderspoor). Van het daderspoor kan een DNA-profiel worden opgesteld. Met de invoering van de regeling van DNA-verwantschapsonderzoek kent het strafrecht drie soorten DNA-onderzoek die kunnen worden gebruikt om vast te stellen wie de donor is van het daderspoor. Deze soorten staan omschreven in artikel 138a Sv:

- i. DNA-onderzoek dat is gericht op het vergelijken van DNA-profielen (zogenaamd klassiek DNA-onderzoek);
- ii. DNA-onderzoek dat is gericht op het vaststellen van uiterlijk waarneembare persoonskenmerken van onbekende daders en slachtoffers, zoals geslacht, ras, oogkleur en haarkleur; en
- iii. DNA-onderzoek dat is gericht op het vaststellen van verwantschap.

Dit onderzoek gaat expliciet in op de derde soort DNA-onderzoek. Deze soort kan weer verder worden onderverdeeld in verschillende vormen. Die vormen worden hierna uitgebreid beschreven. Hieronder in figuur 2.1 staat een stroomschema waarin de verschillen soorten DNA-onderzoek zijn weergegeven.

FIGUUR 2.1: STROOMSCHEMA DNA-ONDERZOEK

2.1.2. Opbouw van het hoofdstuk

In dit hoofdstuk wordt aandacht besteed aan de uitvoering, het doel, de noodzaak en de verwachte neveneffecten van de verschillende vormen van DNA-verwantschapsonderzoek. De verschillende vormen van DNA-verwantschapsonderzoek en de (neven)effecten, doelen en procedures zijn aan het slot van dit hoofdstuk weergegeven in een schematisch overzicht. In bijlage 1 is per vorm van verwantschapsonderzoek een doelboom als schematische weergave van de gereconstrueerde beleidstheorie opgenomen, waarin de relatie wordt gelegd tussen het middel en de veronderstelde doelen en neveneffecten.

2.2 Vormen van DNA-verwantschapsonderzoek

De verschillende vormen van DNA-verwantschapsonderzoek moeten goed uit elkaar worden gehouden. Voor de toepassing van elk vorm van DNA-verwantschapsonderzoek gelden andere voorwaarden. Ook heeft elk vorm van DNA-verwantschapsonderzoek zijn eigen voor- en nadelen. Er bestaat weinig consensus over hoe de vormen van DNA-verwantschapsonderzoek precies moeten worden onderverdeeld.¹¹ Op basis van de bestudering van de literatuur en wetsgeschiedenis wordt er in dit onderzoek voor gekozen in Nederland vier vormen van DNA-verwantschapsonderzoek te onderscheiden, te weten:

1. DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank (familial search);

¹¹ T&C, comm. 3.a. en 3.b. bij art. 151da Sv; Melai/Groenhuijsen aant. 9.0; Van Deudekom 2012, p. 851-852; Meulenbroek 2010, p. 64.

2. Grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek;
3. DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap;
4. Gericht DNA-verwantschapsonderzoek.

In de literatuur wordt vaak onderscheid gemaakt tussen actief en passief DNA-verwantschapsonderzoek. De vier vormen van DNA-verwantschapsonderzoek die hier worden onderscheiden zijn alle actief. De veel gebruikte aanduiding ‘passief DNA-verwantschapsonderzoek’ ziet strikt genomen niet op een vorm van verwantschapsonderzoek en wordt in dit hoofdstuk daarom niet apart beschreven. Van passief DNA-verwantschapsonderzoek wordt gesproken als bij een klassiek DNA-onderzoek in de DNA-databank geen volledige match wordt gevonden, maar wel veel of opvallende overeenkomsten worden vastgesteld tussen twee profielen. Dat kan een aanwijzing zijn dat er sprake is van verwantschap. De ontdekking van mogelijke verwantschap was niet het doel van het klassieke DNA-onderzoek. Er is daarom geen sprake van DNA-verwantschapsonderzoek. Dat neemt niet weg dat de toevallige ontdekking van verwantschap wel van belang kan zijn in een opsporingsonderzoek.

2.2.1. Drie scenario’s over toepassing DNA-verwantschapsonderzoek

De verschillende vormen van DNA-verwantschapsonderzoek worden op een uiteenlopende manier toegepast. Drie korte (fictieve) scenario’s schetsen in welke situatie DNA-verwantschapsonderzoek kan worden toegepast.

Scenario 1: DNA-verwantschapsonderzoek via databank en grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek

In een park wordt het levenloze lichaam van een jonge vrouw gevonden. Zij is met messteken om het leven gebracht. Op haar lichaam worden meerdere DNA-sporen gevonden die waarschijnlijk door de dader zijn achtergelaten. Er wordt een klassiek DNA-onderzoek uitgevoerd, waarbij het DNA-profiel van deze sporen wordt vergeleken met de DNA-profielen in de databank, maar er is geen match. Ook zijn er geen getuigen van het misdrijf. Er blijven weinig opsporingsmogelijkheden meer over. Besloten wordt het DNA nader te onderzoeken. Via een DNA-onderzoek naar de uiterlijke kenmerken wordt vastgesteld dat het gaat om een man van Noordwest-Europese afkomst, met bruin haar en blauwe ogen. Met een DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank wordt gezocht naar verwanten van de dader, maar die worden niet gevonden. Uit het opsporingsonderzoek blijkt dat de dader waarschijnlijk in de buurt van de plaats delict woonde. Daarom worden alle bewoners van Noordwest-Europese afkomst rondom het park uitgenodigd DNA af te staan in een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek. De broer van de verdachte doet hieraan mee, verwantschap wordt vastgesteld en via de broer komt de politie terecht bij de verdachte. Zijn DNA wordt afgenomen en met een klassiek DNA-onderzoek wordt een volledige match gevonden tussen de DNA-profielen van spoor en verdachte.

Scenario 2: DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap

Na een avondje stappen wordt een meisje van 17 slachtoffer van een verkrachting door drie mannen. Door de verkrachting raakt het meisje zwanger. Op basis van het signalement dat het slachtoffer heeft gegeven worden enkele verdachten aangehouden. In een DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap wordt hun DNA vergeleken met het DNA van de foetus. Eén van de verdachten blijkt de verwekker te zijn van de baby.

Scenario 3: Gericht verwantschapsonderzoek

In een opsporingsonderzoek naar een serie gewelddadige inbraken krijgt de politie twee tips dat een verdachte mogelijk bij die inbraken is betrokken. De verdachte wordt aangehouden,

maar beroept zich op zijn zwijgrecht. Bij enkele inbraken zijn DNA-sporen aangetroffen. De politie kan geen klassiek DNA-onderzoek laten uitvoeren, omdat de verdachte weigert vrijwillig zijn DNA af te staan en de verdenking niet zwaar genoeg is om gedwongen DNA af te nemen. Ambtshalve is de politie bekend dat het DNA-profiel van de vader van de verdachte in de DNA-databank zit. Via een gericht DNA-verwantschapsonderzoek wordt het DNA-profiel van het spoor vergeleken met het DNA-profiel van de vader. Hieruit blijkt een mogelijke familiërelatie. Met dit resultaat in de hand is er wel voldoende verdenking om het DNA verplicht af te nemen van de verdachte zoon. Uit klassiek DNA-onderzoek blijkt een volledige match tussen het DNA-profiel van de verdachte en het DNA-profiel van het spoor.

De vier vormen van DNA-verwantschapsonderzoek worden hierna in de subparagrafen 2.2.2 t/m 2.2.5 beschreven.

2.2.2. DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank

Van DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank is sprake als een DNA-profiel van een daderspoor wordt vergeleken met alle DNA-profielen van verdachten en veroordeelden die in de DNA-databank zijn opgeslagen, of een uitgebreide selectie van deze profielen. Het doel van een DNA-databankverwantschapsonderzoek is om via familieleden de nog onbekende dader van ernstige misdrijven op te sporen. DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank wordt ook wel ‘familial search’ genoemd.¹² Als slechts de DNA-profielen van enkele personen uit de databank worden opgevraagd is er geen sprake van DNA-databankverwantschapsonderzoek, maar van gericht DNA-verwantschapsonderzoek.¹³

In de DNA-databank zijn DNA-profielen opgeslagen van verdachten en veroordeelden. Deze DNA-databank wordt beheerd door het NFI en bevatte eind 2018 bijna 300.000 DNA-profielen.¹⁴ Een DNA-profiel wordt onder meer in de DNA-databank opgeslagen als een persoon wordt verdacht van of veroordeeld is voor het plegen van een strafbaar feit waarvoor voorlopige hechtenis is toegestaan. Zowel bij een klassiek DNA-onderzoek als bij een DNA-verwantschapsonderzoek kunnen dadersporen worden vergeleken met de DNA-profielen uit de databank. Bij klassiek DNA-onderzoek wordt gezocht naar een volledige overeenkomst tussen het profiel van het DNA-spoor en de profielen in de databank. Bij een DNA-verwantschapsonderzoek via de databank wordt gezocht naar gedeeltelijke overeenkomsten tussen de profielen. De gedeeltelijke overeenkomst kan wijzen op verwantschap. DNA-databankverwantschapsonderzoek wordt vervolgens verricht in twee stappen. Eerst wordt een lijst met mogelijke verwanten opgesteld en vervolgens wordt aanvullend onderzoek gedaan om met meer zekerheid te kunnen vaststellen of deze mogelijke verwanten terecht als zodanig zijn aangemerkt.

DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank is bruikbaar als het opsporingsonderzoek nog niet heeft geleid tot een verdachte. Wanneer de politie nog geen verdachte op het oog heeft kan een onderzoek aan de hand van de DNA-databank nieuwe aanwijzingen opleveren. Eerst wordt in de databank gezocht naar een volledige overeenkomst. Maar is die er niet dan kunnen gedeeltelijke overeenkomsten ook worden gebruikt als aanwijzing dat een familielid van de in de DNA-databank opgeslagen persoon is betrokken bij het misdrijf. Een DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank is vanuit dit perspectief in de eerste plaats een opsporingsmiddel. Leidt aanvullend onderzoek tot een redelijk vermoeden van schuld dat een bepaald persoon het misdrijf heeft begaan dan zal er in de regel een aanvullend klassiek DNA-vergelijkingsonderzoek moeten worden verricht.

¹² Meulenbroek e.a. 2012, p. 55; Kim e.a. 2011.

¹³ Instructie DNA-verwantschap 2016.

¹⁴ <https://dnadatabank.forensischinstituut.nl/>

2.2.3. Grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek

Van grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek is sprake wanneer door een grotere groep personen (meer dan 15) vrijwillig celmateriaal wordt afgestaan dat wordt gebruikt om vast te stellen of deze personen mogelijk familie zijn van degene die een daderspoor heeft achtergelaten op de plaats-delict. Het doel is om via deze familieleden de daders van ernstige misdrijven te vinden. Bij een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek wordt het DNA-profiel van het bij derden afgenomen DNA vergeleken met het DNA-profiel van het daderspoor. Een gedeeltelijke overeenkomst tussen de DNA-profielen wijst op verwantschap. Een grootschalig DNA-onderzoek kan ook gericht zijn op het vinden van een volledige overeenkomst tussen het DNA-profiel van het gevonden daderspoor en een mogelijke donor. Dan is er sprake van een grootschalig klassiek DNA-onderzoek (zie artikel 151a lid 1 Sv). Er is sprake van een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek als aan meer dan 15 personen wordt gevraagd om DNA af te staan (artikel 151a lid 1 Sv). Bij minder dan 15 personen gaat het om een gericht DNA-verwantschapsonderzoek.

Een grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek kan een manier zijn om een vastgelopen opsporingsonderzoek vlot te trekken. Tot het uitvoeren van een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek kan worden besloten als er na een uitgebreid opsporingsonderzoek, waaronder bijvoorbeeld een DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank, geen verdachte is gevonden. Het doel van het grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek is het vinden van verwanten van de donor van het daderspoor. In sommige gevallen ligt het doen van een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek meer in de rede dan het doen van een klassiek grootschalig DNA-onderzoek. Bij een klassiek onderzoek kan de dader weigeren mee te werken aan het onderzoek. Een aanvullend onderzoek naar alle weigeraars kost veel capaciteit. Bij een grootschalig verwantschapsonderzoek is de kans op medewerking van de relevante personen – de familieleden – veel groter. Een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek is in de eerste plaats een opsporingsmiddel. Als hierdoor een verdachte in beeld komt ligt het in de rede om alsnog een klassiek DNA-onderzoek uit te laten voeren. Het resultaat van dit klassieke DNA-onderzoek kan vervolgens in de rechtszaal als bewijs worden gebruikt.

2.2.4. DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap

Bij DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap staat de familierelatie tussen het slachtoffer en de dader centraal. Delictgerelateerd verwantschapsonderzoek vindt plaats op het moment dat er vermoedens bestaan van verwantschap tussen de dader en het slachtoffer. Het doel is door middel van een gerichte vergelijking tussen twee DNA-profielen vast te stellen of de verdachte inderdaad een verwant is van het slachtoffer. Te denken valt aan het vaststellen wie de ouders van een vermoorde baby zijn of het vaststellen van de vader van een foetus na een verkrachting.

Onderzoek naar delictgerelateerde verwantschap begint vaak bij het slachtoffer en zijn DNA-profiel. In sommige gevallen is ook de verdachte bekend, bijvoorbeeld als er een vermoeden bestaat van misbruik binnen de familiekring of als er een vermoeden is wie de ouder is van een overleden baby. In dat geval kunnen de DNA-profielen van slachtoffer en verdachte met elkaar worden vergeleken. Het is mogelijk dat er nog geen verdachte in beeld is, bijvoorbeeld als wordt gezocht naar de ouders van een door het misdrijf om het leven gekomen baby die op straat is gevonden. Indien er nog geen verdachte is, kan door middel van een DNA-databankzoektocht of zelfs een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek worden gezocht naar de verdachten en de ouders. Het resultaat van het DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap kan worden gebruikt als bewijsmateriaal.

2.2.5. Gericht DNA-verwantschapsonderzoek

Van gericht DNA-verwantschapsonderzoek is sprake als gericht onderzoek wordt gedaan naar een specifieke verwantschapsrelatie. Het kan daarbij gaan om een beperkte vorm van databankonderzoek, waarbij een vergelijking wordt gemaakt tussen het DNA-profiel van het spoor en enkele specifiek DNA-profielen uit de databank. Van gericht DNA-verwantschapsonderzoek is ook sprake als minder dan 15 personen vrijwillig DNA afstaan voor een vergelijking. Gericht DNA-verwantschapsonderzoek kan onder meer worden gedaan in het geval van een verdwenen, vermiste of gevluchte verdachte of als de verdachte weigert mee te werken aan een klassiek DNA-onderzoek.

Gericht DNA-verwantschapsonderzoek kan worden uitgevoerd als tijdens een opsporingsonderzoek een bepaalde verdachte in beeld is gekomen. Een gericht DNA-verwantschapsonderzoek heeft twee functies. In de eerste plaats kan het worden ingezet als er geen DNA-profiel van de verdachte beschikbaar is. Soms kan DNA niet van de verdachte worden afgenomen, bijvoorbeeld omdat de verdachte is overleden, onbereikbaar of onvindbaar is. Ook kan het voorkomen dat er een onvoldoende mate van verdenking is om iemand te dwingen DNA af te staan, bijvoorbeeld na een weigering deel te nemen aan een (grootschalig) klassiek DNA-onderzoek. In de tweede plaats is er sprake van een strafrechtelijk DNA-verwantschapsonderzoek als er een lijk wordt gevonden waarvan het vermoeden bestaat dat deze persoon door een misdrijf om het leven is gekomen en de vermoedelijke familie wordt gevraagd om DNA af te staan ter identificatie.¹⁵ In sommige gevallen zal na een positieve verwantschapstest een klassiek DNA-onderzoek mogelijk zijn, zoals bij een weigerende verdachte. Maar als de verdachte onbereikbaar of onvindbaar is, kan dat niet meer. Het is dan mogelijk dat de resultaten van het DNA-verwantschapsonderzoek worden gebruikt als bewijsmateriaal.

2.3 Uitvoering van DNA-verwantschapsonderzoek

Voor een goed begrip van de mogelijkheden van en aandachtspunten bij DNA-verwantschapsonderzoek is het nodig enige aandacht te besteden aan de wijze waarop dit onderzoek wordt verricht.¹⁶ In de kern van elke menselijk lichaamscel zit DNA. DNA bevat de instructies die aangeven wat een cel moet doen. Het menselijk DNA bestaat uit 23 paren chromosomen (in totaal dus 46 chromosomen). Er is één paar geslachtschromosomen (bij mannen één X-chromosoom en één Y-chromosoom, bij vrouwen twee X-chromosomen). De overige 22 paren worden autosomale chromosomen genoemd.

Het DNA van elk mens is uniek. Daarom is het heel geschikt om te gebruiken ter identificatie van bepaalde personen. Dit wordt gedaan door het vergelijken van DNA-profielen. De vergelijking kan bijvoorbeeld worden gemaakt tussen een DNA-profiel dat is gebaseerd op vermoedelijk delictgerelateerd sporenmateriaal (daderspoor) en het DNA-profiel dat is gebaseerd op het celmateriaal (zoals speeksel of bloed) van een verdachte. Dit is een klassiek DNA-onderzoek. Ook bij DNA-verwantschapsonderzoek worden DNA-profielen vergeleken. Het onderscheid dat artikel 138a Sv aanbrengt tussen klassiek DNA-onderzoek waarbij DNA-profielen worden vergeleken en DNA-verwantschapsonderzoek waarbij naar verwantschap wordt gezocht, is daarom enigszins misleidend. In beide soorten onderzoek vindt een vergelijking plaats. Maar er is wel een verschil. Bij klassiek DNA-onderzoek wordt gezocht naar een gehele overeenkomst tussen twee DNA-profielen. Bij DNA-verwantschapsonderzoek wordt slechts naar een gedeeltelijke overeenkomst gezocht. Daardoor is het onvermijdelijk dat bij DNA-

¹⁵ Kamerstukken II 2009/10, 32 168, nr. 3, p. 10-11.

¹⁶ Zie Meulenbroek e.a. 2012 voor een uitgebreide beschrijving.

verwantschapsonderzoek personen worden betrokken die niet verdacht worden van een strafbaar feit.

De DNA-profielen die met elkaar worden vergeleken representeren niet het gehele DNA van een persoon. De profielen zijn gebaseerd op slechts enkele geselecteerde gebieden op het DNA. Tegenwoordig gaat het in Nederland om 23 gebieden, die ook wel loci (enkelvoud locus) worden genoemd. Deze gebieden zijn geselecteerd omdat ze hypervariabel zijn en er tussen mensen grote verschillen zijn op deze gebieden. De gebieden bevatten niet-coderend DNA. Dat wil zeggen dat op basis van de DNA-profielen geen enkele uitspraak kan worden gedaan over enig *fysiek* kenmerk van de donor. Elk van de 23 gebieden – elk locus – heeft twee kenmerken.¹⁷ Die kenmerken worden doorgegeven door de ouders van een kind: één kenmerk door de vader en één kenmerk door de moeder. Tijdens het DNA-onderzoek worden de kenmerken vastgesteld. Een volledig DNA-profiel bestaat uit 23 keer twee kenmerken.¹⁸ Daarbij is het mogelijk dat vader en moeder hetzelfde kenmerk doorgeven, een volledig DNA-profiel heeft dus niet altijd 46 unieke kenmerken. Het opgestelde DNA-profiel kan worden vergeleken met een ander DNA-profiel. Als alle kenmerken hetzelfde zijn is er een overeenkomst (een match).

Bij een DNA-verwantschapsonderzoek wordt niet gezocht naar een gehele overeenkomst, maar slechts naar een gedeeltelijke overeenkomst. Wanneer veel, maar niet alle, kenmerken overeenkomen, kan dit wijzen op een familieband. Dat hoeft niet. Het kan ook toevallig zijn dat de overeenkomsten worden gevonden. Maar de kans op een familieband is door de vele overeenkomsten wel groot. De gevonden kenmerken van een kind komen immers voor de helft overeen met de kenmerken van de vader. DNA-verwantschapsonderzoek kan ook verdachten uitsluiten. Er is geen sprake van verwantschap als bij een kind DNA-kenmerken worden gevonden die vader noch moeder heeft.¹⁹ Ook bij broers/zussen is de kans op overeenkomsten tussen DNA-profielen veel groter dan bij willekeurige vreemden. Uit onderzoek blijkt dat bij broers/zussen gemiddeld twee derde van de kenmerken overeenkomen, terwijl bij een willekeurige persoon slechts gemiddeld een derde van de kenmerken overeenkomen.²⁰

2.4 Doel wettelijke regeling

Aanleiding voor het regelen van het DNA-verwantschapsonderzoek was de vraag uit de opsporingspraktijk om DNA-verwantschapsonderzoek te mogen verrichten.²¹ De vaststelling van verwantschap kan bijdragen aan de opsporing en vervolging van strafbare feiten doordat daardoor verdachten van strafbare feiten kunnen worden geïdentificeerd of juist als mogelijke dader kunnen worden uitgesloten. DNA-verwantschapsonderzoek kan ook worden gebruikt ter identificatie van slachtoffers van strafbare feiten.

DNA-verwantschapsonderzoek werd in Nederland al wel gedaan. In civiele zaken werd het bijvoorbeeld gebruikt bij de vaststelling van ouderschap, bij gezinshereniging in asielprocedures en bij de identificatie van slachtoffers van oorlogen en rampen.²² Het College van procu-

¹⁷ Een kenmerk bestaat uit het aantal keren dat een bepaalde sequentie van de basenparen waaruit het DNA bestaat wordt herhaald. Deze herhaling staan bekend onder de Engelse naam: 'short tandem repeat' (STR). Het aantal herhalingen – en dus de waarde van een kenmerk – wordt uitgedrukt in cijfers, bijvoorbeeld: 11/15.

¹⁸ Deze 23 kenmerken waaruit een volledig DNA-profiel bestaat dienen niet verward te worden met de bovengenoemde 23 loci/gebieden die gebruikt worden om DNA-profielen met elkaar te vergelijken.

¹⁹ Mutaties zijn echter mogelijk, zie Meulenbroek e.a. 2012, p. 63.

²⁰ Meulenbroek e.a. 2012, p. 59.

²¹ Van Deudekom 2012, p. 849.

²² Kamerstukken II 2009/10, 32 168, nr. 3, p. 2.

reurs-generaal had in 2005 echter vastgesteld dat toepassing van DNA-verwantschapsonderzoek in strafzaken wettelijk niet was toegestaan.²³ Niettemin bleek uit ervaringen in het buitenland dat DNA-verwantschapsonderzoek een waardevolle bijdrage kan leveren aan de opsporing van strafbare feiten.²⁴ Ook in Nederland bleek er voorafgaand en tijdens de behandeling van het wetsvoorstel in enkele zaken behoefte aan het kunnen laten verrichten van DNA-verwantschapsonderzoek.²⁵ Die behoefte werd bevestigd in de reacties op het wetsvoorstel.²⁶

De wetgever zag DNA-verwantschapsonderzoek als een beperkte maar belangrijke aanvulling op de opsporingsmiddelen. Door toepassing van het middel zou ‘een weliswaar relatief beperkt aantal, maar zeer ernstige delicten’ kunnen worden opgelost die grote maatschappelijke onrust veroorzaken.²⁷ Als andere opsporingsmiddelen zoals het klassiek DNA-onderzoek ‘geen resultaten heeft opgeleverd, kan onder omstandigheden met behulp van verwantschapsonderzoek de identiteit van een verdachte alsnog worden vastgesteld of kan een mogelijke verdachte worden uitgesloten’.²⁸ De wetgever nam daarbij het volgende standpunt in: ‘(het is) voor slachtoffers en nabestaanden, maar ook voor de samenleving als geheel belangrijk dat voor de oplossing van deze zeer ernstige misdrijven binnen de wettelijke grenzen alle beschikbare instrumenten worden ingezet’.²⁹

DNA-verwantschapsonderzoek heeft dus tot doel bij te dragen aan de opsporing en vervolging van (ernstige) strafbare feiten.³⁰ Dit is een zwaarwegend maatschappelijk belang. Een effectieve opsporing en vervolging van (ernstige) strafbare feiten draagt bij aan een adequate bestrijding van criminaliteit. Dit is niet alleen van belang voor slachtoffers en nabestaanden, maar ook voor de samenleving als geheel. Het EHRM heeft bovendien bepaald dat op de overheid de positieve verplichting rust om een effectief en onafhankelijk onderzoek in te stellen in geval er aanwijzingen zijn dat de grondrechten, zoals het recht op leven en het verbod op onmenselijke behandeling (artikel 2 en 3 EVRM), zijn geschonden.³¹

De minister verwacht dat ‘na de introductie van DNA-verwantschaps-onderzoek in het Wetboek van Strafvordering 20 à 30 keer per jaar gebruik zal worden gemaakt van dit instrument, waarvan ongeveer 10 keer voor een zoekactie in de DNA-databank’.³² Verder verwacht de minister dat van de DNA-databankverwantschapsonderzoeken ‘jaarlijks circa 5% (...) zullen leiden tot de dader’.³³

2.5 De noodzaak voor een wettelijke regeling

In de artikelen 151da Sv en 195g Sv is een wettelijke basis gecreëerd op basis waarvan een bevel kan worden gegeven tot het laten verrichten van een DNA-verwantschapsonderzoek. Deze wettelijke basis is noodzakelijk omdat er met een DNA-verwantschapsonderzoek in-

²³ Zie brief van 8 september 2005, nr. PaG/O&O/9555 zie ook: ook Kamerstukken II 2007/08, 31 415, nr. 1, p. 23.

²⁴ Handelingen II, 7 april 2011, nr. 71-5, p. 26; Prinsen 2008, p. 244-247.

²⁵ Zie Verkenning DNA-onderzoek in strafzaken vanuit wetgevings- en juridisch perspectief, p. 20 en Prinsen 2008, p. 244 voor voorbeelden voor het wetsvoorstel en Handelingen II, 7 april 2011, nr. 71-5, p. 27 voor een voorbeeld tijdens het wetsvoorstel.

²⁶ Zo werden de reacties tenminste samengevat in de memorie van toelichting, zie Kamerstukken II 2009/10, 32 168, nr. 3, p. 3.

²⁷ Kamerstukken II 2009/10, 32 168, nr. 3, p. 5.

²⁸ Kamerstukken II 2009/10, 32 168, nr. 3, p. 2.

²⁹ Kamerstukken II 2009/10, 32 168, nr. 3, p. 5.

³⁰ Zie Kamerstukken II 2009/10, 32 168, nr. 3, p. 4.

³¹ F. Vellinga-Schootstra & W.H. Vellinga, Positive obligations’ en het Nederlandse straf(proces)recht (oratie Groningen), Kluwer 2008.

³² Kamerstukken I 2011/12, 32 168, C, p. 3.

³³ Kamerstukken I 2011/12, 32 168, C, p. 3.

breuk wordt gemaakt op grond- en mensenrechten. Voor het uitvoeren van DNA-verwantschapsonderzoek in strafzaken kan het noodzakelijk zijn dat de overheid DNA-materiaal afneemt van bepaalde personen en dit DNA-materiaal verwerkt in een DNA-profiel. Ook kan er een vergelijking worden gemaakt met DNA-profielen die zijn bewaard in een DNA-databank.

Volgens het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) wordt bij het afnemen van DNA-materiaal, bij het maken van een DNA-profiel én bij het bewaren en gebruiken van DNA-profielen uit de DNA-databank een inbreuk gemaakt op het recht op privéleven.³⁴ Dit recht wordt beschermd door artikel 8 lid 1 EVRM. Onder het recht op een privéleven valt onder meer het recht op de bescherming van de fysieke integriteit van een persoon (zie ook artikel 11 Gw) en het recht op de bescherming van persoonlijke informatie (of persoonlijke levenssfeer, artikel 10 Gw).³⁵

Dat door het uitvoeren van DNA-verwantschapsonderzoek een inbreuk wordt gemaakt op het recht op privéleven betekent niet zonder meer dat de overheid een mensenrecht schendt als dit onderzoek wordt verricht. Inbreuken zijn toegestaan als deze inbreuken wettelijk zijn geregeld en ze noodzakelijk zijn in een democratische samenleving om (onder meer) de openbare veiligheid te waarborgen en strafbare feiten te voorkomen (artikel 8 lid 2 EVRM). Om DNA-verwantschapsonderzoek toe te kunnen passen in het kader van het opsporen en vervolgen van strafbare feiten is een wettelijke regeling dus noodzakelijk. Daarin moet worden vastgelegd in welke gevallen en onder welke voorwaarden een DNA-verwantschapsonderzoek kan worden uitgevoerd.

Bij het opstellen van een wettelijke regeling moet de wetgever rekening houden met nationale en internationale wetten en verdragen die een bepaald aspect van het recht op privéleven verder uitwerken: de dataproctieregelgeving die de persoonlijke informatie beschermt. In het wetsvoorstel wordt daarom ook uitgebreid ingegaan op de Europese gegevensbeschermingsrichtlijn (95/46/EG). Deze richtlijn is enige tijd geleden vervangen door de Algemene verordening gegevensbescherming (EU/2016/679) en voor strafzaken de Richtlijn gegevensbescherming opsporing en vervolging (EU/2016/680).³⁶ Deze EU-richtlijn ziet op het gebruik van persoonsgegevens in het kader van de opsporing en vervolging van strafbare feiten. Persoonsgegevens zijn: ‘alle informatie over een geïdentificeerde of identificeerbare natuurlijke persoon (de betrokkene); als identificeerbaar wordt beschouwd een natuurlijke persoon die direct of indirect kan worden geïdentificeerd, met name aan de hand van een identificatiemiddel zoals een naam (...) een of meer elementen die kenmerkend zijn voor de (...) genetische (...) identiteit van die natuurlijke persoon’ (artikel 3 onder 1 Richtlijn gegevensbescherming opsporing en vervolging). Genetische gegevens zijn persoonsgegevens die verband houden met de overgeërfd of verworven genetische kenmerken van een natuurlijke persoon (artikel 3 onder 12 Richtlijn gegevensbescherming opsporing en vervolging).

Genetische gegevens worden geschaard onder de categorie bijzondere persoonsgegevens die extra bescherming verdient (artikel 10 Richtlijn gegevensbescherming opsporing en vervolging). Dit past bij de jurisprudentie van het EHRM over het gebruik van DNA-materiaal. Het EHRM stelt dat het DNA van een persoon van hoogstpersoonlijke aard is en veel gevoelige

³⁴ Zie EHRM 20 januari 2009, W./the Netherlands, Appl. 20689/08: ‘The Court has previously found that both the obtaining of cellular material by way of taking a mouth swab and the retention of that material as well as the determination of a DNA profile constitutes an interference with the right to respect for private life (see Van der Velden v. the Netherlands (dec.), no. 29514/05, 7 December 2006).

³⁵ Van Kempen & Van der Staak 2013, p. 148-149.

³⁶ De verordening is van kracht geworden op 24 mei 2018 en de richtlijn op 6 mei 2018. De Uitvoeringswet Avg trad ook op 24 mei 2018 in werking (Stb. 2018, 144).

informatie over de persoon bevat, bijvoorbeeld over zijn gezondheid.³⁷ Hoewel een DNA-profiel slechts is gebaseerd op een klein onderdeel van het DNA, is ook een DNA-profiel een persoonsgegeven. Het is mogelijk om bepaalde personen ermee te identificeren. Bovendien is het mogelijk om familiebanden ermee vast te stellen. Volgens het EHRM bevat een DNA-profiel een 'substantial amounts of unique personal data'.³⁸

Dat DNA-materiaal gevoelige persoonsgegevens bevat, heeft de Nederlandse wetgever ook erkend. In artikel 21 lid 4 Wet bescherming persoonsgegevens (een vergelijkbare bepaling staat tegenwoordig in artikel 28 lid 2 van de Nederlandse Uitvoeringswet Algemene verordening gegevensbescherming) was geregeld dat persoonsgegevens betreffende erfelijke eigenschappen alleen mogen worden verwerkt voor zaken die betrekking hebben op de persoon van wie deze gegevens afkomstig zijn, tenzij er zwaarwegende geneeskundige belangen prevaleren. Bij DNA-verwantschapsonderzoek wordt het DNA-profiel van een persoon echter gebruikt voor de opsporing, vervolging en berechting van strafbare feiten. Daarom was het noodzakelijk om in de artikelen 151da en 195g Sv een uitzondering te maken op artikel 21 lid 4 Wet bescherming persoonsgegevens.³⁹ De internationale verplichtingen boden ruimte voor deze uitzondering. Ook op basis van de nieuwe dataproctierichtlijn is deze uitzondering toegestaan, aangezien de verwerking van de genetische gegevens is toegestaan als dit wettelijk is geregeld (artikel 10 Richtlijn gegevensbescherming opsporing en vervolging).⁴⁰ Voorwaarde is dat de wettelijke regeling passende waarborgen bevat.⁴¹ Bovendien mogen persoonsgegevens worden gebruikt voor een ander doel dan waarvoor ze zijn verzameld, zolang dit noodzakelijk is voor de voorkoming, het onderzoek, de opsporing of de vervolging van strafbare feiten en het afwijkend gebruik wettelijk is geregeld (artikel 4 lid 2 Richtlijn gegevensbescherming opsporing en vervolging).⁴² Aan deze voorwaarden is voldaan met de artikelen 151da en 195g Sv.⁴³

Tot slot zou nog kunnen worden gezegd dat een DNA-verwantschapsonderzoek waarbij gebruik wordt gemaakt van DNA-profielen uit de DNA-databank op gespannen voet staat met het gelijkheidsbeginsel (artikel 1 Gw). Immers, de familieleden van geregistreerde personen hebben een grotere kans om te worden opgespoord dan de familieleden die niet in de databank staan. De overheid stelt echter dat van strijdigheid met het gelijkheidsbeginsel geen sprake is, omdat het belang om niet of minder gemakkelijk opgespoord te kunnen worden 'geen rechtens te respecteren belang' is.⁴⁴

2.6 Voorwaarden aan elke vorm van DNA-verwantschapsonderzoek

Vanwege de inbreuk die bij de uitvoering van DNA-verwantschapsonderzoek wordt gemaakt op het recht op privéleven is een wettelijke regeling die dit soort onderzoek mogelijk maakt noodzakelijk. De voorwaarden die aan elke vorm van DNA-verwantschapsonderzoek zijn gesteld zijn deels te vinden in de artikelen 151da Sv en 195g Sv. Voor een ander deel zijn deze

³⁷ EHRM (GK) 4 december 2008, S. and Marper/the UK, Appl. 30562/04, par. 72.

³⁸ EHRM (GK) 4 december 2008, S. and Marper/the UK, Appl. 30562/04, par. 74-75.

³⁹ Zie voor kritiek hierop Melai/Groenhuijsen aant. 9.1.

⁴⁰ In art. 1.11, onder C en D, van de Aanpassingswet Algemene verordening gegevensbescherming (Stb. 2018, 247) zijn de art. 151da en 195g Sv daarmee in overeenstemming gebracht.

⁴¹ Preambule Richtlijn (EU) 2016/680 onder 37.

⁴² Zie ook de voorgestelde wijziging van art. 3 lid 3 Wet politiegegevens, Kamerstukken II 2017-2018, 34 889, 2.

⁴³ De wetgever concludeert in de memorie van toelichting dat art. 151da en 195g Sv voldoen aan de eisen die in Richtlijn 95/46/EG worden gesteld, Kamerstukken II 2009/10, 32 168, nr. 3, p. 16-17. Door de Raad van State zijn kritische vragen gesteld over de doelbinding van het gebruik van DNA-profielen uit de DNA-databank, zie Kamerstukken II 2009/10, 32 168, nr. 4, p. 9.

⁴⁴ Kamerstukken II 2009/10, 32 168, nr. 3, p. 17. Zie voor kritiek hierop Melai/Groenhuijsen aant. 9.1.

voorwaarden nader uitgewerkt of toegelicht in lagere regelgeving, OM-aanwijzingen – met name de OM-Instructie DNA-verwantschapsonderzoek – en de wetsgeschiedenis. Het verschilt per vorm welke voorwaarden aan DNA-verwantschapsonderzoek worden gesteld.

Een bevel tot passief DNA-verwantschapsonderzoek kan niet worden gegeven. De ontdekking van verwantschap is dan immers een bijvangst van het klassieke DNA-onderzoek dat wordt verricht. Om dit onderzoek te kunnen verrichten moet uiteraard aan de voorwaarden zijn voldaan die staan beschreven in de artikelen 151a, 151b en 195a tot en met 195d Sv. Wordt bij een klassiek DNA-onderzoek verwantschap vastgesteld dan mag dit in een opsporingsonderzoek worden gebruikt, ook als dat betrekking heeft op delicten waar geen gevangenisstraf van acht jaar of meer op staat. Daarbij dient te worden opgemerkt dat de melding van mogelijke verwantschap die met passief verwantschapsonderzoek is verkregen niet kan worden opgevolgd met een opdracht tot actief verwantschapsonderzoek als op het delict minder dan acht jaar gevangenisstraf staat.

Hierna worden in de subparagrafen 2.6.1 t/m 2.6.4 de voorwaarden beschreven die gelden voor elk van de vier onderscheiden vormen van DNA-verwantschapsonderzoek.

2.6.1. DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank

Elk DNA-verwantschapsonderzoek mag alleen worden verricht in geval van een verdenking van een misdrijf waarop naar de wettelijke omschrijving een gevangenisstraf van acht jaar of meer is gesteld. In aanvulling daarop is DNA-verwantschapsonderzoek ook mogelijk bij enkele ernstige gewelds- en zedenmisdrijven (artikel 151da lid 3 en 195g lid 3 Sv).⁴⁵ Dit geldt dus ook voor DNA-databankverwantschapsonderzoek. De officier van justitie kan het bevel geven tot een DNA-databankverwantschapsonderzoek (artikel 151da lid 1 Sv). Dat kan de rechter-commissaris ook (artikel 195g lid 1 Sv). De officier van justitie mag een bevel tot een algemeen DNA-databankverwantschapsonderzoek alleen geven nadat de rechter-commissaris hiervoor een machtiging heeft gegeven (artikel 151da lid 1 Sv).

Om DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank uit te voeren moest tot voor kort een procedure doorlopen worden die stond beschreven in de Instructie DNA-verwantschapsonderzoek 2016. Naast een machtiging van de rechter-commissaris moest ook toestemming worden gegeven door het college van procureurs-generaal. Dit was een interne afspraak binnen het Openbaar Ministerie.⁴⁶ Om bevel te kunnen geven tot een DNA-databankverwantschapsonderzoek moest de zaakofficier van justitie de volgende stappen doorlopen.⁴⁷ De zaakofficier van justitie diende een verzoek in voor een DNA-verwantschapsonderzoek bij de Centrale Toetsingscommissie (CTC, bestaande uit leden van het Openbaar Ministerie en de politie). De CTC gaf een advies aan het college van procureurs-generaal. Na toestemming van het college kon de zaakofficier om een machtiging vragen bij de rechter-commissaris. Als deze machtiging was gegeven legde de zaakofficier de zaak voor aan de landelijke forensisch officier van justitie die zorgde voor de landelijke prioritering van verzoeken tot DNA-verwantschapsonderzoeken.

⁴⁵ Dit zijn: aanranding van de persoon van de koning of leden van het koninklijk huis (art. 109 en 110 Sr), openlijke geweldpleging waarbij goederen zijn vernield of enig lichamelijk letsel is toegebracht (art. 141 lid 2 onder 1 Sr), wederspanning tegen openbare ambtenaren met zwaar lichamelijk letsel tot gevolg of het medeplegen van wederspanning (art. 181 onder 2 en 182 Sr), ontucht met een wilsonbekwame (art. 247 Sr), verleiding van minderjarige tot ontucht (art. 248a Sr), prostitutie door minderjarige (art. 248b Sr), ontucht met misbruik van gezag (art. 249 Sr), schaking van een minderjarige zonder toestemming ouders (art. 281 lid 1 onder 1 Sr), kinderdoodslag (art. 290 Sr), mishandeling met zwaar lichamelijk letsel of de dood tot gevolg (art. 300 lid 2 en 3 Sr), mishandeling met voorbedachten rade met zwaar lichamelijk letsel tot gevolg (art. 301 lid 2 Sr). In de toekomstige bepaling is er geen DNA-databankverwantschapsonderzoek meer mogelijk voor deze delicten, zie art. 2.6.5.7.2 lid 2 Sv (nieuw).

⁴⁶ Zie de Instructie DNA-verwantschapsonderzoek 2016; Melai/Groenhuijsen aant. 9.2.

⁴⁷ Instructie DNA-verwantschapsonderzoek 2016; Meulenbroek e.a. 2012, p. 73.

Medio zomer 2018 is de procedure gewijzigd en versoepeld, met dien verstande dat de wijziging (nog) niet is vastgelegd. Tegenwoordig loopt een verzoek tot het uitvoeren van een DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank niet meer via de CTC en het college van procureurs-generaal hoeft geen toestemming meer te geven. De rechercheofficier van het arrondissement behoort nu contact op te nemen met de landelijke forensisch officier bij het NFI en te overleggen of een databankonderzoek kan worden uitgevoerd. Een machtiging van de rechter-commissaris blijft wel nog steeds een vereiste.

Een bevel tot een DNA-databankverwantschapsonderzoek kan worden gegeven als dit in het belang van het onderzoek is (artikel 151da lid 1 en 195g lid 1 Sv). Hierbij moet rekening worden gehouden met de proportionaliteit en subsidiariteit van het onderzoek. Uitgangspunt is dat een DNA-databankverwantschapsonderzoek een ingrijpende vorm van onderzoek is. Daarom mag hiertoe in beginsel pas over worden gegaan 'indien er geen verdachte is, er geen opsporingsmogelijkheden zijn die met een redelijke inzet van middelen een voldoende kans bieden om te leiden tot opheldering van het misdrijf en het verwantschapsonderzoek redelijkerwijs kan bijdragen aan de opheldering van het misdrijf'.⁴⁸ Volgens de OM-Instructie DNA-verwantschapsonderzoek moet bij de invulling van dit uitgangspunt rekening worden gehouden met de omstandigheden van het geval. Soms is een databankverwantschapsonderzoek een 'laatste redmiddel', maar soms kan het ook al eerder worden ingezet.⁴⁹ Ook moet de kring van te onderzoeken personen uiterst zorgvuldig zijn samengesteld en niet groter zijn dan noodzakelijk voor de waarheidsvinding.⁵⁰

2.6.2. Grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek

De officier van justitie en de rechter-commissaris kunnen het bevel geven tot een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek (artikel 151da lid 1 en artikel 195g lid 1 Sv). Het DNA-verwantschapsonderzoek mag alleen worden verricht in geval van een verdenking van een misdrijf waarop naar de wettelijke omschrijving een gevangenisstraf van acht jaar of meer is gesteld. In aanvulling daarop is DNA-verwantschapsonderzoek ook mogelijk bij enkele ernstige gewelds- en zedenmisdrijven (artikel 151da lid 3 en 195g lid 3 Sv).⁵¹

Hoewel dit niet rechtstreeks volgt uit de tekst van de wet wordt aangenomen dat de officier van justitie voor een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek een machtiging moet hebben van de rechter-commissaris. Bij de wetswijziging die DNA-verwantschapsonderzoek mogelijk maakte is namelijk door middel van een amendement bepaald dat een bevel tot een grootschalig klassiek DNA-onderzoek alleen kan worden gegeven na toestemming van de rechter-commissaris (artikel 151a lid 1 Sv). Het ligt in de rede dat gelijkwaardige voorwaarden gelden voor grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek.⁵² Naast een machtiging van de rechter-commissaris moet de officier van justitie voor een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek toestemming hebben van het college van procureurs-generaal. Dit is een interne afspraak binnen het Openbaar Ministerie.⁵³ Hierbij moet dezelfde procedure gevolgd worden zoals voorheen bij DNA-databankverwantschapsonderzoeken.

⁴⁸ Instructie DNA-verwantschapsonderzoek 2016. Zie ook Van Deudekom 2012, p. 856; Kamerstukken II 2009/10, 32 168, nr. 6, p. 16-17.

⁴⁹ Instructie DNA-verwantschapsonderzoek 2016.

⁵⁰ Instructie DNA-verwantschapsonderzoek 2016.

⁵¹ Zie de voorgaande noot voor een overzicht van de bijzondere delicten. In de toekomstige bepaling is er geen grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek meer mogelijk voor deze delicten, zie art. 2.6.5.1.1 onder a Sv (nieuw)

⁵² T&C, comm. 3.b. bij art. 151da Sv; Melai/Groenhuijsen aant. 9.0; Van Deudekom 2012, p. 855. In de voorgestelde bepaling in het nieuwe wetboek is deze eis wel expliciet opgenomen, zie art. 2.6.1.1 lid 2 Sv (nieuw).

⁵³ Zie de Instructie DNA-verwantschapsonderzoek 2016.

Een bevel tot een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek kan worden gegeven als dit in het belang van het onderzoek is (artikel 151da lid 1 en 195g lid 1 Sv). Hierbij moet rekening worden gehouden met de proportionaliteit en subsidiariteit van het onderzoek. Uitgangspunt is dat een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek een ingrijpende vorm van onderzoek is. Daarom mag hier in beginsel pas toe over worden gegaan 'indien er geen verdachte is, er geen opsporingsmogelijkheden zijn die met een redelijke inzet van middelen een voldoende kans bieden om te leiden tot opheldering van het misdrijf en het verwantschapsonderzoek redelijkerwijs kan bijdragen aan de opheldering van het misdrijf'.⁵⁴ Ook moet de kring van te onderzoeken personen uiterst zorgvuldig zijn samengesteld en niet groter zijn dan noodzakelijk voor de waarheidsvinding.⁵⁵

Bij grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek wordt aan derden gevraagd DNA af te staan. Hier worden DNA-profielen van gemaakt die worden vergeleken met het DNA-profiel van het daderspoor. Derden kunnen vrijwillig hun DNA afstaan. Zij moeten schriftelijk toestemming geven tot het afnemen van DNA en het gebruik daarvan voor het vaststellen van verwantschap (artikel 151da Sv). De derde kan zich daarbij laten bijstaan door een raadsman (artikel 2 lid 1 Besluit DNA-onderzoek in strafzaken). Die toestemming verschilt van de toestemming voor de vergelijking van DNA-profielen bij een klassiek DNA-onderzoek en moet apart worden gegeven.⁵⁶ Bij minderjarige derden onder de 12 is toestemming nodig van de wettelijk vertegenwoordiger. Bij minderjarige derden tussen de 12 en 18 moet zowel toestemming worden gegeven door de betrokkene zelf als door zijn wettelijk vertegenwoordiger. Aan de derde moeten de gevolgen worden verteld van de medewerking aan het DNA-verwantschapsonderzoek, onder meer dat het belastende gevolgen kan hebben voor een familielid (artikel 2 lid 2 Besluit DNA-onderzoek in strafzaken). De derde moet worden gewezen op zijn verschoningsrecht. Deze informatie moet ook op het toestemmingsformulier staan.⁵⁷ Na vergelijking met het daderspoor moet het DNA-profiel van de derde in beginsel worden vernietigd (artikel 13 Besluit DNA-onderzoek in strafzaken). Het DNA-profiel mag niet worden vergeleken met de DNA-profielen in de DNA-databank of met DNA-profielen uit andere zaken (die niet in de DNA-databank zijn opgenomen).

2.6.3. DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap

De officier van justitie en de rechter-commissaris kunnen het bevel geven tot een DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap (artikel 151da lid 1 en artikel 195g lid 1 Sv). Voor een bevel voor het verrichten van een DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap heeft de officier van justitie geen machtiging nodig van de rechter-commissaris. Het DNA-verwantschapsonderzoek mag alleen worden verricht in geval van een verdenking van een misdrijf waarop naar de wettelijke omschrijving een gevangenisstraf van acht jaar of meer is gesteld. In aanvulling daarop is DNA-verwantschapsonderzoek ook mogelijk bij enkele ernstige gewelds- en zedenmisdrijven (artikel 151da lid 3 en 195g lid 3 Sv).⁵⁸

Een bevel voor het verrichten van een DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap kan worden gegeven als dit in het belang van het onderzoek is (artikel 151da lid 1 en 195g lid 1 Sv). Hierbij moet rekening worden gehouden met de proportionaliteit en subsidiariteit van het onderzoek. Een DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde

⁵⁴ Melai/Groenhuijsen aant. 9.2; Meulenbroek e.a. 2012, p. 73-74.

⁵⁵ Instructie DNA-verwantschapsonderzoek 2016.

⁵⁶ Kamerstukken II 2009/10, 32 168, nr. 3, p. 10.

⁵⁷ Kamerstukken I 2011/12, 32 168, C, p. 14-15.

⁵⁸ Zie de voorgaande noot voor een overzicht van de bijzondere delicten. In de toekomstige bepaling is kan een DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerd verwantschap worden uitgevoerd bij delicten waar een gevangenisstraf van vier jaar of meer op staat, zie art. 2.6.5.7.2 lid 1 Sv (nieuw)

verwantschap is sneller proportioneel en subsidiair dan andere vormen van DNA-verwantschapsonderzoek. Het gaat bij deze onderzoeken immers om misdrijven waar de verwantschap voorop staat, zoals incest⁵⁹ of het te vondeling leggen van een kind.⁶⁰

Voor het onderzoek naar delictgerelateerde verwantschap kan het nodig zijn DNA af te nemen van een derde. In beginsel gelden daarbij dezelfde voorwaarden als bij het afnemen van DNA van derden zoals in het voorgaande beschreven. Een uitzondering hierop is dat er DNA van een minderjarige derde mag worden afgenomen en gebruikt zonder zijn toestemming en/of die van de wettelijk vertegenwoordiger.⁶¹ Dit is toegestaan als de afname en het gebruik van het DNA in het belang van het onderzoek is. Ook heeft de officier van justitie hiervoor een schriftelijke machtiging nodig van de rechter-commissaris. Deze uitzondering mag slechts worden gemaakt als wordt vermoed dat de minderjarige derde slachtoffer is van de in artikel 151da lid 3 Sv (en artikel 195g lid 3 Sv) opgesomde delicten, zoals zedendelicten, mensenhandel en (kinder)moord en doodslag.⁶²

Het is opmerkelijk dat er bij een aantal delicten wel van een minderjarige zonder toestemming DNA kan worden afgenomen ten behoeve van een DNA-verwantschapsonderzoek, terwijl het niet is toegestaan dat er daadwerkelijk een DNA-verwantschapsonderzoek wordt uitgevoerd. De opsommingen in art. 151da lid 2 en lid 3 Sv (en artikel 195g lid 2 en 3 Sv) sluiten niet goed op elkaar aan. Hierdoor is het wel mogelijk om bij delicten als illegale toegang en verblijf in Nederland (art. 197a Sr) en het te vondeling leggen (als dat niet de dood ten gevolge heeft) (art. 256 Sr) DNA van een minderjarige derde af te nemen. Maar het is niet mogelijk om een DNA-verwantschapsonderzoek uit te voeren, omdat op deze delicten geen gevangenisstraf staat van 8 jaar of meer en zij ook niet behoren tot de afzonderlijk aangewezen misdrijven waarop een lagere gevangenisstraf staat. Wat betreft het te vondeling leggen valt dit extra op, omdat de minister dit als voorbeeld noemde van een misdrijf waarbij 'kan blijken dat verwantschapsonderzoek onmisbaar is om zekerheid te verkrijgen over de schuld van een verdachte'.⁶³

2.6.4. Gericht DNA-verwantschapsonderzoek

De officier van justitie en de rechter-commissaris kunnen het bevel geven tot een gericht DNA-verwantschapsonderzoek (artikel 151da lid 1 en artikel 195g lid 1 Sv). Voor een bevel tot een gericht DNA-verwantschapsonderzoek heeft de officier van justitie geen machtiging nodig van de rechter-commissaris. Bij een gericht DNA-verwantschapsonderzoek kan aan een kleine groep derden worden gevraagd DNA vrijwillig af te staan of kan gebruik worden gemaakt van enkele DNA-profielen uit de DNA-databank. Uit de wetsgeschiedenis blijkt dat er geen machtiging nodig is van de rechter-commissaris als enkele DNA-profielen uit de DNA-databank worden gebruikt.⁶⁴ Dit is dus anders bij een DNA-databankverwantschapsonderzoek waarbij het daderspoor wordt vergeleken met alle DNA-profielen van personen uit de

⁵⁹ Op grond van art. 2 Wet foetaal weefsel mag foetaal weefsel slechts worden gebruikt ten behoeve van geneeskundige doeleinden en wetenschappelijk onderzoek. Strafrechtelijk onderzoek valt daar niet onder. Deze ommissie wordt binnenkort gerepareerd door de toevoeging dat foetaal weefsel ook mag worden gebruikt voor de opsporing en vervolging van enkele zedenmisdrijven, zie Kamerstukken II 2017/18, 34 893, 2.

⁶⁰ Handelingen II 2010/11, 71-5, p. 27. Zie ook Kamerstukken II 2009/10, 32 168, nr. 6, p. 16-17.

⁶¹ Zie hierover verder Melai/Groenhuijsen aant. 9.3.

⁶² Dit zijn: behulpzaam zijn bij illegale toegang en verblijf in Nederland (art. 197a Sr), verkrachting (art. 242 Sr), gemeenschap met een wilsonbekwame (art. 243 Sr), gemeenschap met een persoon beneden 12 jaar (art. 244 Sr), gemeenschap met een persoon beneden 16 jaar (art. 245 Sr), feitelijke aanranding van de eerbaarheid (art. 246 Sr), ontucht met een wilsonbekwame (art. 247 Sr), verleiding van minderjarige tot ontucht (art. 248a Sr), prostitutie door een minderjarige (art. 248b Sr), ontucht met misbruik van gezag (art. 249 Sr), te vondeling leggen (art. 256 Sr), mensenhandel (art. 273f Sr), mensenroof (art. 278 Sr), moord (art. 287 Sr), doodslag (art. 289 Sr), kinderdoodslag (art. 290 Sr), kindermoord (art. 291 Sr).

⁶³ Handelingen II 2010/11, 71-5, p. 27.

⁶⁴ Van Deudekom 2012, p. 854; Kamerstukken II 2009/10, 32 168, nr. 6, p. 7. In de toekomstige bepaling wordt dat ook expliciet benoemd. Alleen 'indien het DNA-onderzoek aan de hand van het merendeel of alle verwerkte DNA-profielen wordt verricht' is een machtiging van de rechter-commissaris nodig.

databank. Een gericht DNA-verwantschapsonderzoek mag alleen worden verricht in geval van een verdenking van een misdrijf waarop naar de wettelijke omschrijving een gevangenisstraf van acht jaar of meer is gesteld. In aanvulling daarop is DNA-verwantschapsonderzoek ook mogelijk bij enkele ernstige gewelds- en zedenmisdrijven (artikel 151da lid 3 en 195g lid 3 Sv).⁶⁵

Een bevel tot een gericht DNA-verwantschapsonderzoek kan worden gegeven als dit in het belang van het onderzoek is (artikel 151da lid 1 en 195g lid 1 Sv). Hierbij moet rekening worden gehouden met de proportionaliteit en subsidiariteit van het onderzoek. Een gericht DNA-verwantschapsonderzoek zal eerder proportioneel en subsidiair zijn dan andere vormen van DNA-verwantschapsonderzoek.

Voor het onderzoek naar gericht verwantschap kan het nodig zijn om DNA af te nemen van een derde. Daarbij gelden dezelfde voorwaarden als bij het afnemen van DNA van derden zoals in het voorgaande beschreven in het kader van de voorwaarden voor een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek.

2.7 De veronderstelde neveneffecten van DNA-verwantschaps-onderzoek

Bij de invoering van het DNA-verwantschapsonderzoek zijn enkele veronderstelde neveneffecten genoemd. De veronderstelde neveneffecten kunnen in twee categorieën worden verdeeld: de inbreuk die wordt gemaakt op het recht op privéleven en de kosten. In de komende hoofdstukken wordt beschreven in hoeverre deze neveneffecten zich in de praktijk voordoen. In deze paragraaf worden per vorm van DNA-verwantschapsonderzoek de neveneffecten genoemd zoals deze in de literatuur en tijdens de wetsgeschiedenis zijn benoemd. In bijlage 1 wordt per vorm van DNA-verwantschapsonderzoek een schematische weergave gegeven van de verhouding tussen de doelen van DNA-verwantschapsonderzoek en de veronderstelde neveneffecten.

2.7.1. DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank

De veronderstelde neveneffecten van DNA-databankverwantschapsonderzoek hebben deels te maken met de rechtsbescherming van de personen die in de databank staan geregistreerd en deels met de kosten van DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank.

Zoals gezegd wordt door een DNA-databankverwantschapsonderzoek inbreuk gemaakt op het recht op privéleven van de betrokken personen. In aanvulling daarop worden nog enkele andere in het geding zijnde rechten van de personen die in de databank geregistreerd staan, genoemd.⁶⁶ In de wetsgeschiedenis is er in de eerste plaats op gewezen dat het mogelijk is dat er onschuldige mensen in beeld komen bij een opsporingsonderzoek. Achterliggende aanname is dat de politie een lange lijst krijgt met potentiële verwanten. Er wordt voor gevreesd 'dat politie en justitie onnodig onschuldige burgers benaderen' en 'dat zij tijd gaan besteden aan het natrekken van aanwijzingen van mogelijke verwantschap met geen of een te lage bewijswaarde'.⁶⁷

⁶⁵ Zie de voorgaande noot voor een overzicht van de bijzondere delicten. In de toekomstige bepaling is kan een gericht DNA-verwantschapsonderzoek worden uitgevoerd bij delicten waar een gevangenisstraf van vier jaar of meer op staat, zie art. 2.6.5.7.2 lid 1 Sv (nieuw)

⁶⁶ Deels zijn deze neveneffecten opgesomd in Kamerstukken II 2009/10, 32 168, nr. 3, p. 4-5.

⁶⁷ Kamerstukken II 2009/10, 32 168, nr. 6, p. 7, 17, 19.

In de tweede plaats is in de memorie van toelichting gesteld dat ‘met DNA-verwantschapsonderzoek een aanwijzing in de richting van een bepaalde persoon simpelweg kan voortvloeien uit het gegeven dat iemand in de familie verdacht of veroordeeld is’.⁶⁸ In de literatuur wordt dit bezwaar iets breder getrokken en wordt de angst uitgesproken dat DNA-databankverwantschapsonderzoek zou leiden tot stigmatisering en discriminatie, omdat bepaalde families en/of minderheden in verhouding vaker geregistreerd staan en hun families dus eerder bij een verwantschapsonderzoek worden betrokken.⁶⁹

In de derde plaats wordt in de memorie van toelichting verondersteld ‘dat via verwantschapsonderzoek ongewild andere feiten aan het licht kunnen komen’.⁷⁰ Verwantschap zou kunnen worden vastgesteld of juist worden uitgesloten, terwijl de betrokkenen zelf daar niet van op de hoogte zijn. Te denken valt aan koekoekskinderen, pleegkinderen, bastaarden en buiten-echtelijke kinderen. Het kan voor de betrokkenen als zeer onprettig worden ervaren als informatie hierover die onbekend is, aan het licht komt en wordt medegedeeld.

In de vierde plaats is er op gewezen dat er een inbreuk zou worden gemaakt op het verschoningsrecht van geregistreerden. Bij een DNA-databankverwantschapsonderzoek mogen de profielen van alle personen in de databank worden gebruikt: verdachten, veroordeelden en overleden slachtoffers van misdrijven. De meeste geregistreerden hebben geen toestemming gegeven voor het gebruik van hun DNA-materiaal voor verwantschapsonderzoek. Hierdoor is het mogelijk dat er verwanten worden gevonden, terwijl de geregistreerden die informatie niet vrijwillig zouden hebben gegeven. Het is niet mogelijk voor de verdachten en veroordeelden om een beroep te doen op een verschoningsrecht.⁷¹ Bij verhoren hebben bloedverwanten, waaronder ouders, kinderen en broers/zussen, het recht om met een beroep op een verschoningsrecht te zwijgen. In dat geval kunnen zij niet worden verplicht te antwoorden, opdat zij niet hoeven mee te werken aan de veroordeling van hun verwanten. De Raad van State heeft kritiek geuit op de doorbreking van het verschoningsrecht.⁷² Deze kritiek is herhaald door onder meer Van Noorloos.⁷³ De minister stelt in reactie op het advies van de Raad van State echter dat het verschoningsrecht zich niet uitstrekt tot het gebruik van DNA-profielen die zijn opgeslagen in de DNA-databank, omdat het niet gaat om het afleggen van een verklaring (art. 217 Sv) of het uitleveren van een voorwerp (art. 96a Sv). Bovendien is er geen sprake van een verdachte op het moment dat de profielen worden gebruikt.⁷⁴

Een ander verwacht neveneffect is dat DNA-databankverwantschapsonderzoek ‘een groot beslag zou kunnen leggen op de capaciteit van het NFI en van politie en justitie’.⁷⁵ De wetgever wees er op dat ‘het NFI veelal vervolgonderzoek zal moeten doen om meer wetenschappelijke zekerheid te krijgen’.⁷⁶ Bij een volledige doorzoeking van de databank wordt eerst gezocht naar DNA-profielen die veel overeenkomsten hebben met het DNA-profiel van het daderspoor. Bij de meeste profielen met veel overeenkomsten zijn die overeenkomsten echter toevallig en geen indicatie van een familierelatie. Daarom moet er aanvullend onderzoek worden gedaan naar deze personen.⁷⁷ Bij dit aanvullend onderzoek kan worden gekeken naar aanvullende DNA-kenmerken. Ook kan er bij mannelijke donoren een Y-chromosomaal DNA-onderzoek worden gedaan. Verder kan er eventueel nog een mitochondriaal DNA-onderzoek

⁶⁸ Kamerstukken II 2009/10, 32 168, nr. 3, p. 5.

⁶⁹ Melai/Groenhuysen aant. 9.0; Kim e.a. 2011; Toorn & M’Charek 2011.

⁷⁰ Kamerstukken II 2009/10, 32 168, nr. 3, p. 5.

⁷¹ Melai/Groenhuysen aant. 9.1.

⁷² Kamerstukken II 2009/10, 32 168, nr. 4, p. 9.

⁷³ Melai/Groenhuysen aant. 9.1.

⁷⁴ Kamerstukken II 2009/10, 32 168, nr. 4, p. 13-14.

⁷⁵ Kamerstukken II 2009/10, 32 168, nr. 3, p. 5.

⁷⁶ Kamerstukken II 2009/10, 32 168, nr. 3, p. 5.

⁷⁷ Meulenbroek e.a. 2012, p. 60 en 69-74.

worden gedaan. Deze extra onderzoeken kunnen de kans op een familierelatie vergroten, verkleinen of uitsluiten. Deze extra onderzoeken moeten door de deskundigen allemaal handmatig worden gedaan en kosten veel tijd en geld. Om te voorkomen dat DNA-databankverwantschapsonderzoek een te groot beslag legt op de capaciteit van het NFI moeten volgens de wetgever strenge voorwaarden worden gesteld aan deze vorm van onderzoek.⁷⁸

2.7.2. Grootchalig DNA-verwantschapsonderzoek

Een verwacht effect van een grootchalig DNA-verwantschapsonderzoek is dat er veel onschuldige mensen betrokken worden bij een opsporingsonderzoek. Aan een groot aantal burgers kan worden gevraagd DNA af te staan. Tot het verlenen van toestemming hiertoe is de burger niet verplicht, maar desalniettemin vraagt de overheid wel toestemming tot het maken van een forse inbreuk op de lichamelijke integriteit en verzamelt de overheid hiermee zeer gevoelige informatie over haar burgers.⁷⁹ Een grootchalig DNA-verwantschapsonderzoek kan ook leiden tot de vaststelling van mogelijk onbekende verwantschappen of juist het ontbreken daarvan terwijl die wel werden verwacht.

Een ander te verwachten effect van een grootchalig DNA-verwantschapsonderzoek zijn de kosten die dit onderzoek met zich brengt. Het is evident dat het bij elkaar brengen en informeren van tientallen tot duizenden mensen en het daarna afnemen van hun DNA en de analyse daarvan veel tijd en capaciteit kost van politie en DNA-laboratorium.⁸⁰ Bovendien is ook bij een grootchalig DNA-verwantschapsonderzoek aanvullend onderzoek nodig voordat aan de politie een relevante selectie van personen kan worden gegeven die kan worden gebruikt voor een vervolgonderzoek.

Stigmatisering van bevolkingsgroepen en het in beeld komen van onschuldigen bij politie en justitie als gevolg van grootchalig DNA-verwantschapsonderzoek zijn als zodanig niet als mogelijk negatief neveneffect benoemd in de wetsgeschiedenis.

2.7.3. DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap

Aan onderzoek naar delictgerelateerd verwantschap zitten ten opzichte van klassiek DNA-onderzoek weinig extra voor- en nadelen. Ook bij klassiek DNA-onderzoek kan DNA van verdachten en slachtoffers worden afgenomen en onderzocht. Onderzoek naar delictgerelateerde verwantschap kent dan ook niet de nadelen die andere vormen van DNA-verwantschapsonderzoek wel kennen. Het legt geen groot beslag op de capaciteit en er worden geen mensen betrokken die niets het misdrijf te maken hebben. Weliswaar kan het vaststellen van verwantschap voor de verdachte zeer ongewenst zijn, maar in deze vorm van verwantschapsonderzoek is dat nu juist de bedoeling van het onderzoek.

Het enige opvallende aan het DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap is de mogelijkheid om een minderjarige derde die vermoed wordt slachtoffer te zijn, te verplichten om DNA af te staan voor onderzoek. Hiermee wordt weliswaar een forse inbreuk gemaakt op de lichamelijke integriteit en het recht op privéleven en op het verschooningsrecht van het slachtoffer omdat het slachtoffer niet de gelegenheid krijgt voor een zelfstandige afweging of hij de vermoedelijke dader wil belasten. Er is echter een duidelijke reden voor verplichte afname van DNA bij minderjarigen. Door de druk van de positie waarin de minderjarige verkeert, haar jeugdige leeftijd of de relatie waarin zij tot de verdachte staat, zal de minderjarige in geval van seksueel misbruik haar toestemming voor afname van zijn of haar celmateriaal vaak niet in vrijheid kunnen verlenen. Door de officier van justitie of de

⁷⁸ Kamerstukken II 2009/10, 32 168, nr. 3, p. 11.

⁷⁹ Met de nuancering dat de gegevens ook weer vernietigd worden tenzij de burger verdachte wordt in de zaak.

⁸⁰ Zie Vromans 2012 voor een beschrijving van het proces.

rechter-commissaris de beslissing over afname van haar celmateriaal voor haar (en voor een eventuele foetus of baby) te laten nemen is de minderjarige ontlast van die druk en mogelijk ook beschermd tegen de mogelijke rancune van degene die haar (heeft) misbruikt. Die persoon kan de minderjarige naderhand niet verwijten dat zij heeft meegewerkt aan het bevestigen van de verdenking die op hem rust.⁸¹

2.7.4. Gericht DNA-verwantschapsonderzoek

Gericht DNA-verwantschapsonderzoek kent gedeeltelijk dezelfde veronderstelde effecten als andere vormen van DNA-verwantschapsonderzoek. Als gebruik wordt gemaakt van profielen die in de databank staan, wordt aan de geregistreerden niet gevraagd om medewerking. Derden die vrijwillig DNA afstaan geven wel toestemming. In beide gevallen is het mogelijk dat er onverwachts (geen) verwantschap wordt geconstateerd.

Van gericht DNA-verwantschapsonderzoek wordt geen zwaar beslag op de capaciteit verwacht. Sterker nog, de wetgever verwachtte juist dat het gericht vergelijken van DNA-profielen efficiëntiewinst kan opleveren, omdat de politie dan sneller duidelijkheid heeft of de verdenking tegen bijvoorbeeld een verdwenen verdachte terecht is.⁸²

2.8 Schematisch overzicht toepassing DNA-verwantschapsonderzoek

In onderstaande matrix 2.2 zijn de verschillende vormen van DNA-verwantschapsonderzoek opgenomen waarbij per vorm de verschillende karakteristieken zijn weergegeven zoals die naar voren zijn gekomen tijdens de totstandkoming van de regeling.

MATRIX 2.2: SCHEMATISCH OVERZICHT DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEK

	Databank	Grootschalig	Delictgerelateerd	Gericht
Type misdrijf	Ernstige misdrijven: gevangenisstraf > 8 j.	Ernstige misdrijven: gevangenisstraf > 8 j.	Ernstige misdrijven: gevangenisstraf > 8 j.	Ernstige misdrijven: gevangenisstraf > 8 j.
Inzet	Onbekende dader. Laatste opsporingsmogelijkheid.	Onbekende dader. Laatste opsporingsmogelijkheid.	Bij vermoeden van verwantschap tussen dader en slachtoffer.	Nader onderzoek naar specifieke verdachte.
Onderzocht spoor	Daderspoor	Daderspoor	DNA-spoor slachtoffer	Daderspoor
Beoogde effecten	Identificeren van een verwant van de dader via de DNA-databank.	Identificeren verwant van de dader via vrijwillig afgestaan DNA van meer dan 15 derden.	Identificeren verwant die vermoedelijk dader is.	Bevestigen of onkrachten verdenking tegen verdachte. Vaststellen identiteit slachtoffer.
Beoogde einddoel	Bijdrage leveren aan opsporing en vervolging.	Bijdrage leveren aan opsporing en vervolging.	Bijdrage leveren aan opsporing en vervolging.	Bijdrage leveren aan opsporing en vervolging.
Kosten	Hoog	Zeer hoog	Laag	Laag
Mogelijke neveneffecten	Mogelijk onschuldigen betrokken bij opsporing. Mogelijke constatering dat er onverwachts (geen)	Mogelijke constatering dat er onverwachts (geen) sprake is van verwantschap.		Mogelijke constatering dat er onverwachts (geen) sprake is van verwantschap.

⁸¹ Kamerstukken II 2010/11, 32 168, nrs. 7 en 10, p. 2.

⁸² In Kamerstukken II 2009/10, 32 168, nr. 3, p. 4.

	sprake is van verwantschap. Mogelijk stigmatisering bevolkingsgroepen.			
Procedure	Bevel officier van justitie of r-c. Indien ovj: verzoek rechercheofficier bij landelijke forensisch officier van justitie (of r-c) + machtiging r-c.	Bevel officier van justitie of r-c. Indien ovj: machtiging r-c en toestemming CPG na positief advies CTC.	Bevel officier van justitie of r-c	Bevel officier van justitie of r-c

Cijfermatig beeld DNA-verwantschapsonderzoek

Na doorzoeking van een pand in verband met een opsporingsonderzoek naar gestolen voertuigen worden drugs, wapens en munitie aangetroffen. De eigenaar van het pand – aanwezig op het moment van de doorzoeking – zegt het pand te hebben verhuurd aan een medeverdachte. Van de eigenaar wordt DNA afgenomen en dit wordt vergeleken met het DNA-profiel van de DNA-sporen die zijn afgenomen van de gevonden wapens en munitie. Dit leidt niet tot een match. Wel valt het de onderzoekers van het NFI op dat er meer dan gemiddeld overeenkomsten zijn tussen het DNA-profiel van de afgenomen DNA-sporen en het DNA-profiel van de eigenaar van het pand. Dit wijst op een familierelatie. Het NFI laat de officier van justitie dan ook weten dat het DNA-spoor mogelijk afkomstig is van een broer van de verdachte eigenaar. Die broer is al wel in beeld in het opsporingsonderzoek naar de gevonden drugs en wapen, maar er is nog geen DNA afgenomen van hem. Voor de officier van justitie is het NFI-bericht over de passieve verwantschapsbevinding een (aanvullende) reden om ook DNA af te nemen van de broer. Het DNA-profiel van de broer van de eigenaar blijkt wel te matchen met het DNA-profiel van het spoor op een wapen. De broer wordt vervolgd en veroordeeld voor verboden wapenbezit.

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt een kwantitatieve beschrijving gegeven van de tussen april 2012 en augustus 2018 uitgevoerde DNA-verwantschapsonderzoeken. DNA-verwantschapsonderzoeken worden uitgevoerd door het Nederlands Forensisch Instituut (hierna: NFI). Het NFI heeft voor deze periode een totaaloverzicht opgesteld van NFI-rapportages over DNA-verwantschap. De tabellen 3.1, 3.2 en 3.3 geven een overzicht van alle rapportages die het NFI heeft uitgebracht tussen april 2012 en augustus 2018. In totaal zijn er 467 rapportages in verband met DNA-verwantschap opgesteld (paragraaf 3.2). Deze rapportages hebben betrekking op DNA-verwantschapsonderzoek in afgesloten en nog lopende strafzaken. Van deze 467 rapportages zijn vervolgens door het NFI 340 dossiers beschikbaar gesteld voor inzage ten behoeve van deze evaluatie. Vanaf paragraaf 3.3 en verder staan deze 340 rapportages centraal.

3.2 Overzicht van alle DNA-verwantschapsonderzoeken

Ten eerste heeft het NFI een overzicht beschikbaar gesteld met alle rapportages die het instituut tussen april 2012 en augustus 2018 heeft uitgebracht in verband met verrichte en lopende DNA-verwantschapsonderzoeken. In totaal zijn er 467 rapportages uitgebracht. 250 rapportages betreffen een actief DNA-verwantschapsonderzoek en 217 betreffen een passief DNA-verwantschapsonderzoek.

TABEL 3.1: TOTAAL AANTAL ACTIEVE DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEKEN APRIL 2012 - AUGUSTUS 2018⁸³

Vorm van actief verwantschapsonderzoek	Aantal verwantschapsonderzoeken
DNA-verwantschapsonderzoek via databank (familial search, inclusief pre-assessments)	112
DNA-verwantschapsonderzoek via databank (familial search) – herhaling	15
Grootschalig verwantschapsonderzoek	3
Onderzoek naar delictgerelateerde verwantschap	85
Gericht DNA-verwantschapsonderzoek	34
Overig	1
Totaal rapportages actieve DNA-verwantschapsonderzoeken	250

TABEL 3.2: TOTAAL AANTAL PASSIEVE DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEKEN

Passief verwantschapsonderzoek	Aantal verwantschapsonderzoeken
Passieve verwantschapsonderzoeken	217

TABEL 3.3: TOTAAL AANTAL RAPPORTAGES OVER DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEK

Totaal rapportages DNA-verwantschapsonderzoeken	467
---	-----

3.3 Analyse van de beschikbaar gestelde dossiers

Figuur 3.4 betreft een overzicht van de rapportages in dossiers die bij de verschillende parketten konden worden ingezien ten behoeve van de dossierstudie.⁸⁴ Dit overzicht is dus niet volledig en bevat alleen de gegevens over de 340 (van de 467) rapportages in DNA-verwantschapsonderzoeken die zijn uitgevoerd in de in januari 2018 reeds gesloten strafzaken. Dat betekent dat de overige 127 dossiers nog lopende strafzaken zijn. De overzichten zijn per arrondissement van het Openbaar Ministerie aan de onderzoekers ter beschikking gesteld. De gegevens zijn voor zover mogelijk gecontroleerd tijdens de inzage van deze dossiers.

Vanaf paragraaf 3.4.2 worden de verschillende kenmerken van de rapportages weergegeven en geanalyseerd. In dit hoofdstuk worden deze kenmerken besproken, zoals het soort verwantschapsrapportage, de vorm van het DNA-verwantschapsonderzoek, het type misdrijf, het aantal rapportages per jaar en de uitkomsten daarvan. Opgemerkt moet worden dat het

⁸³ Peildatum augustus 2018.

⁸⁴ Het college van procureurs-generaal heeft toestemming gegeven voor de beschikbaarstelling van overzichten van uitgevoerde DNA-verwantschapsonderzoek ten behoeve van deze evaluatie. Eveneens dient te worden opgemerkt dat het NFI geen automatische registratie uitvoert van zaken waarin DNA-verwantschapsonderzoek is uitgevoerd. De registratie betreft een handmatig bijgehouden registratie in Excel die vermoedelijk niet geheel compleet is.

mogelijk is dat er ten behoeve van één opsporingsonderzoek meerdere rapportages zijn opgesteld. Het aantal strafzaken waarin een verwantschapsrapportage is uitgevoerd is daarom kleiner dan het aantal rapportages over DNA-verwantschapsonderzoek.

Binnen de beschikbaar gestelde overzichten heeft het NFI de verschillende vormen van actieve verwantschapsonderzoeken onderscheiden. Het NFI gebruikt andere omschrijvingen van de vormen van actief DNA-verwantschapsonderzoek dan in hoofdstuk 2 zijn gegeven. In combinatie met aanvullende informatie over de zaak laat de omschrijving zich grosso modo redelijk vertalen naar de in dit onderzoek onderscheiden vormen. Voor het totaaloverzicht is echter noodgedwongen de indeling van het NFI aangehouden. Ook benoemt het NFI in beide overzichten de rapportages in passieve DNA-verwantschapsonderzoeken. Hoewel het strikt genomen niet correct is om de passief – in het kader van klassiek DNA-onderzoek – gevonden verwantschap aan te duiden als vorm van DNA-verwantschapsonderzoek, is het wel relevant om te weten in hoeveel klassieke vergelijkende DNA-onderzoeken er toevallig verwantschap is vastgesteld. Deze zaken zullen kortweg worden aangeduid als passief DNA-verwantschapsonderzoek.

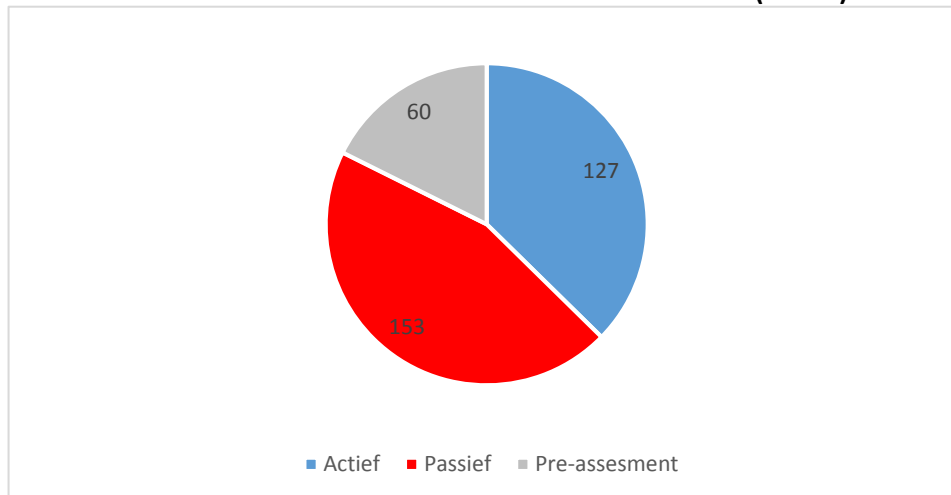
3.4 Kenmerken van de rapportages van beschikbaar gestelde dossiers

3.4.1. Soorten rapportages over verwantschap

Deze paragraaf heeft betrekking op 340 rapportages die zijn uitgebracht in de strafzaken waarvan de dossiers ter beschikking van de onderzoekers zijn gesteld; 127 dossiers zijn niet overgelegd aangezien het in die zaken ging om nog lopende zaken.

In het kader van DNA-verwantschapsonderzoek stelt het NFI drie typen rapportages op. Ten eerste zijn dit rapportages naar aanleiding van een actief DNA-verwantschapsonderzoek. Ten tweede gaat het om rapportages naar aanleiding van passief verwantschapsonderzoek en ten derde kan een rapportage worden opgesteld naar aanleiding van een pre-assessment (over pre-assessments zie paragraaf 3.4.3).

Naar verhouding zijn er iets meer rapportages opgesteld naar aanleiding van een passief DNA-verwantschapsonderzoek dan naar aanleiding van een actief DNA-verwantschapsonderzoek. In figuur 3.4 zijn de aantallen actieve en passieve verwantschapsonderzoeken weergegeven. Het gaat om 127 rapportages over actieve DNA-verwantschapsonderzoeken en 153 rapportages over passieve verwantschapsbevindingen. Daarnaast zijn 60 rapportages met pre-assessments uitgebracht.

FIGUUR 3.4: AANTAL EN SOORTEN RAPPORTAGES OVER VERWANTSCHAP (N=340)

3.4.2. Vormen van actief DNA-verwantschapsonderzoek

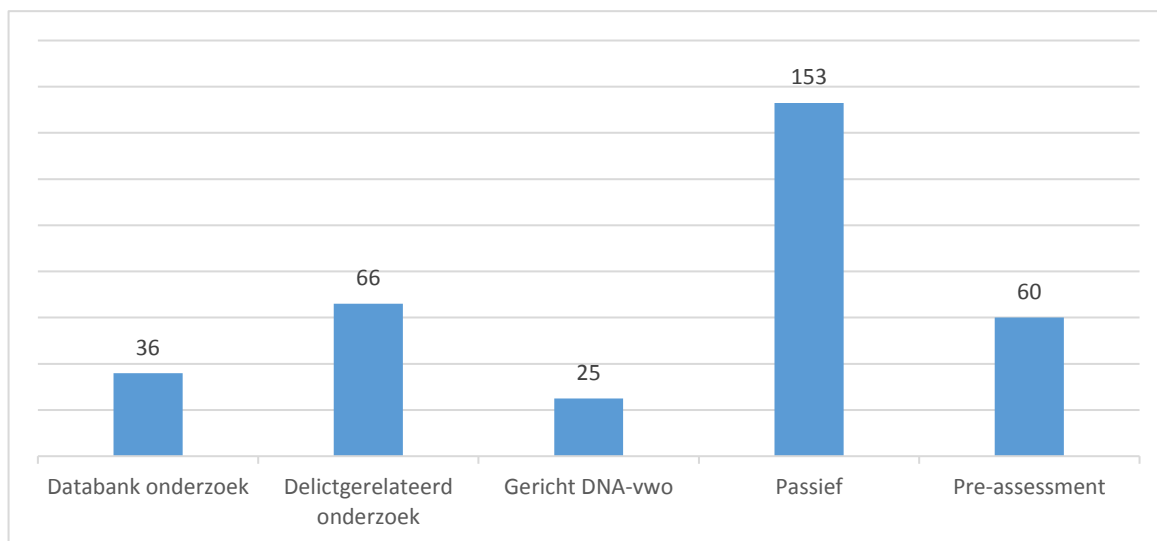
Er zijn verschillende vormen van actief DNA-verwantschapsonderzoek (zie paragraaf 2.2):

1. DNA-verwantschapsonderzoek via DNA-databank;
2. Grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek;
3. DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap;
4. Gericht DNA-verwantschapsonderzoek;

De drie grootschalige DNA-verwantschapsonderzoeken die tot dusverre in Nederland hebben plaatsgevonden zaten niet bij de beschikbaar gestelde overzichten en blijven om die reden in dit hoofdstuk buiten beschouwing. In hoofdstuk 5 wordt afzonderlijk en uitgebreid aandacht besteed aan de twee reeds afgesloten grootschalig DNA-verwantschapsonderzoeken. Onder DNA-databankonderzoek wordt verstaan: de uitgevoerde DNA-verwantschapsonderzoeken via de DNA-databank (de *familial search*). Voor dezelfde strafzaak kan een databankonderzoek (meerdere keren) worden herhaald als het eerste onderzoek geen bruikbare resultaten heeft opgeleverd (herhaalde *familial search*).

Naast deze vormen van actief DNA-verwantschapsonderzoek worden in onderstaande figuur 3.5 ook de twee andere soorten rapportages over DNA-verwantschap opgenomen: de pas-sieve verwantschapsonderzoeken en de pre-assessments.⁸⁵

⁸⁵ Omdat bij de beschikbaar gestelde dossiers geen rapportages over grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek zaten is deze categorie in figuur 3.5 weggelaten.

FIGUUR 3.5: AANTALLEN EN VARIËTEIT IN DE BESCHIKBAAR GESTELDE DOSSIERS (N=340)

3.4.3. Pre-assessment

Naast het actieve en passieve verwantschapsonderzoek wordt in dit onderzoek een derde soort rapportage van het NFI over verwantschap onderscheiden: een pre-assessment. Een pre-assessment gaat vooraf aan een DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank (*familial searching*). Bij DNA-databankverwantschapsonderzoek wordt in de DNA-databank gezocht naar DNA-profielen van personen die kunnen duiden op een mogelijke verwantschap met diegene van wie het daderspoor afkomstig is. Hierbij wordt het DNA-profiel van het daderspoor vergeleken met alle DNA-profielen van verdachten, veroordeelden en overleden slachtoffers van niet opgeloste misdrijven die zich in de DNA-databank bevinden. Bij een onderzoek via de DNA-databank is het noodzakelijk dat het (dader)spoor van goede kwaliteit moet zijn. Een onvolledig of mengprofiel is namelijk niet altijd geschikt voor een DNA-databankverwantschapsonderzoek. Om die reden wordt voordat wordt overgegaan tot een onderzoek via de DNA-databank een zogenoemd pre-assessment uitgevoerd. Dit pre-assessment is op zichzelf nog geen DNA-verwantschapsonderzoek, maar is erop gericht om vast te stellen of de technische kwaliteit van het (dader)spoor van voldoende kwaliteit is om een DNA-databankverwantschapsonderzoek uit te kunnen voeren.

Bij een pre-assessment wordt van het (dader)spoor een analyse gemaakt van het aanwezige DNA-profiel. Afhankelijk van het reeds beschikbare profiel betreft dit een uitbreiding van het autosomale DNA-profiel, een Y-chromosomaal DNA-profiel en/of een mitochondriaal DNA-profiel. Vervolgens worden aan de hand van dit profiel simulaties uitgevoerd in een gesimuleerd databestand met DNA-profielen. Deze simulatie zegt iets over de vraag hoe goed er gezocht kan worden in de echte DNA-databank en wat de mogelijke kansen zijn op eventuele matches met profielen uit de DNA-databank: wat is de kans om een DNA-profiel van een verwant in de databank te vinden, als dit profiel aanwezig is de DNA-databank (treffkans). De resultaten hiervan worden vervolgens vastgelegd in een rapport dat voorheen volgens de oude procedure werd voorgelegd aan het Centrale Toetsingscommissie (CTC). De CTC bracht vervolgens advies uit over het al dan niet uitvoeren van een DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank. Het starten van een familial search is inmiddels vereenvoudigd en gaat nu in overleg tussen de recherche-officier en de landelijke forensisch officier bij het NFI.⁸⁶

⁸⁶ De nieuwe werkwijze is medio augustus 2018 ingevoerd.

Het pre-assessment kan twee uitkomsten hebben: het DNA van het spoor is geschikt voor een DNA-verwantschapsonderzoek via de databank of het DNA is niet geschikt. Dat het DNA geschikt is om een verwantschapsonderzoek mee te doen, betekent niet dat hiertoe ook de opdracht wordt gegeven. In de beschikbaar gestelde overzichten van het NFI zaten 60 rapportages van een pre-assessment. In 52 gevallen blijkt het spoor geschikt voor een familial search, in acht gevallen niet. Wanneer er vanuit wordt gegaan dat aan alle DNA-databankverwantschapsonderzoeken een positief pre-assessment vooraf is gegaan (36), dan leidt een positieve pre-assessment maar in ruim 1/3 van de gevallen tot een opdracht om ook daadwerkelijk het databankonderzoek te verrichten. Immers, van de 88 positieve pre-assessments (96-8) hebben er 52 (nog) niet tot een gevolg geleid.⁸⁷ Tabel 3.6 geeft een overzicht van de uitkomsten van de pre-assessments.

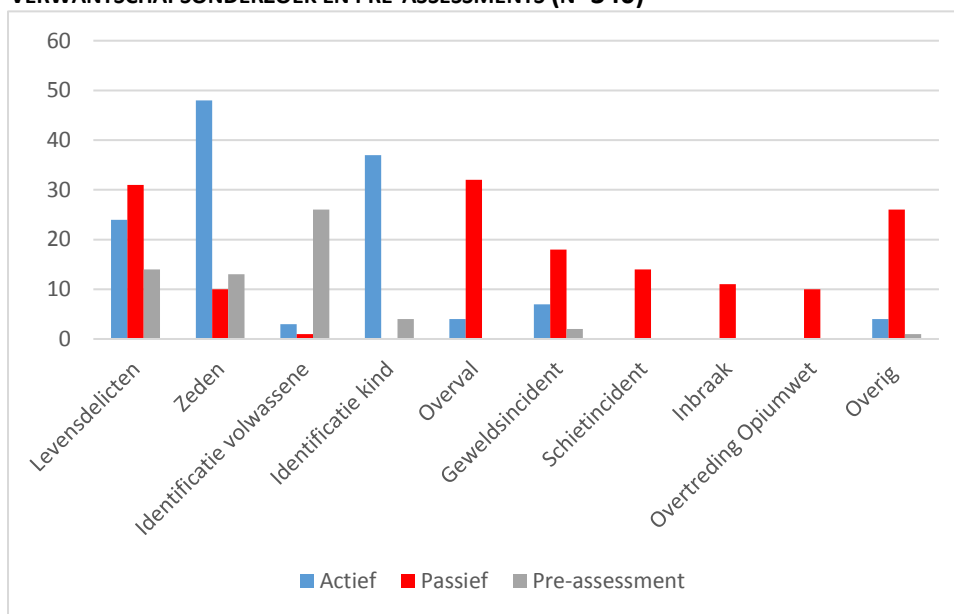
TABEL 3.6: UITKOMSTEN VAN PRE-ASSESSMENTS EN UITGEVOERD DATABANKONDERZOEK

UITKOMST	AANTAL
Niet geschikt voor DNA-databankonderzoek	8
Geschikt maar (nog) geen databankonderzoek	52
Totaal	60
Geschikt en geleid tot databankonderzoek	36
	TOTAAL: 96

3.4.4. Type misdrijven waarbij DNA-verwantschapsonderzoek is toegepast

Op basis van de beschikbaar gestelde overzichten is een categorisering gemaakt van het type misdrijven waarbij DNA-verwantschapsonderzoek is toegepast in de opsporing. Hieronder in figuur 3.7 staan de resultaten weergegeven per type misdrijf uitgesplitst naar actieve en passieve verwantschapsonderzoeken en pre-assessments.

⁸⁷ Het aantal pre-assessments is het aantal uitgevoerde DNA-databankverwantschapsonderzoeken (36) + het aantal pre-assessments (60) = 96. Dit getal is te hoog, omdat er voor een herhaald DNA-databankverwantschapsonderzoek niet nogmaals een pre-assessment hoeft te worden uitgevoerd. Toch wordt dit getal voor de overzichtelijkheid hier wel gehanteerd, omdat de onderzoekers geen gegevens hebben over het precieze aantal herhaalde DNA-databankverwantschapsonderzoeken. Aangezien er in totaal 15 herhaalde familial searches zijn geregistreerd (zie figuur 3.1) kan worden aangenomen dat het slechts om een handvol zaken gaat.

FIGUUR 3.7: AANTALLEN EN TYPE MISDRIJVEN ONDERVERDEELD NAAR TYPE DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEK EN PRE-ASSESSMENTS (N=340)

Onder levensdelicten wordt verstaan moord en doodslag. Bij zedenzaken gaat het om ernstige zedendelicten, zoals verkrachting en/of kindermisbruik. In geval van identificatie van een volwassene gaat het om het vaststellen van de identiteit van een overledene en de verwanten daarvan. Identificatie van een kind is erop gericht de identiteit van het kind zelf en van de ouders vast te stellen. Onder geweldsincidenten wordt verstaan (zware) mishandeling. In de categorie overig zitten onder meer vermissingszaken, brandstichting en ontvoering.

Uit figuur 3.7 blijkt dat de actieve DNA-verwantschapsonderzoeken met name plaatsvinden bij levensdelicten, zedenmisdrijven en ter identificatie van een kind/baby. Actieve DNA-verwantschapsonderzoeken worden minder vaak uitgevoerd bij overvallen en geweldsincidenten en schietincidenten. Bij schietincidenten, inbraken en overtredingen van de Opiumwet komen op basis van de bij het onderzoek betrokken gegevens zelfs helemaal geen actieve verwantschapsonderzoeken voor. Daarin hebben juist wel weer veel passieve DNA-verwantschapsonderzoeken plaatsgevonden. Een verklaring voor het feit dat actieve verwantschapsonderzoeken vooral worden toegepast bij levensdelicten, zedendelicten en ter identificatie van baby's komt omdat dit misdrijven zijn die qua strafbedreiging in aanmerking komen voor een DNA-verwantschapsonderzoek en omdat het sporenmateriaal bij dergelijke misdrijven zich in de praktijk goed kan lenen voor DNA-verwantschapsonderzoek. Een verklaring voor het feit dat er vaak wordt gerapporteerd over passief DNA-verwantschapsonderzoek bij schietincidenten, inbraken en overtredingen van de Opiumwet is dat deze delicten verhoudingsgewijs veel meer worden gepleegd dan levensdelicten, zedenmisdrijven en het achterlaten van een kind/baby.

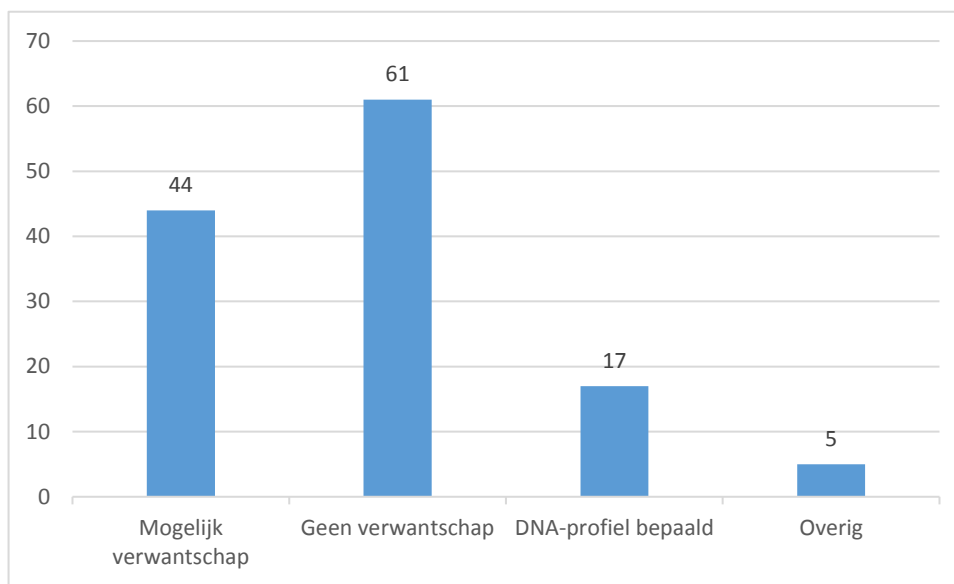
3.4.5. Uitkomsten van DNA-verwantschapsonderzoek

De uitkomsten van DNA-verwantschapsonderzoek zijn hier onderverdeeld in vier categorieën. De eerste en tweede categorie zijn *mogelijk verwantschap* en *geen verwantschap*. Aan gezien absolute zekerheid over de feiten zelden kan worden gegeven, rapporteert het NFI geheel correct dat er *mogelijk* sprake is van verwantschap. Regelmatig wordt deze verwantschap ook in cijfers uitgedrukt. Dan luidt de conclusie bijvoorbeeld dat de kans op het verkrijgen van de autosomale DNA-profielen 10 miljoen keer waarschijnlijker is wanneer de donor

van het spoor en de verdachte familie van elkaar zijn, dan wanneer zij niet verwant zijn. ‘Mogelijkheid’ kan dus ook een zeer grote mate van waarschijnlijkheid impliceren. Het ontbreken van verwantschap kan wel met zekerheid worden vastgesteld, en daarom kan wel het categorische oordeel ‘geen verwantschap’ worden gegeven.

De derde categorie ziet op het vaststellen van een DNA-profiel van in de meeste gevallen foetaal materiaal. Dat wordt gedaan in geval van verkrachting waarbij het slachtoffer zwanger is geraakt en abortus laat plegen. Van het foetaal materiaal wordt een DNA-profiel opgemaakt om aan de hand daarvan door middel van DNA-verwantschapsonderzoek vervolgens vast te kunnen stellen wie de verwekker van de foetus is geweest. In de categorie overig zijn de onbekende resultaten opgenomen.

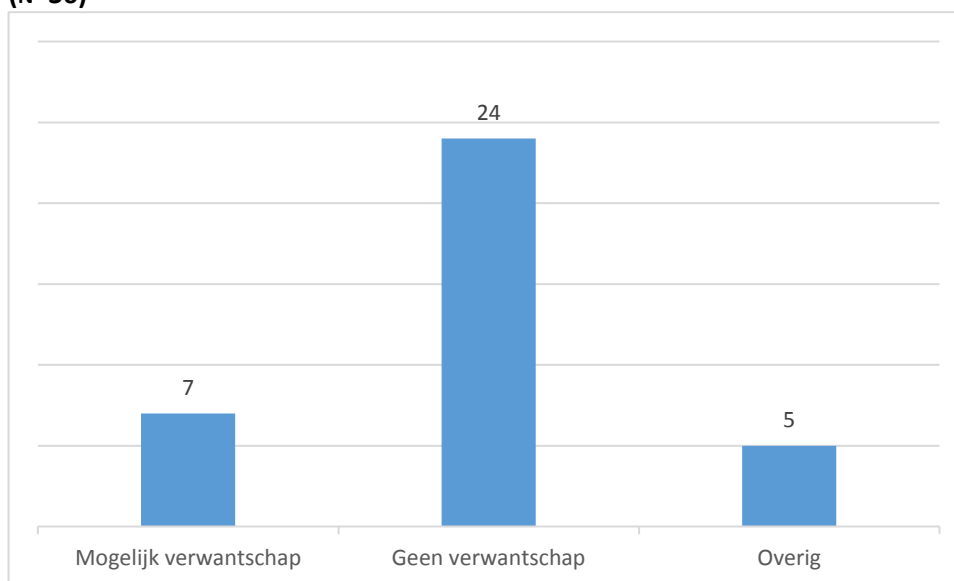
FIGUUR 3.8: AANTALLEN EN UITKOMSTEN VAN ACTIEVE DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEKEN (N=127)

De hierboven in figuur 3.8 weergegeven resultaten betreffen enkel de actieve verwantschapsonderzoeken. Wanneer de resultaten ‘mogelijk verwantschap’ ‘geen verwantschap’ bij elkaar opgeteld worden leidt dit tot 105 dossiers waarin al dan niet verwantschap is vastgesteld. De passieve verwantschapsonderzoeken zijn hier buiten beschouwing gelaten omdat de uitkomst van een passief verwantschapsonderzoek per definitie ‘mogelijke verwantschap’ inhoudt. De pre-assessments zijn eveneens buiten beschouwing gelaten.⁸⁸

In de volgende figuren zijn de resultaten van het DNA-verwantschapsonderzoek uitgesplitst naar type DNA-verwantschapsonderzoek. Hieronder staan de resultaten van DNA-verwantschapsonderzoek via de databank weergegeven.

⁸⁸ De categorie ‘Sporen niet geschikt’ ziet op databankonderzoeken waarbij het spoor (toch) niet geschikt bleek te zijn.

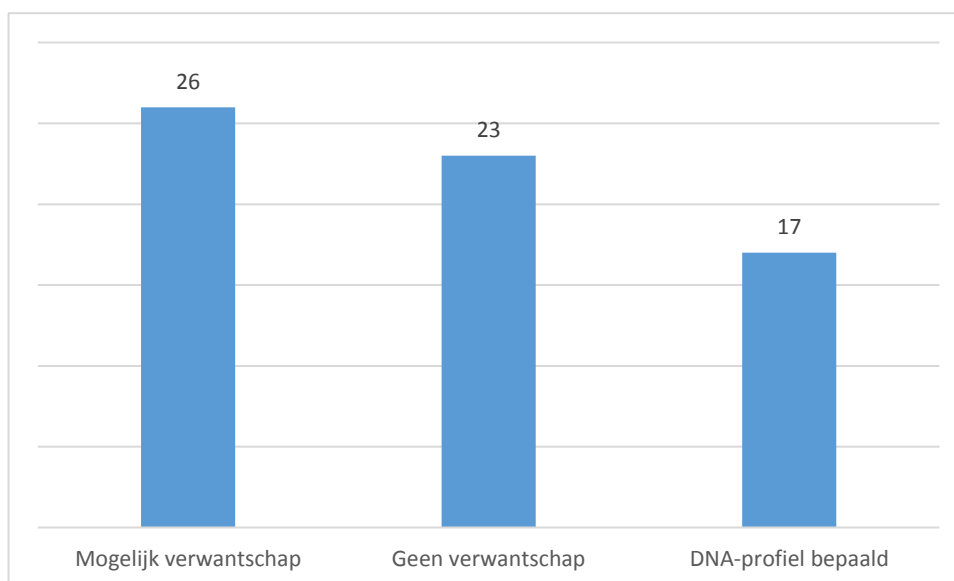
FIGUUR 3.9: AANTALLEN EN UITKOMSTEN DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEK VIA DE DNA-DATABANK (N=36)

Uit figuur 3.9 blijkt dat in ongeveer een vijfde van de gevallen (7 van de 36) het DNA-verwantschapsonderzoek *via de databank* een mogelijke verwant heeft opgeleverd. In 31 van de 36 rapportages (7+24) is er een uitspraak gedaan over de vraag of er sprake is van verwantschap. In de categorie ‘overig’ zitten gevallen waarin het DNA-materiaal toch niet geschikt bleek voor een familial search of is de uitslag onbekend. Uit interviews en de dossierstudie blijkt dat DNA-verwantschapsonderzoeken via de DNA-databank regelmatig worden uitgevoerd in cold cases.

In totaal zijn er ongeveer 8 tot 9 databankonderzoeken per jaar verricht.⁸⁹ Ook dit past bij de verwachting van de minister dat het om 10 databankonderzoeken per jaar zou gaan. Het succespercentage van DNA-verwantschapsonderzoeken via de databank is groter dan verwacht. De minister dacht dat 5% van de zoekacties zou leiden tot de dader. Hoewel er geen harde cijfers bekend zijn over het aantal databankverwantschapsonderzoeken dat heeft geleid tot een dader, is wel bekend hoe vaak is gerapporteerd dat er zeer waarschijnlijk sprake is van verwantschap. DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank leverde in 7 van de 31 onderzochte gevallen (dus in ongeveer 23%) een mogelijke verwant op.

In onderstaande figuur 3.10 staan de resultaten van het DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap opgenomen.

⁸⁹ Uitgaande van de verhouding dat in een derde van de DNA-databankverwantschapsonderzoeken die door het NFI als zodanig zijn geregistreerd ook daadwerkelijk een vergelijkingsonderzoek is uitgevoerd, zou dit leiden tot de volgende berekening: een derde van het totaal aantal van 127 rapporten over DNA-databankonderzoek inclusief pre-assessments is ± 42. Deze 42 gedeeld door 6 jaar = 7. Dit aantal is echter te laag omdat bij herhaalde DNA-databankonderzoeken niet opnieuw een pre-assessment moet worden uitgevoerd. Worden deze apart meegerekend, dan is de berekening: een derde (37,3) van 112 rapporten over DNA-databankonderzoek inclusief pre-assessments + 15 rapporten over herhaald DNA-databankonderzoek gedeeld door 6 jaar. $(112/3 + 15)/6 = 8,72$.

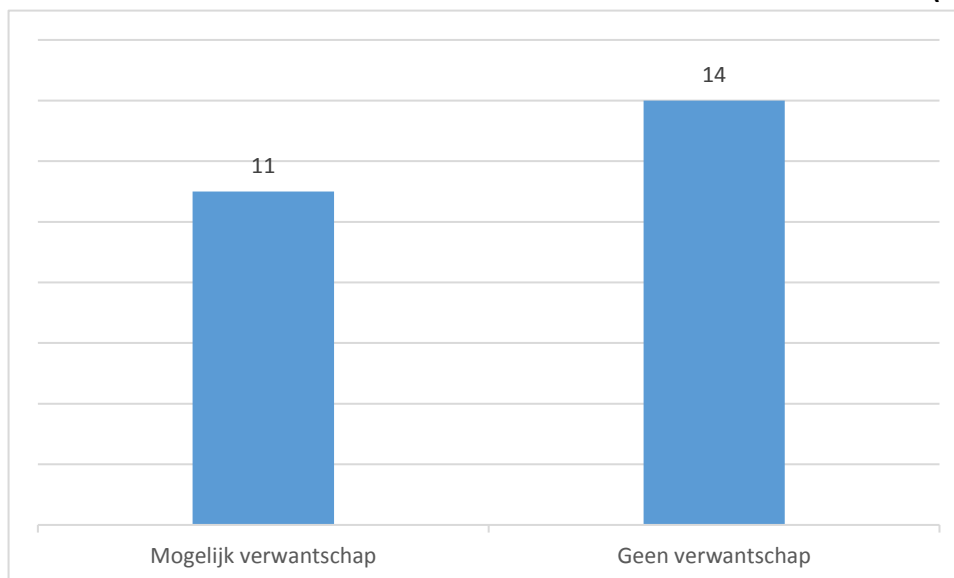
FIGUUR 3.10: AANTALLEN EN UITKOMSTEN VAN DELICTGERELATEERD VERWANTSCHAPSONDERZOEK (N=66)

Uit figuur 3.10 blijkt dat er relatief veel delictgerelateerde verwantschapsonderzoeken plaatsvinden waarin bovendien in veel gevallen mogelijk verwantschap wordt vastgesteld.⁹⁰ Het hoge succespercentage voor deze vorm van verwantschapsonderzoek is vooral te verklaren vanwege het feit dat deze vorm onderzoek doorgaans wordt uitgevoerd als er al een vermoeden bestaat dat er sprake is van verwantschap tussen het spoor (bijvoorbeeld een overleden baby) en de vermoedelijke vader of moeder. Het verwantschapsonderzoek wordt vervolgens uitgevoerd ter bevestiging of weerlegging van dit vermoeden en voor bewijsvoering ter zitting. De categorie DNA-profiel bepaald houdt in dat er een DNA-profiel van bijvoorbeeld foetaal materiaal is opgesteld waar vervolgens DNA-verwantschapsonderzoek mee uitgevoerd kan worden. De categorie is als zodanig geen DNA-verwantschapsonderzoek.

⁹⁰ Er vinden relatief veel delictgerelateerde verwantschapsonderzoeken plaats: 66 van de 127.

In onderstaande figuur 3.11 staan de resultaten weergegeven ten aanzien van het gericht DNA-verwantschapsonderzoek.

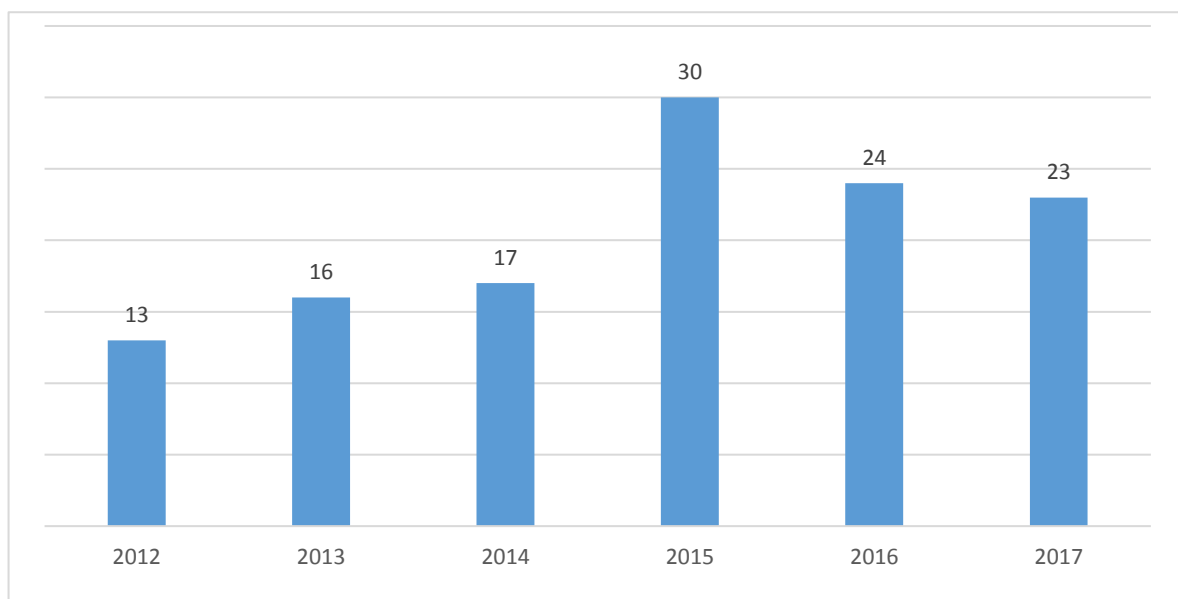
FIGUUR 3.11: AANTALLEN UITKOMSTEN VAN GERICHT DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEK (N=25)

In de beschikbaar gestelde dossiers zaten 25 dossiers over gericht DNA-verwantschapsonderzoek. Uit bovenstaande figuur 3.11 blijkt dat in bijna de helft (11 van de 25) van de gerichte DNA-verwantschapsonderzoeken mogelijke verwantschap wordt vastgesteld. Ook hier geldt dat het relatief hoge succespercentage kan worden verklaard vanwege het feit dat er al vermoedens zijn over wie de familieleden zijn van de donor van het spoor.

3.4.6. Aantal actieve DNA-verwantschapsonderzoeken per jaar

Sinds 1 april 2012 is het mogelijk om in de opsporing van bepaalde strafbare feiten DNA-verwantschapsonderzoek toe te passen. Hieronder is in figuur 3.12 per jaar weergegeven hoeveel actieve verwantschapsonderzoeken hebben plaatsgevonden. Het overzicht betreft enkel de verwantschapsonderzoeken in reeds gesloten strafzaken. Om die reden is het aantal onderzoeken uit 2017 lager dan het aantal in 2012 tot en met 2016. Het nog lopende jaar 2018 is hier buiten beschouwing gelaten. Van 2012 tot 2015 is het aantal verwantschapsonderzoeken jaarlijks toegenomen. In de periode 2016 – 2017 is een afname te zien. Het is echter goed mogelijk dat het totaal aantal actieve verwantschapsonderzoeken voor 2016 en 2017 hoger uit gaat vallen maar dat deze verwantschapsonderzoeken nog niet zijn meegenomen in onderstaande cijfers. Dat kan komen vanwege het feit dat de strafzaken, op het moment van het beschikbaar stellen van de dossiers door het NFI, nog niet gesloten waren.

FIGUUR 3.12: AANTAL ACTIEVE DNA-VERWANTSCHAPSONDERZOEK PER JAAR⁹¹**3.4.7. Uitkomst over het verwachte aantal DNA-verwantschapsonderzoeken per jaar**

Van de 340 rapporten waarover informatie beschikbaar was, bevatten 105 rapporten inhoudelijke resultaten van een actief uitgevoerd DNA-verwantschapsonderzoek waarbij daadwerkelijk naar een familieband is gezocht.⁹² Dit betekent dat minder 1/3 van de rapporten een inhoudelijk resultaat bevat van een actief uitgevoerd vergelijkingsonderzoek. Als deze verhouding wordt aangehouden zouden ongeveer 160 van de 467 rapporten een verslag bevatten van een actief uitgevoerde verwantschapsvergelijking. Deze rapporten zijn opgesteld in een periode van ongeveer 6 jaar (april 2012 tot augustus 2018). Het gaat dus om ongeveer 27 rapporten per jaar. Daarmee is de verwachting van de minister uitgekomen dat er ongeveer 20-30 DNA-verwantschapsonderzoeken per jaar zouden worden uitgevoerd.

3.5 Verwantschapsonderzoek in perspectief

Zoals in hoofdstuk twee is beschreven is DNA-verwantschapsonderzoek slechts onder voorwaarden mogelijk. Eén van deze voorwaarden is dat verwantschapsonderzoek slechts mogelijk is wanneer er sprake is van een misdrijf met een strafbedreiging van minimaal acht jaar gevangenisstraf. In deze paragraaf wordt het aantal DNA-verwantschaps-onderzoeken afgezet tegen het totaal aantal misdrijven dat qua strafbedreiging in aanmerking zou komen voor een verwantschapsonderzoek. Uit figuur 3.7 bleek dat (actief) verwantschapsonderzoek verreweg het meest wordt toegepast in drie gevallen: misdrijven tegen het leven (moord en doodslag), zedendelicten en ter identificatie van een babylijkje. Voor de eerste twee gevallen zijn cijfers per jaar beschikbaar van het aantal geregistreerde gevallen van moord, doodslag

⁹¹ Het betreffen de rapportages die beschikbaar zijn gesteld door het NFI. Van vier rapportages is de datum onbekend en ontbreken in de figuur.

⁹² Met inhoudelijke resultaten wordt bedoeld dat er een uitspraak is gedaan over de aanwezigheid van verwantschap. Van de 340 rapporten gingen er 153 over passieve verwantschapsonderzoek. In 80 rapporten was geen DNA-vergelijking uitgevoerd (60 pre-assessments, 17 vaststellingen van DNA-profielen, 2 sporen niet geschikt, 1 vanwege andere redenen).

en verkrachting. Op deze misdrijven staat een strafbedreiging van minimaal acht jaar gevangenisstraf. Qua aard en strafbedreiging komen deze zaken daarom in aanmerking voor DNA-verwantschapsonderzoek.⁹³

In onderstaande tabel 3.13 staat het aantal geregistreerde gevallen van verkrachting, misdrijven tegen het leven en het aantal geregistreerde gevonden babylijkjes in de periode 2012 – 2017. Vanaf 2012 had in deze zaken mogelijk DNA-verwantschapsonderzoek kunnen plaatsvinden.

TABEL 3.13: TOTAAL AANTAL GEREGERISTREERDE VERKRACHTINGEN, MISDRIJVEN TEGEN HET LEVEN EN GEVONDEN BABYLIJKJES PER JAAR⁹⁴

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Verkrachting	1.450	1.240	1.220	1.270	1.530	1.720
Misdrijven tegen het leven ⁹⁵	3.890	3.530	3.370	3.250	3.120	3.000
Aangetroffen babylijkjes ⁹⁶	1	2	5	2	3	1
Totaal	5.341	4.772	4.595	4.522	4.653	4.721

Wanneer bovenstaande cijfers worden vergeleken met het totaal aantal uitgevoerde actieve DNA-verwantschapsonderzoeken (zie tabel 3.1: in de periode 2012 – 2018 in totaal 250 actieve DNA-verwantschapsonderzoeken), kan geconcludeerd worden dat DNA-verwantschapsonderzoek een relatief kleinschalig fenomeen betreft en (nog) slechts in beperkte mate toepassing vindt, met name als gekeken wordt naar het aantal verkrachtingen en misdrijven tegen het leven. In hoofdstuk 4 wordt nader ingegaan op de redenen die ten grondslag liggen aan de mate waarin DNA-verwantschapsonderzoek toepassing vindt.

Het aantal tot dusverre uitgevoerde verwantschapsonderzoeken kan nog in een ander perspectief worden geplaatst. In Nederland zijn er grofweg 1.500 cold cases die nooit zijn opgelost. Volgens verschillende gesprekspartners bij de politie zou DNA-verwantschapsonderzoek een uitstekend middel kunnen zijn om een deel van deze onopgeloste zaken nieuw leven in te blazen. Het aantal per jaar uitgevoerde verwantschapsonderzoeken staat in dat verband in schril contrast met het aantal cold cases dat nog onopgelost is. Daarbij dient echter te worden opgemerkt dat voor toepassing van DNA-verwantschapsonderzoek aan verschillende praktische en technische voorwaarden moet worden voldaan. Zo dient er in een cold case in ieder geval bruikbaar forensisch sporenmateriaal beschikbaar te zijn wil DNA-verwantschapsonderzoek een uitkomst bieden. In hoeveel gevallen daarvan sprake is, is niet bekend.

3.6 Kosten van DNA-verwantschapsonderzoek

De kosten van DNA-verwantschapsonderzoek kunnen niet worden vastgesteld. Dat geldt ook voor de kosten die het NFI maakt om DNA-verwantschapsonderzoek uit te voeren. Het DNA-verwantschapsonderzoek wordt bij het NFI uitgevoerd door medewerkers van de divisie Biologische Sporen. Bij deze divisie werken vijf tekenbevoegde DNA-deskundigen en één deskundige in opleiding. Daarnaast werken bij de divisie ook niet tekenbevoegde medewerkers.

⁹³ Of daadwerkelijk DNA-verwantschapsonderzoek uitgevoerd kan worden hangt van meer factoren af zoals het beschikbaar zijn van een geschikt DNA daderspoor.

⁹⁴ S.N. Kalidien, *Criminaliteit en rechtshandhaving 2017. Ontwikkelingen en samenhangen*. Cahier 2018-19, (WODC), 2018 en de daarbij horende tabel van hoofdstuk 4.

⁹⁵ Het gaat hierbij om de misdrijven moord en doodslag.

⁹⁶ <https://www.nidaa.nl/babylijkjes-in-nederland> (geraadpleegd 16 januari 2019).

DNA-verwantschapsonderzoek is één van de soorten onderzoek die binnen deze divisie worden uitgevoerd. Cijfers over het budget van de divisie zijn niet openbaar. Bovendien wordt in de interne registraties van het NFI niet apart bijgehouden hoeveel tijd aan DNA-verwantschapsonderzoeken wordt besteed.

Over de capaciteit voor het verrichten van een DNA-databankverwantschapsonderzoek worden wel afspraken gemaakt in de Service Level Agreement (SLA) tussen het NFI en de afnemers van forensische producten: het Openbaar Ministerie en de politie. Op dit moment is er volgens de SLA ruimte voor dertien DNA-databankverwantschapsonderzoeken per jaar, 10 kleinere en 3 grotere databankverwantschapsonderzoeken. Tot nu toe zijn er nog geen capaciteitsproblemen, maar dit kan veranderen als er meer aanvragen worden gedaan.

DNA-verwantschapsonderzoek in de praktijk

DNA-verwantschapsonderzoek leidt niet altijd tot succes zoals blijkt uit de volgende casus. In april 2014 ontvangt de politie een melding van een verkrachting in Amsterdam. Bij het opsporingsonderzoek wordt DNA gevonden. Dit DNA blijkt na een pre-assessment geschikt voor een DNA-databankonderzoek om zo de dader(s) te vinden. Omdat het opsporingsonderzoek is vastgelopen wordt in juni een aanvraag gedaan voor het DNA-databankonderzoek. Ook wordt op basis van het DNA de afkomst van de dader vastgesteld. Ondertussen vindt er in augustus een nieuwe verkrachting plaats. Ook hierbij wordt DNA gevonden. Klassiek DNA-onderzoek van dit DNA leidt in oktober 2014 tot een spoor-spoor match. Beide verkrachtingen blijken door dezelfde dader(s) te zijn gepleegd. Aanvullend verhoor van het tweede slachtoffer biedt aanknopingspunten voor vervolgonderzoek. Eén van de daders heeft gebeld naar de andere dader. Wanneer de telefoongegevens worden gecombineerd met de informatie over de afkomst van de dader, komt de verdachte in beeld. Van de verdachte wordt in het geheim DNA afgenomen. Dat blijkt in november te matchen met het gevonden DNA op de slachtoffers. In december worden de resultaten van het DNA-databankonderzoek bekend. Dit heeft niet tot bruikbare resultaten geleid. De verdachte wordt veroordeeld voor de twee verkrachtingen. Het verwantschapsonderzoek heeft bij deze veroordeling geen rol gespeeld.

4.1 Ervaringen met DNA-verwantschapsonderzoek

In dit hoofdstuk wordt op basis van de informatie uit de dossieronderzoeken en de interviews een beschrijving gegeven van de wijze waarop in het algemeen in de praktijk met DNA-verwantschapsonderzoek wordt omgegaan. Deze beschrijving is een kwalitatieve aanvulling op de kwantitatieve beschrijving van het gebruik van DNA-verwantschapsonderzoek van hoofdstuk 3. Deze beschrijving heeft tot doel een overzicht te geven van de effecten van DNA-verwantschapsonderzoek, het functioneren van de wettelijke randvoorwaarden en het inventariseren van knelpunten en (veronderstelde) neveneffecten. In dit hoofdstuk worden drie vormen van DNA-verwantschapsonderzoek behandeld: DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank, DNA-onderzoek naar delictgerelateerde verwantschap en gericht DNA-verwantschapsonderzoek. Grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek komt in hoofdstuk 5 aan de orde.

4.2

DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank

DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank (familial search) komt in beeld als het niet lukt om in een opsporingsonderzoek via andere (eenvoudigere) wegen de dader van een ernstig strafbaar feit (zoals moord, doodslag of ernstige zedendelicten) te identificeren. In een opsporingsonderzoek wordt eerst geprobeerd om op andere wijze een dader op te sporen, zoals door het verhoren van het slachtoffer en van de getuigen en door het onderzoeken van fysieke en digitale sporen. Als er DNA-sporen zijn gevonden zal over het algemeen al snel opdracht worden gegeven tot het doen van een klassiek DNA-onderzoek via de databank om te onderzoeken of er een volledige match kan worden gevonden tussen het DNA-profiel van het spoor en een DNA-profiel dat is opgenomen in de databank. DNA-verwantschapsonderzoek via de databank is in de praktijk pas aan de orde als de reguliere opsporingsmethoden niet tot identificatie hebben geleid.

Toestemmingsprocedure

DNA-databankverwantschapsonderzoek maakt een inbreuk op het recht op privéleven. Ook moet volgens de wetgever worden voorkomen dat DNA-verwantschapsonderzoek via de databank een te groot beslag zou leggen op de capaciteit van het Nederlands Forensisch Instituut (NFI) dat het onderzoek uitvoert. Deze redenen hebben geleid tot strenge voorwaarden aan de toepassing van DNA-verwantschapsonderzoek via de databank. Deze voorwaarden zijn uitgewerkt in de OM-Instructie DNA-verwantschapsonderzoek.

Een belangrijke waarborg was dat het college van procureurs-generaal toestemming moest geven voordat het onderzoek kon worden uitgevoerd. Deze formele toestemmingprocedure is beschreven in paragraaf 2.5.1. Per medio augustus 2018 is de toestemming van de CTC en het CPG niet meer nodig. In overleg tussen de officier van justitie die is gestationeerd bij het NFI en het NFI wordt vastgesteld of er – mede gezien de afspraken in de Service Level Agreement (zie paragraaf 3.6) –nog ruimte is om een databankonderzoek uit te laten voeren. Voor augustus 2018 had de officier van justitie bij het NFI ook al een rol bij de prioritering van onderzoeken. Hij heeft enkele malen een prioritering aangebracht in de volgorde waarin verschillende databankonderzoeken werden afgewerkt. Ook is in één geval een databankonderzoek met spoed gedaan.

De officier van justitie moet toestemming geven voor een DNA-databankverwantschapsonderzoek. Hij kan deze opdracht geven als het verwantschapsonderzoek in het belang van het onderzoek is. Het belang van het onderzoek is in de OM-Instructie verder uitgewerkt. Bepaald is dat een DNA-verwantschapsonderzoek kan worden uitgevoerd als er geen opsporingsmogelijkheden zijn die met een redelijke inzet van middelen een voldoende kans bieden om te leiden tot opheldering van het misdrijf. In de praktijk ervaren geïnterviewde opsporingsambtenaren dat de officier van justitie vaak het uitgangspunt hanteert dat een DNA-databankverwantschapsonderzoek pas mag worden toegepast als laatste redmiddel. De OM-Instructie DNA-verwantschapsonderzoek biedt meer ruimte om het middel eerder in te zetten, maar deze ruimte wordt niet altijd gezien door de officier van justitie die de opdracht moet geven; (een deel van de) officieren van justitie hanteren deze regel strikt. In interviews wordt het uitgangspunt dat DNA-databankverwantschapsonderzoek als laatste redmiddel zou moeten worden ingezet, bekritiseerd. Er wordt op gewezen dat snellere toepassing van DNA-databankverwantschapsonderzoek zou leiden tot een efficiëntere besteding van de beschikbare middelen.

Delen van tactische kennis

Een suggestie die door gesprekspartners bij de politie is gedaan ter verbetering van de doelmatigheid en doeltreffendheid van verwantschapsonderzoek via de databank is om de tactische kennis over de zaak die opsporingsambtenaren hebben te delen met de deskundigen van het NFI. Deze informatie kunnen de deskundigen gebruiken bij het selecteren van de mogelijke verwanten die nader onderzocht worden. Het gaat in dat geval om namen van personen of families die gedurende het tactische researchewerk zijn opgevallen.

Pre-assessment

Voordat een DNA-databankverwantschapsonderzoek kan worden uitgevoerd, moet het NFI eerst beoordelen of het daderspoor technisch geschikt is voor een DNA-databankverwantschapsonderzoek. Dit onderzoek wordt een pre-assessment genoemd (zie hierover paragraaf 3.4.3).

Bij volledige, enkelvoudige DNA-profielen – DNA-profielen met de kenmerken van één donor – waarbij voldoende celmateriaal is gevonden, kan in de regel zonder problemen een DNA-databankverwantschapsonderzoek worden uitgevoerd. Een pre-assessment zal dan altijd als uitkomst hebben dat het spoor geschikt is. Door enkele geïnterviewden is de vraag opgeworpen wat bij deze enkelvoudige profielen de toegevoegde waarde is van een pre-assessment. Als er verwanten van de donor van het enkelvoudige DNA-profiel in de databank zitten, zullen die met een databankzoektocht vrijwel altijd aan het licht komen. Daarom vindt op dit moment binnen het NFI een discussie plaats over een vereenvoudiging van de uitvoering van het pre-assessment bij enkelvoudige DNA-profielen. In andere gevallen kan een pre-assessment wel van belang zijn. Als er een mengprofiel is gevonden dat kenmerken van twee of meer personen bevat, is een DNA-verwantschapsonderzoek via de databank vaak niet mogelijk. Mixprofielen met twee donoren zijn niet bruikbaar, tenzij één van de donoren bekend is en daardoor alsnog een enkelvoudig profiel van de tweede persoon kan worden vastgesteld.

Een pre-assessment is een eerste aanzet tot een volledig DNA-verwantschapsonderzoek via de databank. Een pre-assessment kan op eigen initiatief worden aangevraagd door een opsporingsambtenaar zonder dat hij daarvoor toestemming nodig heeft van een officier van justitie of een leidinggevende. Uit het dossieronderzoek volgt dat er vaak ongeveer één maand zit tussen het moment van aanvraag en het pre-assessment rapport. Als uit het pre-assessment blijkt dat het DNA-profiel niet geschikt is voor het databankonderzoek heeft het geen zin om een aanvraag daartoe te doen. Maar ook als het DNA-profiel wel geschikt is voor een DNA-databankverwantschapsonderzoek hoeft dit nog niet te betekenen dat dit onderzoek daadwerkelijk wordt uitgevoerd. Na een positief pre-assessment moet de formele toestemmingsprocedure nog worden doorlopen.

Uit het kwantitatieve onderzoek volgt dat bij een derde van de positieve pre-assessments er een opdracht tot een DNA-databankverwantschapsonderzoek volgt. Twee op de drie pre-assessments resulteren dus niet in een vervolgoopdracht.⁹⁷ Wat hiervan de oorzaak is, is niet geheel duidelijk. In interviews met opsporingsambtenaren worden enkele suggesties gedaan voor mogelijke oorzaken van dit verschil. Het is mogelijk dat er na de aanvraag van de pre-assessment een doorbraak in de zaak is geweest. Ook is het mogelijk dat besloten wordt om na een positief pre-assessment de politiecapaciteit anders in te zetten. Mogelijk omdat er andere zaken tussendoor zijn gekomen die meer prioriteit hebben of omdat de officier van justitie of andere leidinggevers minder prioriteit toekennen aan de zaak dan de opsporingsambtenaar die het pre-assessment heeft aangevraagd. In de regel wordt bovendien pas

⁹⁷ Het is mogelijk dat deel van de pre-assessments alsnog een vervolg krijgt in de vorm van een DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank.

toestemming gegeven tot een DNA-databankverwantschapsonderzoek als alle andere reguliere opsporingsmethoden niet tot resultaten hebben geleid.

Een andere reden voor het grote verschil tussen het aantal positieve pre-assessments en de daadwerkelijk uitgevoerde DNA-databankverwantschapsonderzoeken die in interviews wordt genoemd, is dat de voorheen strenge, formele toetsingsprocedure een drempel opwierp. Immers, de opsporingsambtenaar die om een pre-assessment heeft gevraagd, moest vervolgens de zaaksofficier van justitie, de rechter-commissaris en de Centrale Toetsingscommissie overtuigen dat het DNA-verwantschapsonderzoek een goed idee is. Dat die procedure daadwerkelijk tot problemen heeft geleid wordt niet bevestigd in het onderzoek. De aanvragen werden vaak binnen enkele weken behandeld en de Centrale Toetsingscommissie gaf zelden een negatief advies af. Dat neemt niet weg dat de energie die in het opstellen van een aanvraag moet worden gestoken door geïnterviewde politieambtenaren wel als belemmerend werd ervaren.

In interviews met verschillende betrokkenen kwam naar voren dat de kennis van de betrokkenen over DNA-verwantschapsonderzoeken invloed heeft op de beslissing om – eventueel na een positief pre-assessment – opdracht te geven tot een DNA-databankverwantschapsonderzoek. Het gaat hierbij om de kennis van de opsporingsambtenaar, de officier van justitie en de rechter-commissaris. Geïnterviewden hebben ervaren dat bij sommige opsporingsambtenaren verkeerde percepties leven over verwantschapsonderzoeken. Een voorbeeld is dat zij verwachten van het NFI een lange lijst met namen te krijgen terwijl dat niet het geval is. Kennisgebrek bij de politie kan er toe leiden dat er te gemakkelijk om een verwantschapsonderzoek wordt gevraagd, terwijl de zaak daarvoor niet zo geschikt is. Ook het kennisniveau van de officier van justitie en de rechter-commissaris is van belang. Als zij onvoldoende kennis hebben over DNA-verwantschapsonderzoek is het lastig om een goede afweging te maken tussen de voor- en nadelen van DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank. Dit kan leiden tot een terughoudende opstelling waarbij verzoeken snel worden afgewezen, omdat DNA-onderzoek (in het algemeen) wordt gezien als een ingrijpend soort onderzoek waarbij een grote inbreuk wordt gemaakt op de rechten en de privacy van betrokkenen. Een aantal gesprekspartners vertelt dat positieve pre-assessments die geen follow-up krijgen veelal cold cases betreffen.

Verloop onderzoek NFI

Een DNA-verwantschapsonderzoek via de databank wordt in twee fasen uitgevoerd. In de eerste fase wordt een selectie gemaakt van mogelijk verwanten of interessante personen. Het maken van deze selectie kan ook weer op drie manieren.

Ten eerste kan in de databank aan de hand van de autosomale DNA-profielen worden gezocht naar mogelijke verwanten. Hierbij wordt gezocht naar DNA-profielen met zoveel mogelijk (relevante) overeenkomsten met het DNA-profiel van het daderspoor. Vooraf moet worden bepaald welke waarschijnlijkheid er minimaal moet zijn om te zeggen dat iemand mogelijk een verwant is.⁹⁸ Die waarschijnlijkheid kan worden uitgedrukt in een likelihood ratio. Tegenwoordig wordt een likelihood ratio van 1.000 gehanteerd. Dit resulteert in een lijst met gemiddeld ongeveer 50 namen.

Ten tweede kan in overleg met de opsporingsambtenaren een lijst worden opgesteld met mogelijk interessante personen die verwant zouden kunnen zijn aan de dader. Dit is mogelijk als uit het opsporingsonderzoek is gebleken dat de dader waarschijnlijk behoorde tot een bepaalde bevolkingsgroep of een bepaalde etniciteit had. Zo is in de zaak Vaatstra een lijst

⁹⁸ Zie Meulenbroek e.a. 2012, p. 79-82.

opgesteld van familienamen die voorkwamen in Noordoost Friesland. Vervolgens zijn personen met die achternaam opgezocht in de databank.⁹⁹

Ten derde kan in de DNA-databank worden gezocht op een zeldzaam kenmerk. Die optie is mogelijk indien het DNA-profiel van het daderspoor een zeldzaam kenmerk bevat. Dat kenmerk zal zeldzaam zijn binnen alle profielen die zijn opgeslagen in de DNA-databank, maar is waarschijnlijker terug te vinden in het DNA-profiel van een verwant van de donor van het daderspoor. Een zeldzaam kenmerk wordt namelijk met een kans van 50% doorgegeven op een volgende generatie. Indien een DNA-profiel van een verwant van de donor van het spoor in de DNA-databank zit, kan deze via een zeldzaam DNA-kenmerk worden opgespoord in de DNA-databank. Lang niet alle DNA-profielen bevatten echter zo'n zeldzaam kenmerk en zoeken via een zeldzaam kenmerk is dus niet altijd mogelijk. Dit is tot nu toe in drie onderzoeken toegepast. De lijst met personen met het zeldzame kenmerk kan vervolgens nader worden onderzocht.

In de tweede fase van het onderzoek wordt het DNA van de mogelijk verwanten of interessante personen die op de lijst staan verder onderzocht om vast te stellen of het daadwerkelijk gaat om een verwant, of dat de gevonden overeenkomsten of aanwijzingen toevallig zijn. Dit kan aan de hand van aanvullende autosomale DNA-kenmerken, een Y-chromosomaal DNA-profiel of een mitochondriaal DNA-profiel. Bij mannelijke donoren wordt in de meeste gevallen nader onderzoek verricht aan de hand van een vergelijking tussen de DNA-profielen van het Y-chromosoom. Dit Y-chromosoom wordt onveranderd doorgegeven van vader op zoon en is daarmee erg geschikt om familierelaties vast te stellen. Y-chromosomale DNA-profielen worden niet standaard opgesteld. Om toch over een Y-chromosomaal profiel te kunnen beschikken, moeten de DNA-samples van mogelijke verwanten of interessante personen uit de opslag worden gehaald zodat alsnog het Y-chromosomale profiel kan worden opgesteld. Het uit de opslag halen van de DNA-samples en het maken van de profielen gebeurt grotendeels handmatig en is erg arbeidsintensief. Deze tweede fase vraagt dan ook de nodige tijd. Uit het dossieronderzoek blijkt dat tussen de aanvraag tot het DNA-verwantschapsonderzoek via de databank en de rapportage regelmatig drie tot zes maanden zitten. Er treden ook af en toe wachttijden op omdat familial searches bij voorkeur een voor een worden afgewerkt.

Het resultaat van het nadere onderzoek in de tweede fase is dat bij vrijwel alle personen op de lijst de gevonden overeenkomsten toevallig blijken en dus kan worden vastgesteld dat er geen sprake is van verwantschap. Slechts als het NFI na het aanvullende onderzoek vaststelt dat het zeer waarschijnlijk is dat er sprake is van verwantschap, wordt dit resultaat doorgegeven aan de opsporingsambtenaren. De opsporingsambtenaren ontvangen dus geen lange lijst met mogelijke verwanten, maar slechts één of hooguit enkele namen van personen die hoogstwaarschijnlijk verwant zijn aan de dader. Voor degene die hoogstwaarschijnlijk verwant is aan de dader heeft de betrokkenheid bij het verwantschapsonderzoek uiteraard grote consequenties. Maar de overige personen die op de longlist staan, ondervinden hier geen gevolgen van. Zij worden niet van het nadere onderzoek op de hoogte gesteld. De politie kan geen onderzoekshandelingen verrichten die op deze personen zijn gericht, zoals het plaatsen van telefoontaps. Ook worden zij niet verhoord of op andere wijze benaderd. De inbreuk op de privacy van de personen die alleen op de lijst met namen staan is dus minimaal.

Voor alle personen op de lijst met namen waarnaar aanvullend DNA-onderzoek wordt gedaan, heeft dit nadere onderzoek als enige consequentie dat het Y-chromosomale DNA-pro-

⁹⁹ T. Broeders, 'What's in a name ...? – DNA-verwantschapsonderzoek in de zaak Vaatstra en andere zaken', *Expertise en Recht* 2013, afl. 1, p. 9-15.

fiel van die persoon wordt opgesteld en opgenomen in de DNA-databank. Eenmaal opgestelde Y-chromosomale DNA-profielen worden niet vernietigd, maar bewaard ten behoeve van toekomstige onderzoeken. Zowel voor het opstellen als het opslaan van Y-chromosomale DNA-profielen bestond in de onderzochte periode geen expliciet wettelijk kader.

De wijze waarop het DNA-databankverwantschapsonderzoek wordt verricht door het NFI heeft dus tot gevolg dat onschuldige personen niet onnodig bij een opsporingsonderzoek worden betrokken. Alleen personen die hoogstwaarschijnlijk verwant zijn, kunnen door de politie worden benaderd. Het betekent ook dat er geen gevaar is voor stigmatisering. Dat bepaalde families en bevolkingsgroepen bovengemiddeld vertegenwoordigd zijn in de databank, zorgt er niet voor dat hun familie door DNA-databankverwantschapsonderzoek vaker wordt benaderd door de politie.

Verloop onderzoek politie

Nadat het NFI één (of twee) namen heeft doorgegeven aan de politie, wordt er door de politie een stamboom van de betreffende persoon opgesteld op basis van het bevolkingsregister. Aan de hand van deze stamboom kan worden gezocht naar de verwant die de mogelijke dader is.

Bij een stamboom is het waarschijnlijk dat de genetische verhoudingen anders zijn dan wat op basis van het bevolkingsregister kan worden verwacht. Zo kan er geen verwantschap zijn, terwijl de betrokken personen wel denken dat ze familie zijn of kan blijken dat er wel sprake is van verwantschap, terwijl de betrokken personen er niet van op de hoogte zijn dat ze gereslateerd zijn. Uit interviews blijkt dat in enkele onderzoeken afwijkende familierelaties zijn gevonden, zoals pleegkinderen. In sommige gevallen zijn de betrokken personen daarover niet ingelicht, omdat dit niet nodig was voor het onderzoek. In andere gevallen leverden de afwijkende verwantschapsrelaties geen verrassingen op voor de betrokken families. Hieruit volgt dat betrokkenen in de praktijk geen ongewenste informatie over (het ontbreken van) verwantschap hebben ontvangen. Dit is geen knelpunt.

Resultaten DNA-verwantschapsonderzoeken via de DNA-databank

Van de 36 DNA-databankverwantschapsonderzoeken waarover nadere informatie beschikbaar was, hebben 5 niet tot een inhoudelijk resultaat geleid. Van 7 van de overgebleven 31 rapporten was het resultaat dat er mogelijk verwantschap werd vastgesteld. Meestal werd daarbij één naam van een waarschijnlijke verwant van de dader doorgegeven aan de politie. In één zaak zijn twee namen van waarschijnlijke verwanten doorgegeven. In meerdere zaken bleek de doorgegeven persoon inderdaad een familielid van de dader te zijn. Het DNA-verwantschapsonderzoek heeft er in enkele zaken toe geleid dat de (mogelijke) dader in beeld kwam bij de politie. In de zaak van de Utrechtse serieaanslaanster¹⁰⁰ en de moordzaken in het Kralingse Bos (zie de casusbeschrijving in hoofdstuk 1)¹⁰¹ heeft de gevonden verwantschap geleid tot een veroordeling. In de zaak van de Rotterdamse prostitueemoorden is naar aanleiding van het verwantschap een verdachte aangehouden en in eerste aanleg veroordeeld.¹⁰² Zowel de moordzaken in het Kralingse Bos als de Rotterdamse prostitueemoorden waren cold case zaken waar tot de verwantschapsbevinding geen dader in beeld was.

¹⁰⁰ Rechtbank Midden-Nederland 24 februari 2015, ECLI:NL:RBMNE:2015:1108; <https://www.om.nl/actueel/nieuwsberichten/@87019/verdachte-drie/>

¹⁰¹ Rechtbank Rotterdam 10 juni 2016, ECLI:NL:RBROT:2016:4365; <https://www.om.nl/@94642/20-jaar-geest-cold/>

¹⁰² <https://www.om.nl/actueel/nieuwsberichten/@98631/aanhouding-cold/> en

<https://www.nrc.nl/nieuws/2018/10/18/albert-b-krijgt-achttien-jaar-celstraf-voor-prostitutiemoorden-a2625013>. Voor de uitspraak zie: Rechtbank Rotterdam 18 oktober 2018, ECLI:NL:RBROT:2018:8603.

In 22 van de 31 onderzochte rapporten was de conclusie dat het DNA-databankverwantschapsonderzoek niet tot resultaten had geleid. In de databank werden geen waarschijnlijke verwanten gevonden en er kon dus geen naam worden doorgegeven aan de politie. Aan de politie wordt gerapporteerd dat het verwantschapsonderzoek geen resultaten heeft opgeleverd. De lijst met mogelijk verwanten die aan nader onderzoek zijn onderworpen is niet gedeeld met de politie.

DNA-verwantschapsonderzoek via de databank wordt gebruikt in cold cases als laatste middel om het vastzittende onderzoek vlot te trekken. Indien een onderzoek niet tot bruikbare resultaten leidt, kan na enkele jaren opnieuw een opdracht worden gegeven voor een DNA-databankverwantschapsonderzoek zodat de profielen die in de jaren tussen het eerste en het tweede onderzoek aan de DNA-databank zijn toegevoegd kunnen worden meegenomen. Dit noemt het NFI een herhaalde familial search. Vijftien keer is een DNA-databankverwantschapsonderzoek herhaald.

4.3 DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap

Een DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap is aan de orde als wordt vermoed dat een slachtoffer en een dader van een strafbaar feit familie van elkaar zijn. In totaal heeft het NFI in de onderzochte periode 85 rapporten geschreven over onderzoeken naar delictgerelateerde verwantschap (waarvan 66 in toegankelijke dossiers). In de praktijk gaat het met name om zaken waarbij het slachtoffer een nog ongeborn foetus of pasgeboren baby is. Wanneer een kind te vondeling wordt gelegd of er een babylijkje wordt aangetroffen is het van belang om te achterhalen wie de moeder en de vader zijn van de baby, omdat verondersteld mag worden dat de ouders iets te maken hebben met het delict. Bij verkrachttingszaken is het met name van belang om te achterhalen wie de vader is van de (geaborteerde) foetus. Met het vaststellen van het vaderschap kan de gemeenschapsdaad moeilijk worden ontkend.

In de wetsgeschiedenis is veel aandacht besteed aan het afnemen van DNA van minderjarigen zonder toestemming van de minderjarige en zijn of haar wettelijke vertegenwoordiger. In de onderzochte periode hebben de onderzoekers geen zaak aangetroffen waarbij van minderjarige slachtoffers gedwongen DNA is afgenomen.

Voordat kan worden gezocht naar verwanten van het slachtoffer – in veel gevallen naar de ouders van de baby of de foetus – moet eerst het DNA-profiel van het slachtoffer worden opgesteld. Het DNA-profiel wordt opgesteld met als doel er vervolgens verwantschapsonderzoek mee te doen. Daarom wordt het opstellen van het profiel door het NFI opgenomen in de overzichten van rapporten die te maken hebben met DNA-verwantschapsonderzoek. In het rapport staat dan de conclusie dat ‘het DNA-profiel is bepaald’. Uit het kwantitatieve overzicht blijkt dat in 17 van de 66 rapportages over delictgerelateerde verwantschap die beschikbaar waren, een DNA-profiel is bepaald. Een actief DNA-verwantschapsonderzoek waarbij profielen worden vergeleken is het bepalen van een DNA-profiel niet, het is de voorbereiding daarop, want naar verwantschap wordt nog niet gezocht.

Nadat het DNA-profiel van het slachtoffer is vastgesteld kan naar verwanten worden gezocht. Als er nog geen mogelijke verwanten in beeld zijn, is het denkbaar dat via een zoektocht in de databank naar verwanten wordt gezocht. Dit is in enkele zaken ook gedaan. Tijdens het opsporingsonderzoek kan ook op andere wijze naar verwanten worden gezocht, zoals door het

verhoren van getuigen. In dat geval dient het DNA-verwantschapsonderzoek vooral als bevestiging van de verwantschap die al op andere wijze werd vermoed. Uit het dossieronderzoek blijkt dat een rapport over delictgerelateerde verwantschap gemiddeld ongeveer een maand na de opdracht wordt aangeleverd. De delictgerelateerde verwantschapsonderzoeken leverden – van de 66 beschikbare rapporten – in 26 rapporten een verwantschapsresultaat op en in 23 rapporten werd er geen verwantschap gevonden.

4.4 Gericht DNA-verwantschapsonderzoek

Er is sprake van gericht DNA-verwantschapsonderzoek als het opsporingsonderzoek heeft geleid tot een concrete verdachte, maar zijn DNA niet kan worden afgenomen. Dan kan gebruik worden gemaakt van DNA-profielen van bekende familieleden die in de DNA-databank zijn opgeslagen of kan aan de familieleden worden gevraagd vrijwillig DNA af te staan. Het DNA van een bekende verdachte is niet af te nemen als hij vermist of onbereikbaar is of weigert DNA af te staan maar niet kan worden gedwongen dit te doen. Te denken valt aan een verdachte die naar het buitenland is gevlucht en niet kan worden teruggehaald. Gericht DNA-verwantschapsonderzoek kan ook worden uitgevoerd om de identiteit van een (onherkenbaar) slachtoffer te onderzoeken. Dan kan aan mogelijke familieleden worden gevraagd om DNA af te staan en dat te vergelijken met het DNA-profiel van het slachtoffer. Deze vorm van onderzoek gebeurt ook veel in het kader van de hulpverleningstaak van de politie ten behoeve van identificatie van onbekende doden als er geen sprake is van een misdrijf.¹⁰³

In plaats van een gericht DNA-verwantschapsonderzoek kan – om vast te stellen of een specifieke verdachte de donor is van dadersporen – soms ook een klassiek vergelijkend DNA-onderzoek worden uitgevoerd op basis van celmateriaal dat is afgenomen van door de verdachte weggegooidde voorwerpen zoals een leeg colablikje. Dit onderzoek is mogelijk bij een verdachte van een strafbaar feit waarvoor voorlopige hechtenis is toegestaan en waartegen ernstige bezwaren bestaan, maar waarbij er zwaarwegende redenen zijn om het DNA niet van de verdachte af te nemen maar van voorwerpen (art 51b lid 1 en 4 Sv). Op deze manier kan heimelijk DNA worden verzameld. Als aan deze voorwaarden is voldaan, geniet dit alternatief de voorkeur, omdat daarmee een rechtstreekse vergelijking tussen het DNA-profiel van het daderspoor en het DNA-profiel van de verdachte plaatsvindt, en geen vergelijking met de profielen van familieleden. Gericht DNA-verwantschapsonderzoek heeft echter toegevoegde waarde, zolang de verdenking tegen een bepaalde verdachte onvoldoende groot is of de redenen onvoldoende zwaarwegend zijn.

In totaal heeft het NFI in de periode 2012-2018 34 rapporten over gerichte DNA-verwantschapsonderzoeken geschreven, waarvan 25 in de toegankelijke dossiers. In die 25 rapporten werd 11 keer geconstateerd dat er mogelijk sprake was van verwantschap en in 14 rapporten werd er geen verwantschap gevonden.

4.5 Passief DNA-verwantschapsonderzoek

Het is mogelijk dat het NFI tijdens een klassiek DNA-onderzoek stuit op opvallende bevindingen die kunnen wijzen op verwantschap tussen de mogelijke donor van het DNA-spoor en degene van wie het DNA wordt onderzocht. Deze opvallende bevindingen worden door het

¹⁰³ Dit type onderzoek valt buiten de scope van het onderzoek.

NFI gerapporteerd aan de officier van justitie. Het NFI noemt dit passief verwantschapsonderzoek. In de onderzochte periode zijn er 217 passieve verwantschapsrapporten verstuurd, waarvan 153 tot de beschikbare dossiers behoorden.

Het NFI stuurt een passieve verwantschapsbevinding door aan de zaaksofficier van justitie. Dit is zo afgesproken tussen het NFI en het OM. De reden voor deze afspraak is dat de zaaksofficier op die manier eerst kan beoordelen of vervolgonderzoek mogelijk en wenselijk is. Zolang de officier van justitie de passieve verwantschapsbevinding niet doorgeeft aan de politie, kan deze informatie niet worden gebruikt in een opsporingsonderzoek. Uit interviews met opsporingsambtenaren blijkt dat zij zelden informatie ontvangen over passieve verwantschapsbevindingen. Ook wordt niet standaard teruggekoppeld naar het NFI of het rapport over passief verwantschapsonderzoek gezien en gelezen is en op welke manier het is gewaardeerd.

De door het NFI spontaan opgestuurde rapportages over mogelijke verwantschap hebben in sommige zaken het opsporingsonderzoek op een bepaald spoor gezet en bijgedragen aan het ontstaan van een redelijk vermoeden van schuld waardoor bepaalde onderzoeksbevoegdheden kunnen worden ingezet. Maar in de meeste zaken heeft de mededeling van passieve verwantschap een beperkte toegevoegde waarde voor het opsporingsonderzoek. Veelal heeft de spontaan vastgestelde verwantschap niets te maken met het delict. Het is bijvoorbeeld niet vreemd dat op het lichaam van een slachtoffer dat moeder is, DNA wordt gevonden van haar kinderen. Een moeder komt veel en intensief in aanraking met haar kinderen en dat zal al snel sporen achterlaten. In dat geval kan de spontaan vastgestelde overeenkomst de opsporingsambtenaren hooguit helpen om het spoor als irrelevant ter zijde te schuiven en de focus te verleggen naar andere sporen.

4.6 Resultaten DNA-verwantschap, vervolgingsbeslissingen en oordelen rechter

Uit het dossieronderzoek en de jurisprudentieanalyse blijkt dat de resultaten van het DNA-verwantschapsonderzoek weinig invloed hebben op de beslissing van de officier van justitie om een verdachte te vervolgen en op de beslissingen van de rechters in de zaak. Verwantschapsonderzoek is met name een opsporingsmiddel dat de opsporingsambtenaren kan helpen bij het vinden van de dader van een strafbaar feit. De vaststelling dat de donor van een op de plaats delict gevonden DNA-spoor mogelijk een familielid is van iemand uit de DNA-database of andere betrokkene bij het onderzoek, kan een aanwijzing zijn die vervolghandelingen uitlokt. Is eenmaal een verdachte gevonden dan zal er in de regel nog een klassiek DNA-onderzoek volgen. De resultaten van dit klassieke DNA-onderzoek worden vervolgens gebruikt door de officier van justitie en de rechter. Het verwantschapsonderzoek wordt in een vonnis dan hooguit genoemd als verklaring waarom de verdachte in beeld kwam.¹⁰⁴

Bij DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap wordt de verwantschapsbevinding wel af en toe gebruikt door de rechter. Vonnissen waar verwantschapsonderzoek wordt genoemd, hebben vaak betrekking op zaken met delictgerelateerde verwantschap. Het rapport over het verwantschapsonderzoek kan worden gebruikt als bewijsmiddel om aan te tonen dat er inderdaad sprake is van verwantschap.¹⁰⁵ Bij verkrachtingszaken kan

¹⁰⁴ Zie bijvoorbeeld Rechtbank Midden-Nederland 24 februari 2015, ECLI:NL:RBMNE:2015:1108.

¹⁰⁵ Zie Rechtbank Noord-Holland 12 mei 2016, ECLI:NL:RBNHO:2016:3947; Rechtbank Gelderland 20 juni 2014, ECLI:NL:RBGEL:2014:3826, Rechtbank Gelderland 23 juli 2013, ECLI:NL:RBGEL:2013:1807. Zie ook Rechtbank Midden-Nederland 1 oktober 2014, ECLI:NL:RBMNE:2014:4603 (vrijspraak).

een verwantschapsonderzoek bijvoorbeeld worden gebruikt om de verkrachting aan te tonen.¹⁰⁶ Dit heeft vooral toegevoegde waarde als de verdachte ontkent gemeenschap te hebben gehad met het slachtoffer (de moeder van het kind).¹⁰⁷ De familierelatie kan ook van belang zijn voor de kwalificatie van de strafbare feiten en de straftoemeting.

¹⁰⁶ Zie Rechtbank Noord-Nederland 4 maart 2014, ECLI:NL:RBNNE:2014:1086; Rechtbank Limburg 17 november 2017, ECLI:NL:RBLIM:2017:11181;

¹⁰⁷ Zie Rechtbank Oost-Brabant 5 maart 2013, ECLI:NL:RBOBR:2013:BZ3191; Rechtbank Limburg 7 april 2017, ECLI:NL:RBLIM:2017:3140.

Grootschalig verwantschapsonderzoek

Op 1 mei 1999 werd Marianne Vaatstra om het leven gebracht. Haar lichaam werd gevonden in een weiland in de buurt van Veenklooster. Ze bleek te zijn verkracht en haar keel was doorgesneden. Op het lichaam van Marianne Vaatstra werd DNA gevonden van een onbekende man. De zaak Vaatstra maakte veel emoties los, zeker in Friesland. Onder meer werd met een beschuldigende vinger gewezen naar de asielzoekers in het nabijgelegen asielzoekerscentrum. Ondanks voortdurende opsporingshandelingen en herhaaldelijke media-aandacht leverde het opsporingsonderzoek lange tijd niets op. De doorbraak in de zaak was het gevolg van grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek dat in 2012 werd verricht. Het DNA-profiel van één van de mannen die DNA had afgestaan bleek volledig te matchen met het DNA-profiel van de dadersporen op het lichaam van Marianne Vaatstra. Deze man, Jasper S., werd opgepakt en bekende Marianne te hebben vermoord. Hij werd op 19 april 2013 door de Rechtbank Noord-Nederland veroordeeld voor moord en verkrachting tot een gevangenisstraf van 18 jaar.

5.1

Inleiding

Grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek wordt in dit hoofdstuk apart behandeld. Niet vanwege het aantal grootschalige DNA-verwantschapsonderzoeken dat sinds 2012 is uitgevoerd, want dat zijn er slechts drie. Maar wel vanwege de grote maatschappelijke impact die deze grootschalige DNA-verwantschapsonderzoeken hebben gehad. De drie zaken waarin een grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek is uitgevoerd, zijn – mede als gevolg van dit onderzoek – bij een groot publiek bekend en kregen veelvuldig aandacht in de media. De drie zaken zijn: de zaak Marianne Vaatstra, de zaak Milica van Doorn en de zaak Nicky Verstappen. In alle drie de zaken ging het om jonge mensen – twee meisjes en een jongen – die om het leven zijn gebracht en (mogelijk) zijn verkracht. In alle drie de zaken heeft het grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek geleid tot bruikbare resultaten en is er naar aanleiding van dat onderzoek een verdachte aangehouden.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Hiermee wordt bedoeld dat het grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan de opheldering van de zaak. In de zaak Vaatstra heeft de verdachte zelf meegedaan aan het grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek. In de zaak Verstappen liep parallel aan het grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek een onderzoek naar de vermissing van de verdachte, waarbij door de familie in het kader van dit vermissingsonderzoek DNA is afgestaan. Het is redelijk om te veronderstellen dat het grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek en de vermissing niet los van elkaar kunnen worden gezien.

Overigens zijn we in ons onderzoek op een zaak gestuit waarin een grootschalig klassiek DNA-onderzoek is gedaan, en waarbij vervolgens gelijktijdig is gekeken naar mogelijke verwantschap. In deze variant lopen het grootschalige klassieke DNA-onderzoek en het grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek dus in elkaar over. De primaire focus van dit soort onderzoek ligt op het vinden van een gehele match. Daarom zijn de observaties bij de DNA-verwantschapsonderzoeken in par. 5.3 voor deze variant minder toepasselijk.

In dit hoofdstuk wordt aan de hand van de zaak Marianne Vaatstra het verloop van een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek beschreven. Vervolgens worden nog enkele algemene observaties gedeeld over de factoren die van belang zijn bij het uitvoeren van grootschalige DNA-verwantschapsonderzoeken gebaseerd op de ervaringen van deskundige betrokkenen bij de zaken Vaatstra en Van Doorn. Naar de zaak Nicky Verstappen is geen onderzoek gedaan, omdat deze zaak nog moeten worden beoordeeld door de rechter.

5.2 Grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek in de zaak Marianne Vaatstra

5.2.1 De zaak Vaatstra

In de zaak Vaatstra zijn uitgebreide onderzoekshandelingen verricht. Er zijn in totaal drie opsporingsonderzoeken uitgevoerd. Meer dan 700 getuigen zijn gehoord en er zijn tien mannen als verdachte aangehouden die na een DNA-vergelijking werden uitgesloten als dader. Een opvallende onderzoekshandeling was dat om een beter beeld van de dader te krijgen er in 2000 door het Forensisch Laboratorium voor DNA-Onderzoek (FLDO) te Leiden op basis van het Y-chromosomale DNA-profiel van het daderspoor dat op het slachtoffer werd gevonden zonder wettelijke basis onderzoek is gedaan naar de afkomst van de dader.¹⁰⁹ Uit dat onderzoek bleek dat de dader waarschijnlijk een West-Europese man was en niet – zoals in de media en onder de bevolking veelvuldig werd gesuggereerd – een asielzoeker. Deze conclusie werd in een aanvullend onderzoek uit 2007 nog eens bevestigd. Ook opvallend was het kort geding in 2000 waarin door Peter R. de Vries werd geëist dat er een klassiek grootschalig DNA-onderzoek zou worden uitgevoerd onder 20.000 omwonenden van de plaats-delict. Deze vordering werd afgewezen, waarna ruim 800 personen vrijwillig DNA afgaven. Dit leverde geen resultaten op.

Na twee opsporingsonderzoeken die geen resultaat hadden opgeleverd werd in 2007 weer een nieuw opsporingsonderzoek gestart waarbij de zaak weer geheel opnieuw werd onderzocht. Daarbij lag de focus vooral op het onderzoek van de plaats delict en het DNA. De plaats delict werd uitgebreid en gedetailleerd onderzocht, er werd een tijdlijn met alle verkeersbewegingen gemaakt en een reconstructie van zichtlijnen uitgevoerd. Ook werd door een gerenommeerde deskundige uit Engeland een nieuw daderprofiel opgesteld. Op basis van dit onderzoek werd vastgesteld dat de dader waarschijnlijk binnen een straal van 5 kilometer van de plaats delict zijn uitvalsbasis had. Verder werd in Engeland informatie verzameld over DNA-verwantschapsonderzoeken. In 2008 werd aan de leiding van politie en OM een rapport uitgebracht over dit opsporingsonderzoek. De conclusie was dat de enige reële beschikbare onderzoeksoptie die nog beschikbaar was, een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek was. Dit DNA-verwantschapsonderzoek was echter in 2008 wettelijk nog niet mogelijk. Technisch was die mogelijkheid er al wel.

¹⁰⁹ Tegenwoordig zou een dergelijk onderzoek mogelijk zijn op basis van art. 151d Sv. Dit artikel werd pas op 1 september 2003 van kracht.

De wens om in de zaak Vaatstra een DNA-verwantschapsonderzoek uit te laten voeren heeft een rol gespeeld bij de totstandkoming van de wet die in dit onderzoek centraal staat.¹¹⁰ Ook de invulling van de regeling is beïnvloed door de zaak Vaatstra. Parallel aan het wetgevingstraject liepen namelijk de voorbereidingen voor een DNA-verwantschapsonderzoek in de zaak Vaatstra. Daarbij werd er veelvuldig overleg gevoerd tussen het opsporingsteam, de zaaksofficier van justitie, het NFI en het FLDO.¹¹¹ Op de achtergrond was ook het college van procureurs-generaal van het OM bij de zaak betrokken. Dit overleg ging onder meer over de vraag hoe een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek kon worden uitgevoerd en aan welke randvoorwaarden dit onderzoek moest voldoen.

Het opsporingsteam koos voor een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek in plaats van een klassiek grootschalig DNA-onderzoek. De reden hiervoor was dat het opsporingsteam vreesde dat de dader bij een grootschalig klassiek DNA-onderzoek niet zou meewerken. Bovendien was het mogelijk dat de dader in de tussentijd was verhuisd. Deze zorgen waren niet van toepassing bij een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek. Als de dader niet zou meedoen, dan zouden er naar verwachting wel familieleden gevonden kunnen worden, aangezien de mensen in noordoost Friesland redelijk honkvast zijn.

Op 1 april 2012, dezelfde dag dat de regeling over het DNA-verwantschapsonderzoek inwerking trad, werd door de rechter-commissaris toestemming gegeven om een DNA-databank-verwantschapsonderzoek uit te voeren. Hierbij werd gezocht naar personen in de DNA-databank die een achternaam hadden die vaak voorkwam in de onderzoeksregio in Noordwest Friesland. De voorbereidingen voor de DNA-verwantschapsonderzoeken waren al tijdens het wetgevingstraject uitgevoerd. Op 22 juni 2012 bleek dat de zoektocht naar verwantschap via de databank geen resultaten heeft opgeleverd.

5.2.2 Het grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek

Op zaterdag 29 september 2012 startte het grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek in de zaak Vaatstra. Voor dit onderzoek voldeden 8.080 mannen aan de selectiecriteria: zij waren volgens de gemeentelijke basisadministratie op 1 mei 1999 minimaal 16 jaar en maximaal 60 jaar oud en op dat moment binnen een straal van 5 kilometer rondom de plaats waar het misdrijf was gepleegd woonachtig.¹¹² Een deel van deze mannen was ten tijde van de uitvoering van het grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek echter al overleden of verhuisd. Uiteindelijk zijn 7.300 mannen uitgenodigd. Aan deze mannen werd gevraagd om vrijwillig DNA af te staan. De mannen konden zich melden bij een van de zeven afnameplaatsen in het betreffende gebied. Voor de mannen die niet langer in het betreffende gebied woonden werd gezorgd voor een alternatieve afnamelocatie. In vrijwel alle gevallen werd het DNA afgenomen door met een watje wangslimvlies te verzamelen. De geplande afnameperiode was twee weken. Uiteindelijk werd op donderdag 11 oktober de afname beëindigd. Op dat moment hadden 6.746 mannen vrijwillig hun DNA afgestaan.

Het grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek kon alleen worden uitgevoerd na toestemming van het college van procureurs-generaal en de rechter-commissaris. De rechter-commissaris gaf deze toestemming op 24 augustus 2012. Het college van procureurs-generaal had daarvoor al toestemming gegeven na een positief advies van de Centrale Toetsingscommissie.

¹¹⁰ Ook de successen met DNA-verwantschapsonderzoek in het Verenigd Koninkrijk zijn belangrijk geweest. Voor een review zie: C.N. Maguire, L.A. McCallum, C. Storey, J.P. Whitaker, *Forensic Science International: Genetics*. 8 (2014) 1–9. doi:10.1016/j.fsigen.2013.07.004

¹¹¹ FLDO = het Forensisch Laboratorium voor DNA-Onderzoek uit Leiden.

¹¹² Het samenstellen van een goede lijst bleek lastig. Hierdoor werden uiteindelijk ook overleden mannen aangeschreven of mannen die al jarenlang in een psychiatrisch ziekenhuis verbleven.

Door de officier van justitie werd op 10 september het bevel gegeven om het grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek uit te voeren.

DNA-materiaal van een derde mag op grond van art. 151da Sv slechts met toestemming van deze derde worden afgenomen. Bij de parlementaire behandeling van de wet die het verwantschapsonderzoek mogelijk maakt was het belang van toestemming wel benadrukt, maar er was geen concrete omschrijving gegeven waar de derde dan precies mee moest instemmen. Dit was overgelaten aan de praktijk. Omdat de zaak Vaatstra het eerste grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek was, moest er daarom eerst een toestemmingsformulier worden opgesteld. Door het opsporingsteam en de zaaksofficier van justitie is er een 'Informed Consent'-formulier opgesteld. Het opstellen van dit formulier bleek een uitdaging, mede doordat de wetgever weinig sturing had gegeven aan de praktijk.

De mannen aan wie werd gevraagd DNA af te staan, moesten het 'Informed Consent'-formulier op de afnamelocatie ondertekenen voordat zij DNA konden afstaan. In het 'Informed Consent'-formulier stond onder meer dat de ondertekenaar er vrijwillig mee instemt dat van hem celmateriaal wordt afgenomen ten behoeve van een DNA-verwantschapsonderzoek, dat hij is gewezen op de gevolgen, zoals het risico dat er een verdenking ontstaat tegen hem of een familielid, dat hij weet dat hij met een raadsman kan overleggen, alleen toestemming geeft voor het gebruik van het DNA-profiel in de onderhavige zaak, begrijpt dat het DNA-profiel niet wordt opgenomen in de DNA-databank en wordt vernietigd na afloop van het verwantschapsonderzoek en dat hij zijn toestemming kan intrekken.¹¹³

Voorafgaand aan de afname van het DNA werd uitgebreid aandacht besteed aan de communicatie met de bevolking van het gebied waarin het DNA-verwantschapsonderzoek werd uitgevoerd. Door het opsporingsteam was een communicatiedeskundige ingehuurd, die ondersteuning gaf bij het opstellen van toegankelijk geschreven brieven en persberichten. Er werden bijeenkomsten georganiseerd in dorpshuizen en spreekuren voor degene die meer informatie wilden. Ook Peter R. de Vries besteedde in een uitzending van zijn televisieprogramma aandacht aan het verwantschapsonderzoek.

De uitnodiging om deel te nemen aan het grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek werd enkele weken voor de start van de DNA-afname verstuurd aan de betrokken mannen. Bij de uitnodiging om deel te nemen aan het grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek werd informatie gevoegd over dit onderzoek. Deze informatie bestond uit informatie van het NFI over de technische kant van DNA-verwantschapsonderzoek, een informatiebrochure met algemene informatie over grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek, het 'Informed Consent'-formulier met een toelichting daarbij en de adressen waar het DNA werd afgenomen.

Het afnemen van het DNA was een grote logistieke uitdaging. Er werd een crisiscentrum ingericht waar twee planners zich non-stop bezighielden met de logistiek en er werd een oefendag georganiseerd om de afname te oefenen. Omdat DNA slechts kan worden afgenomen door daartoe bevoegde opsporingsambtenaren waren de meer dan 100 DNA-afnemers afkomstig uit het gehele land. Elke aangeschreven man kreeg een suggestie voor een datum en locatie om DNA af te staan. Tegelijkertijd werd de mogelijkheid gegeven om op een ander moment dat beter uitkwam langs te gaan bij één van de afnamelocaties. In de eerste dagen werd massaal gebruik gemaakt van de mogelijkheid op een ander moment DNA af te staan. Dit zorgde voor wachtrijen, omdat de opkomst hoger was dan verwacht.

¹¹³ Zie Bijlage 2 voor gehele tekst van formulier.

Iedereen die zich meldde voor DNA-afname werd door een 'swabstraat' geleid. Nadat hij zich had aangemeld op de locatie werd de man door een begeleider naar de afnameplek gebracht. Daar moest hij zich eerst identificeren. Van zijn identiteitsbewijs werd een kopie gemaakt. Op de andere kant van het papier waarop de kopie stond, was het 'Informed Consent'-formulier afgedrukt. Dat moest de man ter plekke ondertekenen. Vervolgens werd de man doorgeleid naar de locatie waar het afnamemateriaal werd voorbereid. Dat gebeurde in zijn bijzijn. Vervolgens werd het DNA afgenomen. Na deze operatie werd de man weer begeleid naar de uitgang.

Het verzamelde DNA-materiaal werd gedurende de afnameperiode en daarna geanalyseerd door het NFI. Daarbij werden DNA-profielen gemaakt van het Y-chromosoom. Deze Y-chromosomale DNA-profielen werden vervolgens vergeleken met het Y-chromosomale DNA-profiel van de dadersporen die op het lichaam van Marianne Vaatstra waren aangetroffen. In totaal zijn er bijna 4.000 Y-chromosomale DNA-profielen opgesteld. Het NFI wist niet van wie de DNA-profielen waren. Het celmateriaal werd aangeleverd onder codenummer. Alleen de politie had een database die de codes kon koppelen aan een naam. NFI en politie moesten met elkaar in overleg om te resultaten van het onderzoek te kunnen duiden.

Op 14 november 2012 werd een volledige match gevonden tussen het autosomale DNA-profiel van een van de deelnemende mannen met het autosomale DNA-profiel van het daderspoor. In de week daarvoor was al gebleken dat het Y-chromosomale DNA-profiel van deze man matchte met het daderspoor en dat hij in de mannelijke familielijn verwant kon zijn.

Dit DNA bleek te zijn verstrekt door Jasper S. Op 19 november 2012 werd op bevel van de officier van justitie nogmaals DNA afgenomen van deze verdachte voor een klassiek DNA-onderzoek. Ook dit DNA-profiel bleek te matchen met het daderspoor en met het vrijwillig afgestane DNA. Hierop werd gestopt met het opstellen van DNA-profielen van deelnemende mannen. De DNA-profielen en het biologische materiaal van alle andere mannen is daarna vernietigd en de betrokkenen zijn hiervan per brief op 14 december 2012 op de hoogte gesteld. Ook werd de vernietiging gefilmd. De filmbeelden werden vertoond op een lokale televisiezender.

Na de DNA-match legde Jasper S. tegenover de politie een verklaring af waarin hij bekende Marianne Vaatstra te hebben verkracht en om het leven te hebben gebracht. De verdachte werd gedagvaard om te worden berecht door de Rechtbank Noord-Nederland. In het voorjaar van 2013 vonden er verschillende zittingen plaats. Tijdens de zittingen en in het vonnis werd het grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek wel besproken, maar de resultaten ervan werden niet betwist.¹¹⁴ Uiteindelijk gebruikte de rechtbank vooral de match van het daarna uitgevoerde klassieke DNA-onderzoek als bewijsmiddel.

Over de deelname van de dader aan het DNA-verwantschapsonderzoek rijzen twee vragen: Waarom deed hij dat? En was het verwantschapsonderzoek zonder zijn deelname ook succesvol geweest? In interviews wordt gesuggereerd dat deelname van de dader aan het verwantschapsonderzoek wel eens de meest kansrijke strategie kon zijn geweest. Zo viel hij niet op en kon hij erop hopen dat er iets mis zou gaan bij de verwerking van het DNA-materiaal. Maar ook als hij niet had meegedaan was het DNA-verwantschapsonderzoek waarschijnlijk succesvol geweest. Familieleden hadden wel meegedaan en dit had de politie al vanaf de eerste week van het grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek op zijn spoor gezet.

¹¹⁴ Rechtbank Noord-Nederland 19 april 2013, ECLI:NL:RBNNE:2013:BZ7928.

5.3

Leren van grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek

Op basis van de gesprekken en literatuur over grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek in de zaak Marianne Vaatstra, de zaak Milica van Doorn en de zaak Nicky Verstappen kan worden geleerd dat een aantal factoren van belang is bij het uitvoeren van grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek.

1 Laatste opsporingsmogelijkheid

Volgens de Instructie DNA-verwantschapsonderzoek van het Openbaar Ministerie mag een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek worden uitgevoerd als er geen opsporingsmogelijkheden meer zijn 'die met een redelijke inzet van middelen een voldoende kans bieden om te leiden tot opheldering van een misdrijf'. Met andere woorden, het uitvoeren van een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek moet (min of meer) de laatst overgebleven opsporingsmogelijkheid zijn.

Een eerste reden voor deze terughoudende benadering is dat een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek hoge kosten met zich brengt. Bij een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek kan aan duizenden burgers worden gevraagd om hun DNA af te staan (in de zaak Vaatstra: 7.300, in de zaak Verstappen: 21.500). Alleen al de afname van het DNA kost zeer veel mankracht. Zo zijn in de zaak Vaatstra honderden mensen betrokken geweest bij de afname. Ook de verwerking van het celmateriaal door het NFI kost veel tijd en geld. Zo heeft het NFI in de zaak Verstappen nieuwe medewerkers aangenomen die zich maandenlang uitsluitend hebben beziggehouden met het vervaardigen van DNA-profielen.

In de tweede plaats heeft een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek grote gevolgen voor de samenleving. Een DNA-verwantschapsonderzoek leidt tot veel onrust en veel media-aandacht. Duizenden burgers die niets met de zaak te maken hebben, kunnen ineens worden betrokken in een strafrechtelijk opsporingsonderzoek. Aan burgers wordt gevraagd of de overheid zeer persoonlijk materiaal van hen mag hebben.

Toch wordt er door sommige geïnterviewden voor gepleit iets minder terughoudend te zijn met het laten uitvoeren van een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek. De kosten en maatschappelijke consequenties van zo'n onderzoek moeten namelijk worden afgewogen tegen de kosten en de maatschappelijke consequenties van een jarenlang doorgaand opsporingsonderzoek en – zeker bij ernstige en schokkende misdrijven – de aanhoudende maatschappelijke onrust die het niet oplossen van de zaak met zich brengt. In de zaken Vaatstra en Van Doorn hebben meerdere opsporingsambtenaren zich jarenlang fulltime beziggehouden met het oplossen van de zaken die zich in het collectieve geheugen van de inwoners van Nederland hebben gebrand. Een snellere inzet van het grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek had kunnen voorkomen dat deze kosten waren gemaakt en had eerder duidelijkheid geboden aan maatschappij en slachtoffers.

Of een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek kan worden gezien als een redelijke inzet van middelen, hangt ook af van het aantal personen dat bij dit onderzoek wordt betrokken. Er is sprake van een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek als er aan meer dan 15 personen wordt gevraagd om DNA af te staan. Het ligt echter voor de hand om de proportionaliteit en subsidiariteit van het grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek op geheel andere wijze te beoordelen wanneer er relatief weinig personen bij zijn betrokken (bijv. 20 personen) dan wanneer er heel veel personen bij zijn betrokken (bijv. 20.000 personen). Daarbij moet – zoals ook al in de OM-Instructie DNA-verwantschapsonderzoek staat – steeds worden afgewogen of de kring van te onderzoeken personen niet groter is dan noodzakelijk voor de

waarheidsvinding. In overweging kan worden genomen om een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek in verschillende fasen uit te voeren, waarbij het aantal betrokken personen steeds verder wordt uitgebreid.

2 Bruikbaar DNA-spoor

Een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek mag volgens de Instructie worden uitgevoerd indien het een daderspoor betreft of indien het om een DNA-profiel gaat waarvan de identificatie van de donor een substantiële bijdrage kan leveren aan de oplossing van de zaak. De Instructie stelt ook als eis dat het DNA-profiel volledig of vrijwel volledig dient te zijn en dat er voldoende DNA beschikbaar moet zijn voor aanvullende onderzoeken.

Gezien de hoge kosten en grote maatschappelijke consequenties van een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek lijken deze eisen redelijk ruim. In interviews lijken de betrokkenen er van uit te gaan dat het DNA-spoor een daderspoor moet zijn. Maar tijdens interviews is een casus besproken waarover de wens werd geuit om ondanks de onzekerheid over de vraag of het spoor een daderspoor is, toch grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek uit te voeren, vanwege de grote maatschappelijke impact van het misdrijf. Een ander uitgangspunt is dat een DNA-profiel volledig moet zijn. Het ontbreken van een Y-chromosomaal profiel – bij mannelijke donoren – zal een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek uitermate gecompliceerd maken.

3 Daderprofiel en geografische grenzen

Volgens de Instructie is een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek alleen toegestaan wanneer: ‘de kring van te onderzoeken personen uiterst zorgvuldig wordt samengesteld en niet groter is dan in het belang van de waarheidsvinding noodzakelijk is’. Dit brengt met zich mee dat de opsporingsambtenaren een duidelijk beeld moeten hebben van de dader; dat er een duidelijk daderprofiel is. Dit is inderdaad een essentiële voorwaarde voor een succesvol grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek. Zonder duidelijk daderprofiel is immers niet duidelijk welke personen moeten worden aangeschreven met de vraag of zij hun DNA willen afstaan.

Bij het opstellen van een daderprofiel kan een gedragsdeskundige of profiler een belangrijke bijdrage leveren. De profiler kan ondersteunen bij het analyseren van de gedragingen van de dader die tijdens het opsporingsonderzoek zijn vast komen te staan. Uit deze gedragingen kunnen kenmerken van de dader worden afgeleid. Bij het opstellen van een daderprofiel kan ook gebruik worden gemaakt van het DNA. Uit het DNA kan allereerst het ras¹¹⁵ van de verdachte worden vastgesteld, zoals is gebeurd in de zaak Vaatstra en de zaak Van Doorn. Verder is het ook mogelijk om de oogkleur en haarkleur van de verdachte vast te stellen.

De DNA-analyse van uiterlijk waarneembare persoonskenmerken kan worden gebruikt om de kring van te onderzoeken personen zo klein mogelijk te houden. Wanneer er een duidelijk daderprofiel is opgesteld is het mogelijk om de kring met burgers van wie DNA wordt gevraagd vrij klein te houden. In de zaak Van Doorn was er door het uitgebreide voorbereidende onderzoek een duidelijk beeld dat de dader waarschijnlijk een Turkse achtergrond had. Daardoor kon het grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek (in een eerste ronde) beperkt blijven tot 133 personen met een Turkse achtergrond. In de zaak Vaatstra werd juist duidelijk dat moest worden gezocht naar een dader met een Noordwest-Europese achtergrond.

Het beperken van het opsporingsonderzoek tot een bepaalde etnische groep voelt ongemakkelijk. Toch kan het noodzakelijk zijn dergelijke gegevens te gebruiken. Het spreekt vanzelf

¹¹⁵ Dit is de term zoals die in de wet wordt gebruikt. Het NFI hanteert de term ‘geografische herkomst’.

dat de politie bij het opsporingsonderzoek gebruik maakt van alle beschikbare informatie. Wanneer duidelijk is dat de dader een man is, heeft het geen enkele zin om een vrouw als verdachte aan te merken. Hetzelfde geldt voor informatie over de afkomst van de dader. Als duidelijk is dat de dader een bepaalde etnische achtergrond heeft, is het niet gerechtvaardigd deze informatie niet te gebruiken. Wordt de informatie niet gebruikt, dan is het mogelijk dat er burgers bij het opsporingsonderzoek worden betrokken waarvan de politie al weet dat zij er niets mee te maken hebben. Dergelijk handelen van de politie is niet proportioneel en dus niet toegestaan.

Bij het opstellen van het daderprofiel moet ook worden vastgesteld of de dader binnen een overzichtelijk geografisch gebied zijn uitvalsbasis had. Als niet kan worden vastgesteld waar de dader waarschijnlijk vandaan kwam, heeft het weinig zin om een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek uit te voeren. De groep met mogelijke daders is dan immers veel te omvangrijk. Daarmee hangt samen dat de samenstelling van de bevolking in het geografische gebied waar de dader waarschijnlijk vandaan kwam zich ook moet lenen voor het grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek. Die samenstelling moet zodanig zijn dat het waarschijnlijk is dat er familie van de dader kan worden gevonden. Dit zal wel het geval zijn in regio's waar de bewoners redelijk honkvast zijn, zoals Noordoost Friesland. Maar in regio's met een hoge doorstroming, zoals wijken in grote steden met veel studenten of immigranten, is het veel minder waarschijnlijk dat bij een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek familie van de dader wordt gevonden.

4 Medewerking van burgers

Voor een succesvolle toepassing van een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek is het van belang dat burgers bereid zijn deel te nemen aan dit onderzoek. Burgers moeten zich vrijwillig bereid verklaren hun DNA af te staan. Ze kunnen daartoe op basis van de huidige wet- en regelgeving niet worden verplicht. Hoe minder mensen bereid zijn om hun DNA af te staan, hoe groter is de kans dat familieleden van de dader niet kunnen worden gevonden. In de drie DNA-verwantschapsonderzoeken die zijn uitgevoerd is de bereidwilligheid om deel te nemen aan het verwantschapsonderzoek geen probleem geweest. In zaak-Vaatstra was de opkomst hoog: van de 7.300 opgeroepen mannen hebben 6.746 deelgenomen. Ook in de zaak Milica van Doorn was er sprake van een hoge opkomst: in die zaak zijn 133 mannen (persoonlijk) benaderd om deel te nemen aan het DNA-verwantschapsonderzoek. Daarvan hebben slechts twee mannen geweigerd om deel te nemen, waaronder de dader. In elk onderzoek hebben familieleden van de dader DNA afgestaan. Uit dit onderzoek volgt dan ook dat er geen noodzaak is om burgers te verplichten hun DNA af te staan.¹¹⁶

Er zijn wel aanwijzingen dat de bereidwilligheid om deel te nemen aan een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek kleiner wordt als er meer mensen worden uitgenodigd om eraan deel te nemen. Bij een relatief kleine groep burgers kunnen zij persoonlijk worden benaderd om deel te nemen.¹¹⁷ Hoe groter de groep, hoe kleiner de individuele verantwoordelijkheid.

Volgens diverse geïnterviewden bij politie en Openbaar Ministerie die direct betrokken waren bij grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek kan een goede communicatie bijdragen aan het vergroten van de bereidheid om deel te nemen aan het grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek. Deze communicatie moet specifiek zijn gericht op de burgers van wie de medewerking wordt gevraagd. Vooral als bevolkingsgroepen wantrouwend staan ten opzichte van de overheid luistert goede communicatie nauw. Voordat een grootschalig DNA-

¹¹⁶ Zie voor een juridische analyse van een meewerkplicht Van Kempen en Van der Staak 2013.

¹¹⁷ Een persoonlijke benadering mag er vanzelfsprekend niet toe leiden dat burgers zich gedwongen voelen aan het DNA-verwantschapsonderzoek deel te nemen.

verwantschapsonderzoek kan worden uitgevoerd moeten de opsporingsambtenaren daarom voldoende kennis hebben van de kenmerken van de burgers aan wie medewerking wordt gevraagd.

Wanneer op duidelijke wijze wordt gecommuniceerd over de noodzaak van een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek en de wijze waarop dat wordt uitgevoerd, leert de ervaring in de zaken Vaatstra en Van Doorn dat veel burgers bereid deel te nemen aan zo'n onderzoek. Bij de beslissing om deel te nemen lijken privacybezwaren of de bescherming van familieleden voor de deelnemers geen grote rol te spelen. De inbreuk op de privacy en de mogelijkheid dat er familieleden in beeld komen worden voor lief genomen als daarmee een ernstig en schokkend misdrijf kan worden opgelost. Een complete analyse van de beweegredenen voor burgers om al dan niet deel te nemen aan grootschalige DNA-verwantschapsonderzoeken valt buiten het bestek van dit onderzoek.

5 Financiering en capaciteit

Een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek kan hoge kosten met zich meebrengen. Dit is zeker het geval als van duizenden personen DNA moet worden afgenomen en worden geanalyseerd. Financiering van dergelijke grootschalige DNA-verwantschapsonderzoeken is niet vanzelfsprekend. De drie grootschalige DNA-verwantschapsonderzoeken die tot nu toe zijn verricht, zijn buiten de reguliere financiering van het DNA-onderzoek door het NFI (zoals afgesproken in het Service Level Agreement) omgegaan. Met de financiering moet dus rekening worden gehouden voordat een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek kan worden aangevraagd.

De uitvoering van een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek waarbij duizenden DNA-profielen door het NFI moeten worden opgesteld en geanalyseerd gaat de normale capaciteit van het NFI te boven. Ten behoeve van het verwantschapsonderzoek in de zaak Verstappen zijn extra medewerkers aangenomen die als tijdelijke kracht ondersteuning hebben verleend bij het uitvoeren van het onderzoek. Het NFI moet dan ook tijdig op de hoogte worden gesteld van een voorgenomen grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek, zodat de benodigde extra medewerkers kunnen worden geworven en worden opgeleid.

6 Samenwerking en kennis over grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek

Voorwaarde voor de succesvolle uitvoering van een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek is dat de politie, het Openbaar Ministerie en de deskundigen van het NFI nauw en intensief met elkaar samenwerken. In de voorbereiding is uitgebreid overleg noodzakelijk om de wensen en verlangens van de opsporingsambtenaren af te stemmen op de mogelijkheden en de capaciteit van het NFI.

Voor het uitvoeren van een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek is voldoende kennis van opsporingsambtenaren van dit soort onderzoek van belang. Een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek kan niet zonder grondige voorbereiding worden verricht. Opsporingsambtenaren hoeven niet tot in detail te weten hoe het DNA-verwantschapsonderzoek precies wordt uitgevoerd door het NFI. Zij moeten echter wel weten aan welke voorwaarden moet zijn voldaan om een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek tot een succes te maken. In ieder geval moeten de opsporingsambtenaren op de hoogte zijn van de noodzaak om een helder daderprofiel te hebben en om op de juiste manier met de burgers te communiceren.

Het opbouwen van voldoende kennis over grootschalige DNA-verwantschapsonderzoeken kost tijd. Het is zonde als de opgebouwde kennis verdwijnt nadat een opsporingsonderzoek is afgerond. Op dit moment is er niet of nauwelijks sprake van systematische borging van de

verzamelde kennis bij de politie. Weliswaar zijn twee opsporingsambtenaren die betrokken waren bij de zaak Vaatstra nu vrijgesteld voor de begeleiding van DNA-verwantschapsonderzoeken binnen de politie, maar deze rol is niet vastgelegd in de structuur van de politieorganisatie. Bovendien is hiermee nog niets geregeld voor alle andere opsporingsambtenaren die ervaring hebben opgedaan met grootschalige DNA-verwantschapsonderzoeken. Hun kennis blijft slechts bewaard als zij hun ervaringen duidelijk op papier zetten en delen.

Slotbeschouwing

In een park wordt een babylijkje gevonden. Er worden verwantschapsonderzoeken uitgevoerd om te achterhalen wie de ouders zijn van de gevonden baby. Vergelijking met het DNA-profiel van een verdachte vrouw levert geen positieve resultaten op. Enkele maanden later worden in een schuur en woning nog twee babylijkjes gevonden. Na enkele tips van getuigen komt een nieuwe verdachte in beeld. Uit verwantschapsonderzoek blijkt dat zij wel de moeder is, van alle drie de baby's. Vervolgonderzoeken leveren ook sterke aanwijzingen op voor de identiteit van de vaders van twee van de drie baby's. Zij blijken niet bij de zaak betrokken te zijn. De rechtbank veroordeelt de moeder van de gevonden baby's voor kinderdoodslag en het verbergen van de lijken.

6.1 Inleiding

In dit onderzoek is de wet geëvalueerd die DNA-verwantschapsonderzoek in strafzaken mogelijk maakt met de invoering van art. 151da en 195g Sv. DNA-verwantschapsonderzoek is – naast klassiek vergelijkend DNA-onderzoek en DNA-onderzoek naar uiterlijk waarneembare persoonskenmerken – de derde soort DNA-onderzoek die wettelijk is toegestaan. Bij DNA-verwantschapsonderzoek worden DNA-profielen vergeleken waarbij wordt gezocht naar indicaties van familierelaties met de mogelijke dader. Informatie over de aanwezigheid van een familierelatie kan bijdragen aan de opsporing en vervolging van strafbare feiten.

Vanaf de inwerkingtreding van de wettelijke regeling in april 2012 tot het einde van de onderzoeksperiode in augustus 2018 zijn er in totaal 467 rapportages verschenen in verband met DNA-verwantschapsonderzoeken die zijn uitgevoerd door het Nederlands Forensisch Instituut (NFI). De vraag die centraal staat in dit onderzoek is in hoeverre deze DNA-verwantschapsonderzoeken hebben bijgedragen aan het bereiken van de doelstelling daarvan en welke neveneffecten en knelpunten zich bij DNA-verwantschapsonderzoek voordoen. Deze hoofdvraag is vervolgens opgedeeld in een zestal subvragen:

1. Wat is de beleidstheorie van de regeling DNA-verwantschapsonderzoek? (par. 6.2)
2. Hoe vaak is DNA-verwantschapsonderzoek toegepast bij opsporing en vervolging, welk vorm van onderzoek betrof dat, bij welk soort misdrijven is het middel ingezet en wat waren daarbij de overwegingen? (par. 6.3)

3. Hoe vaak heeft het resultaat van DNA-verwantschapsonderzoek tot vervolging geleid en heeft de rechter dit resultaat gebruikt als bewijsmiddel? Welke waarde heeft de rechter daarbij toegekend aan het DNA-verwantschapsonderzoek? (par. 6.4)
4. Welke (on)voorziene (neven)effecten heeft de toepassing van DNA-verwantschapsonderzoek en hoe functioneren de wettelijke randvoorwaarden in dat verband? (par. 6.5)
5. Welke knelpunten hebben zich bij de toepassing van het DNA-verwantschapsonderzoek voorgedaan? (par. 6.6)
6. Welke conclusies en aanbevelingen kunnen worden geformuleerd op basis van de onderzoeksbevindingen met het oog op de regeling van het DNA-verwantschapsonderzoek en de toekomstige toepassing daarvan? (par. 6.7)

In de onderstaande paragrafen wordt elke subvraag afzonderlijk beantwoord. Daartoe worden de belangrijkste onderzoeksbevindingen uit de voorgaande hoofdstukken samengevat en herhaald. Door de onderzoekers worden deze bevindingen nader geanalyseerd wat leidt tot conclusies en aanbevelingen. De beantwoording van de laatste subvraag bevat tevens een algemene evaluatie van de doelbereiking van DNA-verwantschapsonderzoek. In het eerste hoofdstuk van dit onderzoeksrapport zijn vier vormen van DNA-verwantschapsonderzoek onderscheiden: 1) DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank, 2) grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek, 3) DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap en 4) gericht DNA-verwantschapsonderzoek. Deze vormen van DNA-verwantschapsonderzoek zijn in paragraaf 2.2 nader beschreven. De antwoorden op de subvragen kunnen in sommige gevallen verschillen per vorm van DNA-verwantschapsonderzoek. Daarom worden voor zover nodig in deze slotbeschouwing de antwoorden op een subvraag per vorm van DNA-verwantschapsonderzoek verder toegelicht.

6.2 Beleidstheorie

De beleidstheorie die in dit onderzoek is geformuleerd ziet op de doelen van de wettelijke regeling, de middelen waarmee dit doel moet worden bereikt en de te verwachten neveneffecten. Het doel van DNA-verwantschapsonderzoek is bij te dragen aan de opsporing en vervolging van (ernstige) strafbare feiten. Het idee is dat de dader van strafbare feiten kan worden opgespoord via zijn familieleden. Als de familie van de dader bekend is, dan kan het opsporingsonderzoek daarna worden geconcentreerd op een van de leden van deze familie. Het vaststellen van een familieband is vooral van grote toegevoegde waarde als de politie geen concrete aanwijzingen heeft over de identiteit van de dader. Het DNA-verwantschapsonderzoek kan dan een ingewikkeld of vastgelopen opsporingsonderzoek (weer) vlot te trekken. In par. 6.3 en 6.4 wordt aangegeven in hoeverre DNA-verwantschapsonderzoek in de praktijk heeft bijgedragen aan de opsporing en vervolging van strafbare feiten.

De uitvoering van een DNA-verwantschapsonderzoek is het middel waarmee de familieband kan worden vastgesteld. DNA-verwantschapsonderzoek wordt uitgevoerd door een forensisch laboratorium (op dit moment alleen door het NFI) in opdracht van degenen die het opsporingsonderzoek uitvoeren: politie en Openbaar Ministerie. Voorwaarde voor een DNA-verwantschapsonderzoek is dat er sporenmateriaal is gevonden op basis waarvan een DNA-profiel van de vermoedelijke dader van een strafbaar feit kan worden opgesteld. Dit DNA-profiel kan dan worden vergeleken met de DNA-profielen van potentiële familieleden. Als DNA-profielen niet geheel op elkaar lijken, maar wel veel of opvallende overeenkomsten vertonen is dit een sterke indicatie dat er sprake is van een familieband.

Met het uitvoeren van een DNA-verwantschapsonderzoek wordt een inbreuk gemaakt op het recht op privéleven van de personen van wie de DNA-profielen worden vergeleken. Daarom was het nodig om een wettelijke grondslag te formuleren om DNA-verwantschapsonderzoek mogelijk te maken. DNA-profielen zijn persoonsgegevens die – zo volgt ook uit de uitspraken van het EHRM – veel persoonlijke informatie kunnen bevatten, zoals informatie over familie-relaties.¹¹⁸ Volgens gegevensbeschermingsverordeningen mag dergelijke genetische informatie alleen worden gebruikt voor zaken die betrekking hebben op de persoon van wie de gegevens afkomstig zijn. Door de DNA-profielen te gebruiken om naar familieleden van mogelijke daders te zoeken, worden deze gegevens voor andere doeleinden gebruikt. Dit is alleen toegestaan als er een expliciete wettelijke grondslag is voor deze inbreuk op het recht op privéleven. Die wettelijke grondslag is tegenwoordig te vinden in art. 151da en 195g Sv. Deze wettelijke normen zijn uitgewerkt en soms nog verder aangescherpt in de OM-instructie DNA-verwantschapsonderzoek. In par. 6.5.2 komen de effecten van de procedure op de toepassing van DNA-verwantschapsonderzoek aan de orde.

De inbreuk die met DNA-verwantschapsonderzoek wordt gemaakt op het recht op privéleven is het belangrijkste bezwaar tegen het gebruik van deze opsporingsmethode. Bij de totstandkoming van de wet zijn door het parlement en in commentaren nog enkele andere neveneffecten genoemd waardoor mogelijk inbreuk wordt gemaakt op de rechten van betrokken personen. In par. 6.5.1 wordt besproken in hoeverre deze neveneffecten zich in de praktijk hebben voorgedaan.

- In het algemeen werd gewezen op de mogelijkheid dat door een DNA-verwantschapsonderzoek ongevraagd onbekende informatie over het bestaan, of juist het ontbreken van verwantschap, wordt gevonden, zoals bij bastaarden en buitenechtelijke kinderen.
- Specifiek voor DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank werd gevreesd dat de politie lange lijsten zou krijgen met mogelijke verwanten, die vervolgens allemaal zouden worden benaderd voor verhoor.
- DNA-databankverwantschapsonderzoek zou ook kunnen leiden tot discriminatie en stigmatisering, omdat het bij bepaalde families en bevolkingsgroepen waarschijnlijker is dat hun DNA-profielen in de databank staan.
- Er is op gewezen dat de personen in de DNA-databank zich niet kunnen beroepen op het familiair verschoningsrecht, terwijl via hun DNA-profiel wel familieleden die een strafbaar feit hebben gepleegd kunnen worden opgespoord. De minister stelt echter dat er geen inbreuk wordt gemaakt op het verschoningsrecht, omdat dit recht zich niet uitstrekt tot DNA-profielen.¹¹⁹

Uitvoering van een DNA-verwantschapsonderzoek brengt ook kosten met zich mee. Al bij de totstandkoming van de wet was duidelijk dat de kosten zouden verschillen per vorm van DNA-verwantschapsonderzoek. Verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap en gericht DNA-verwantschapsonderzoek – waarbij de profielen van één of enkele personen worden vergeleken – zijn kleinschalige onderzoeken, waarvan de kosten vergelijkbaar zijn met een klassiek vergelijkend DNA-onderzoek. Dat is anders bij DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank. Voor dit onderzoek zijn aanvullende, arbeidsintensieve onderzoekshandelingen nodig, omdat er aanvullende DNA-profielen moeten worden opgesteld om de bevinding van mogelijke verwantschap te verifiëren of falsificeren. Verder is grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek erg duur, vanwege de benodigde voorbereiding en omdat de DNA-profielen van grote aantallen personen moeten worden verzameld en geanalyseerd. In

¹¹⁸ EHRM (GK) 4 december 2008, S. and Marper/the UK, Appl. 30562/04, par. 74-75.

¹¹⁹ Het verschoningsrecht is beperkt tot het afleggen van verklaringen en het uitleveren van voorwerpen. Het verschoningsrecht staat er dan ook niet aan in de weg om andere opsporingsmiddelen uit te voeren waarbij de betrokkenen zonder instemming belastende gegevens kunnen delen over familie. Denk aan telefoontaps waarbij gesprekken tussen familieleden mogen worden opgenomen en gebruikt.

par. 6.6 wordt ingegaan op de kosten van DNA-verwantschapsonderzoek en andere knelpunten.

6.3 De toepassing van DNA-verwantschapsonderzoek

De toepassing van DNA-verwantschapsonderzoek bij de opsporing en vervolging van strafbare feiten is onderzocht aan de hand van de gegevens over de verwantschapsonderzoeken die het NFI heeft verricht. Geprobeerd is om door de inzage van de dossiers van de strafzaken waarin een DNA-verwantschapsonderzoek is uitgevoerd nadere informatie te krijgen over de overwegingen van opsporingsambtenaren inzake DNA-verwantschapsonderzoek, maar gezien de gebrekkige toegang tot deze dossiers is het niet mogelijk gebleken een compleet beeld te krijgen van deze overwegingen. Daarom wordt in het onderstaande slechts een overzicht gegeven van het aantal afgeronde DNA-verwantschapsonderzoeken, de vorm van het verrichte DNA-verwantschapsonderzoek, het soort zaken waarin dit werd gedaan en de resultaten daarvan.

Tussen april 2012 en augustus 2018 heeft het NFI 467 rapportages afgeleverd waarin over DNA-verwantschap wordt gerapporteerd. Van 340 rapporten over DNA-verwantschapsonderzoeken hebben we nadere informatie gekregen. De overige 127 rapporten en onderliggende dossiers konden we niet inzien, omdat die rapporten betrekking hadden op nog lopende strafzaken. Van de 340 rapporten waarover informatie beschikbaar was, bevatten 105 rapporten inhoudelijke resultaten van een actief uitgevoerd DNA-verwantschapsonderzoek waarbij daadwerkelijk naar een familieband is gezocht.¹²⁰ Dit betekent minder dan 1/3 van de rapporten een inhoudelijk resultaat bevat van een actief uitgevoerd vergelijkingsonderzoek. Zoals in paragraaf 3.4.7 is uitgelegd heeft dat geleid tot ongeveer 27 inhoudelijke rapportages over verwantschapsonderzoek per jaar waarin een familierelatie is onderzocht. Daarmee is de verwachting van de minister uitgekomen dat er ongeveer 20-30 DNA-verwantschapsonderzoeken per jaar zouden worden uitgevoerd

De 105 rapporten kunnen worden uitgesplitst naar de verschillende vormen van verwantschapsonderzoek. Het ging om 31 DNA-databankverwantschapsonderzoeken, 49 verwantschapsonderzoeken naar delictgerelateerde verwantschap en 25 gerichte verwantschapsonderzoeken. De uitgevoerde DNA-verwantschapsonderzoeken leiden vaak tot bruikbare resultaten. Van de 105 rapporten bevatten 44 de conclusie dat er mogelijk sprake is van verwantschap; in de overige 61 rapporten was de conclusie dat er geen sprake was van verwantschap.

De wijze waarop DNA-verwantschapsonderzoek wordt toegepast en het soort zaken waarin dat werd gedaan verschilt per vorm van verwantschapsonderzoek.

DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank

Opdracht tot een DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank wordt gegeven in opsporingsonderzoeken naar ernstige misdrijven: levensdelicten en ernstige zedenzaken. Het is daarbij opvallend dat databankverwantschapsonderzoeken regelmatig zijn uitgevoerd in cold cases. 31 rapporten van de rapporten waarover informatie beschikbaar was, bevatten een inhoudelijk resultaat van een uitgevoerd DNA-verwantschapsonderzoek via de databank. De databankverwantschapsonderzoeken hebben in ongeveer een vijfde van de zaken geleid tot

¹²⁰ Met inhoudelijke resultaten wordt bedoeld dat er een uitspraak is gedaan over de aanwezigheid van verwantschap. Van de 340 rapporten gingen er 153 over passieve verwantschapsonderzoek. In 80 rapporten was geen DNA-vergelijking uitgevoerd (60 pre-assessments, 17 vaststellingen van DNA-profielen, 2 sporen niet geschikt, 1 vanwege andere redenen).

bruikbare informatie voor het opsporingsonderzoek: in 7 van deze 31 rapportages heeft het NFI mogelijke verwantschap vastgesteld.

Zoals in paragraaf 3.4.5 is toegelicht zijn er ongeveer 8 tot 9 databankonderzoeken per jaar verricht. Dit aantal past bij de verwachting van de minister dat er ongeveer 10 databankonderzoeken per jaar uitgevoerd zouden worden. Tevens was zijn verwachting dat ongeveer 5% van de zoekacties zou leiden tot een dader. Hoewel er geen harde cijfers bekend zijn over het aantal databankverwantschapsonderzoeken dat heeft geleid tot een dader, is wel bekend hoe vaak is gerapporteerd dat er zeer waarschijnlijk sprake is van verwantschap. DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank leverde in 7 van de 31 onderzochte gevallen (dus in ongeveer 23%) een mogelijke verwant met de mogelijke dader op.

Grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek

In Nederland hebben tot dusverre drie grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek plaatsgevonden. Het gaat om de grootschalige DNA-verwantschapsonderzoeken in de zaak Marianne Vaatstra, de zaak Milica van Doorn en de zaak Nicky Verstappen. Het ging in alle drie de gevallen om zaken waarbij jonge mensen om het leven zijn gebracht en verkracht. In alle drie grootschalige onderzoeken is gerapporteerd over mogelijke verwantschap.

DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap

Delictgerelateerd DNA-verwantschapsonderzoek wordt toegepast op het moment dat er vermoedens zijn dat de dader verwant is aan het slachtoffer. Deze vorm van onderzoek is vooral uitgevoerd in zaken waarin een babylijkje werd gevonden en werd geprobeerd te achterhalen wie de ouders van dit kind waren. Ook in zaken waarin het slachtoffer zwanger bleek van de dader van een strafbaar feit, zoals bij een verkrachting die leidde tot een zwangerschap, is delictgerelateerd DNA-verwantschapsonderzoek uitgevoerd. Van de 49 rapporten waarover gegevens beschikbaar waren met een inhoudelijke uitkomst, was 26 keer de uitkomst dat er sprake was van mogelijke verwantschap met de mogelijke dader. Bij 23 rapportages was de uitkomst dat er geen sprake was van verwantschap. De uitsluiting van verwantschap van een verdachte is in sommige zaken aanleiding geweest om geen vervolg te geven aan het opsporingsonderzoek naar deze persoon. In geen enkele zaak is gebruik gemaakt van de bevoegdheid om een minderjarige zonder toestemming te dwingen DNA af te staan.

Gericht DNA-verwantschapsonderzoek

Er is sprake van gericht DNA-verwantschapsonderzoek als het opsporingsonderzoek heeft geleid tot een concrete verdachte, maar zijn DNA niet kan worden afgenomen. Dan kan gebruik worden gemaakt van DNA-profielen van bekende familieleden die in de DNA-databank zijn opgeslagen of kan aan de familieleden worden gevraagd vrijwillig DNA af te staan. Het DNA van een bekende verdachte is niet af te nemen als hij vermist of onbereikbaar is of weigert DNA af te staan maar niet kan worden gedwongen dit te doen.

In de onderzochte periode zijn er 34 rapportages over gericht DNA-verwantschapsonderzoek uitgebracht. Van 25 rapporten waren gegevens beschikbaar voor de onderzoekers. In 11 van de 25 rapporten was de conclusie dat er sprake was van mogelijke verwantschap met de mogelijke dader. Ongeveer 40% van de rapporten leverde dus een bruikbaar resultaat op.

6.4 De invloed van DNA-verwantschapsonderzoek op opsporing en vervolging

De toepassing van DNA-verwantschapsonderzoek heeft in sommige opsporingsonderzoeken een belangrijke bijdrage geleverd aan het vinden van de dader van ernstige strafbare feiten. DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank heeft ertoe geleid dat in enkele cold cases, waaronder de Kralingse Bosmoorden maar ook de Utrechtse serieaanrander, de dader is opgespoord en veroordeeld. Het is zeer de vraag of deze zaken zonder de toepassing van het verwantschapsonderzoek zouden zijn opgelost. Ook de grootschalige DNA-verwantschapsonderzoeken in de zaak Vaatstra, de zaak Van Doorn en de zaak Verstappen hebben geleid tot het vinden van de (vermoedelijke) dader. Het is ook in deze zaken zeer de vraag of er een verdachte was aangehouden zonder toepassing van het grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek. Verder is vaststelling van verwantschap van belang in sommige zaken waarin delictgerelateerde verwantschap wordt vermoed, zoals de zaak waarin moest worden vastgesteld of de verdachte inderdaad de moeder was van drie achtergelaten en overleden baby's.

Niet elke vaststelling van verwantschap is van even groot belang voor het opsporingsonderzoek. Bij verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde DNA-verwantschap en gericht DNA-verwantschapsonderzoek is er vaak ook ander belastend bewijsmateriaal dat erop wijst dat de verdachte de strafbare feiten heeft gepleegd. De conclusie dat er mogelijk sprake is van verwantschap is dan slechts een extra aanwijzing dat een verdachte inderdaad de dader is. Ook zonder deze verwantschapsbevinding had de verdachte kunnen worden aangehouden en worden vervolgd. Een voorbeeld is de zaak waarin een huisvriend werd verdacht van de verkrachting van het minderjarige dochttertje van zijn vrienden, met zwangerschap tot gevolg. Dat uit het DNA-verwantschapsonderzoek bleek dat de dader inderdaad de vader was van de baby was slechts een extra belastende aanwijzing, naast de getuigenverklaringen van het slachtoffer en haar ouders. Niettemin kan de vaststelling van verwantschap in dit soort zaken wel toegevoegde waarde hebben, bijvoorbeeld doordat het de omvang van het belastende bewijs vergroot of doordat het door de rechter wordt meegewogen bij het bepalen van de straf.

In andere gevallen is de conclusie dat er sprake is van verwantschap overbodig. Dit is met name het geval bij passieve verwantschapsvaststellingen. Weliswaar is het mogelijk dat de passieve verwantschapsvaststelling de opsporingsambtenaren op het juiste spoor zet. Maar het komt ook voor dat het DNA van gezinsleden wordt gevonden op het lichaam van een slachtoffer, terwijl die gezinsleden niets met het strafbare feit te maken hebben. Te denken valt aan het DNA-materiaal van een klein kind op de trui van zijn om het leven gebrachte moeder.

Voor de beslissing tot vervolging en voor de berechting van de strafzaak zijn de resultaten van het DNA-verwantschapsonderzoek minder belangrijk. Het verwantschapsonderzoek wijst in de richting van een bepaalde verdachte. Als deze verdachte eenmaal is aangehouden, wordt vervolgens opdracht gegeven tot een klassiek vergelijkend DNA-onderzoek om een volledige match vast te stellen tussen het DNA-profiel van de verdachte en van het daderspoor. Het deskundigenrapport van het klassieke DNA-onderzoek wordt vervolgens gebruikt door de officier van justitie om er zijn vervolgingsbeslissing op te baseren en door de rechter bij de beoordeling van de ten laste gelegde feiten. Dit geldt in ieder geval voor de resultaten van DNA-databankverwantschapsonderzoek en grootschalig DNA-onderzoek.

Van de verwantschapsvaststelling in DNA-verwantschapsonderzoeken naar delictgerelateerde verwantschap wordt wel gebruik gemaakt tijdens de berechting door de rechter. Uit

de dossierstudie blijkt dat de rechter in sommige zaken de verwantschapsvaststelling gebruikt als bewijsmiddel, bijvoorbeeld in de zaak waarin de moeder van drie baby's werd veroordeeld voor kinderdoodslag. In andere zaken heeft de rechter de verwantschapsvaststelling meegenomen bij de straftoemeting.

Een uitgebreidere beantwoording van deelvraag 3 over de vraag hoe vaak DNA-verwantschapsonderzoek heeft geleid tot vervolging, of de rechter de resultaten van het DNA-verwantschapsonderzoek heeft gebruikt als bewijsmiddel en welke waarde hij daaraan heeft toegekend blijft in dit onderzoek verder achterwege. Dat komt enerzijds door de onvolledigheid van de dossiers en anderzijds vanwege het feit dat de Raad voor de Rechtspraak geen toestemming heeft verleend voor interviews met rechters en rechter-commissarissen, gelet op het tijdsbeslag voor de rechters die dat met zich mee zou brengen.

6.5 Neveneffecten en wettelijke randvoorwaarden

6.5.1 Voorziene neveneffecten

Bij de totstandkoming van de regeling DNA-verwantschapsonderzoeken zijn vier mogelijke negatieve neveneffecten van DNA-verwantschapsonderzoek genoemd die te maken hebben met de rechten van de betrokken personen. Deze neveneffecten hadden met name betrekking op verwantschapsonderzoek via de DNA-databank, maar hebben een bredere uitstraling en zouden ook voor andere vormen van verwantschapsonderzoek relevant kunnen zijn. In hoeverre hebben deze neveneffecten zich ook daadwerkelijk voorgedaan?

Benaderen van onschuldige personen

Het eerste negatieve neveneffect waarvoor werd gevreesd was dat een DNA-databankverwantschapsonderzoek zou leiden tot lange lijsten met namen die aan de politie zouden worden gegeven. Vervolgens zou de politie dan met die lijst met namen in de hand veel onschuldige mensen lastigvallen in de hoop dat één of enkele personen van de lijst een verwant zou(den) zijn van de dader. Dit zou een grote last opleveren voor burgers en geen effectieve inzet zijn van politiecapaciteit.

Dit onderzoek wijst uit dat de praktijk geheel afwijkt van deze veronderstelde gang van zaken. Bij DNA-databankverwantschapsonderzoeken ontvangt de politie geen lange lijst met namen van mogelijke verwanten. Het DNA-verwantschapsonderzoek via de databank is door het NFI in tweeën geknipt. De lijst met potentiële verwanten die in de eerste fase wordt gegenereerd, wordt in de tweede fase door het NFI verder onderzocht om via hun DNA-profielen mogelijke verwantschap te bevestigen of uit te sluiten. Het resultaat van deze tweede fase is dat het NFI één of hooguit twee namen doorgeeft aan de politie die met grote waarschijnlijkheid verwant zijn aan de dader. DNA-databankverwantschapsonderzoek leidt dus niet tot het op grote schaal lastigvallen van onschuldige burgers of inefficiënt gebruik van politiecapaciteit.

Overigens kan hetzelfde worden gezegd over grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek. Ook hierbij wordt geen lange lijst aan de politie doorgegeven met namen van potentiële verwanten, maar krijgt de politie alleen de enkele naam (of namen) te horen van personen die met grote waarschijnlijkheid verwant zijn aan de dader.

Stigmatisering en discriminatie

Een tweede potentieel negatief neveneffect dat is benoemd is dat DNA-verwantschapsonderzoek via de databank zou leiden tot stigmatisering en discriminatie van bepaalde

bevolkingsgroepen of etniciteiten, omdat die in verhouding vaker voorkomen in de DNA-databank. Wat precies met dit bezwaar wordt bedoeld is echter niet geheel duidelijk. Mogelijk is het bezwaar gebaseerd op de vooronderstelling dat de politie een lange lijst met namen krijgt, waardoor familieleden van geregistreerden eerder onterecht lastig zouden worden gevallen. Deze vooronderstelling blijkt niet door de praktijk bevestigd te worden – zoals zojuist is uiteengezet – en vanuit dit oogpunt is er dus in de praktijk geen probleem geconstateerd. Een andere uitleg van dit bezwaar is dat de familieleden van geregistreerden een grotere kans hebben om te worden gevonden op basis van een DNA-databankverwantschapsonderzoek. Als de DNA-databank op onevenwichtige wijze is samengesteld, hebben daders uit bepaalde families of bevolkingsgroepen weliswaar een grotere kans om te worden gevonden, maar de minister wijst er in de memorie van toelichting op dat het belang om niet of minder gemakkelijk opgespoord te kunnen worden, geen rechtens te respecteren belang is.¹²¹ Systematische vragen over de representativiteit van de samenstelling van de DNA-databank hebben betrekking op de gehele politiepraktijk en overstijgen daarmee het bereik van dit onderzoek en de werking van de in dit onderzoek geëvalueerde regeling.

In het kader van het grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek is ook de vraag gerezen in hoeverre het mogelijk is om bij het selecteren van personen die worden gevraagd om celmateriaal af te staan het onderzoek te concentreren op bepaalde families of bevolkingsgroepen. Bij het opstellen van een daderprofiel kan informatie over de geografische herkomst van de dader worden meegenomen. Hieruit kan blijken dat de dader een bepaalde etniciteit heeft. In dat geval is het wenselijk een grootschalig verwantschapsonderzoek te beperken tot families met die etniciteit. In de zaak Milica van Doorn is bijvoorbeeld alleen aan deelnemers van Turkse komaf gevraagd om deel te nemen aan het grootschalig verwantschapsonderzoek. Deze selectie lijkt op gespannen voet te staan met het principe dat bevolkingsgroepen niet mogen worden gediscrimineerd. Betwijfeld kan echter worden of de focus op een bepaalde bevolkingsgroep als discriminatie moet worden aangemerkt. Volgens de OM-instructie DNA-verwantschapsonderzoek mag de kring van te onderzoeken personen niet groter zijn dan noodzakelijk en moet die zorgvuldig worden vastgesteld. En vanuit het oogpunt van proportionaliteit is het wenselijk dat de politie zo min mogelijk mensen lastigvalt. Als er duidelijke informatie is over de etniciteit van de dader, is daarom een focus op families met deze etniciteit gerechtvaardigd. Het is niet wenselijk om ter voorkoming van de stigmatisering van bevolkingsgroepen, onnodig deelnemers van andere etnische komaf te betrekken bij een onderzoek.

Ongewenste informatie over verwantschap

Een verwacht neveneffect dat bij elke vorm van DNA-verwantschapsonderzoek relevant is, is dat burgers zouden kunnen worden geconfronteerd met ongewenste informatie over gevonden dan wel ontbrekende familiebanden. Dit neveneffect heeft zich in de praktijk niet voorgedaan. De onderzoekers zijn geen zaken tegengekomen waar burgers met deze informatie zijn geconfronteerd. Voor zover er tijdens de verwantschapsonderzoeken dergelijke bevindingen zijn gedaan, zijn ze niet gecommuniceerd naar de betrokkenen omdat ze niet relevant waren voor het opsporingsonderzoek.

6.5.2 Effecten van wettelijke randvoorwaarden

Met een DNA-verwantschapsonderzoek wordt inbreuk gemaakt op het recht op privéleven van de betrokken personen. Dit is een onvermijdelijk gevolg van deze onderzoeksmethode en als zodanig heeft de wetgever dit ook geaccepteerd. Tegelijkertijd is geprobeerd de inbreuk op het recht op privéleven tot het minimum te beperken. Daarom zijn er strenge voorwaarden gesteld aan de toepassing van DNA-verwantschapsonderzoek. In dit onderzoek is

¹²¹ Kamerstukken II 2009/10, 32 168, nr. 3, p. 17.

aandacht besteed aan de onvoorziene neveneffecten van deze strenge voorwaarden bij de toepassing van DNA-verwantschapsonderzoek.

Op basis van dit onderzoek kan worden geconcludeerd dat de aan het toepassen van DNA-verwantschapsonderzoek gestelde voorwaarden die de inbreuk op het recht op privéleven moeten beperken op sommige punten te streng zijn. Hierdoor is niet altijd een goede balans gevonden tussen de effectieve opsporing van (ernstige) strafbare feiten enerzijds en de bescherming van het recht op privéleven en de andere rechten van betrokkenen anderzijds. Op drie punten zijn of waren de eisen te streng: het uitgangspunt dat DNA-verwantschapsonderzoek altijd pas als laatste onderzoeksmogelijkheid mag worden ingezet, de eisen die aan de ernst van het misdrijf worden gesteld en de toestemmingsprocedure. Deze kritiek geldt niet voor de uitgevoerde grootschalige DNA-verwantschapsonderzoeken. Gezien de omvang van grootschalige DNA-verwantschapsonderzoeken en de impact die deze onderzoeken hebben op de betrokken personen en de samenleving, is bij deze onderzoeken in beginsel wel een goede balans gevonden tussen effectieve opsporing en de bescherming van het recht op privéleven.

Laatste onderzoeksmogelijkheid

Het laten uitvoeren van DNA-verwantschapsonderzoek via de databank en in grootschalige vorm wordt in de praktijk vaak gezien als ultimum remedium. Volgens de OM-Instructie DNA-verwantschapsonderzoek mogen DNA-databankverwantschapsonderzoek en grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek pas worden toegepast als er geen andere opsporingsmogelijkheden meer zijn die met redelijke inzet van middelen een voldoende kans bieden om te leiden tot opheldering van het misdrijf. De OM-Instructie wijst erop dat ‘redelijk’ een relatief begrip is en dus ruimte biedt voor afwegingen in het concrete geval. Maar (een deel van de) officieren van justitie hanteren deze regel strikt.

DNA-databankonderzoek als laatste opsporingsinstrument houdt in dat eerst alle traditionele tactische rechtermiddelen moeten zijn gebruikt alvorens wordt overgegaan tot de toepassing van DNA-verwantschapsonderzoek. Deze eis is redelijk voor zover het ziet op het laten uitvoeren van grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek. Gezien de hoge kosten van een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek, het feit dat de overheid gevoelige persoonsgegevens van mogelijk duizenden onschuldige burgers verzamelt en de grote maatschappelijke gevolgen van een grootschalig verwantschapsonderzoek is het inderdaad wenselijk deze onderzoeksmethode alleen in te zetten bij zeer ernstige misdrijven die niet op een andere manier kunnen worden opgelost.

Om ook DNA-databankverwantschapsonderzoek aan te merken als laatste opsporingsmogelijkheid ligt minder voor de hand. Op grond van art. 8 EVRM is het zoeken naar verwantschap via de DNA-databank alleen toegestaan als dat noodzakelijk is ‘ter voorkoming van strafbare feiten’. Bij de afweging wanneer de inbreuk op het recht op privéleven is gerechtvaardigd, is de proportionaliteit van de inzet van het DNA-databankverwantschapsonderzoek van belang. Opsporingsambtenaren moeten beoordelen of het opsporingsmiddel in een redelijke verhouding staat tot het nagestreefde doel en dit wordt getoetst door de rechter-commissaris. In het kader van de toetsing van de proportionaliteit van de inzet van een DNA-databankverwantschapsonderzoek moet onder meer een afweging worden gemaakt met de inbreuk op het recht op privéleven die met andere, meer traditionele opsporingsmiddelen gepaard gaat. Daarbij zal in elk individueel geval een afweging moeten worden gemaakt welk opsporingsmiddel de grootste inbreuk maakt op het recht op privéleven. Dit uitgangspunt is al tijdens de totstandkoming van de wet door de minister naar voren gebracht en staat zo ook in de OM-

instructie.¹²² De opvattingen die in de praktijk worden gehanteerd staan hiermee op gespannen voet.

Is het altijd redelijk om te eisen dat eerst alle traditionele opsporingsmethoden worden toegepast? Enerzijds kunnen kanttekeningen worden gezet bij de omvang van de inbreuk op het recht op privéleven. Weliswaar worden met een databankverwantschapsonderzoek de DNA-profielen met persoonsgegevens van onschuldigen zonder hun instemming gebruikt om familieleden op te sporen. Tegelijkertijd mag niet uit het oog worden verloren dat een DNA-profiel niet meer is dan een reeks van cijfers. Daarmee kan alleen een familiere relatie en eventueel (bij gebruik van Y-chromosomaal DNA) de herkomst van de betrokkene worden vastgesteld. De gemaakte inbreuk heeft dus een voorzienbare en duidelijk afgebakende omvang. Bovendien zijn deze persoonsgegevens alleen toegankelijk voor deskundigen van het NFI. Opsporingsambtenaren krijgen slechts twee uitkomsten te horen: of het DNA-databankverwantschapsonderzoek heeft geen resultaten opgeleverd, of 1 of 2 personen zijn gevonden die met een grote mate van waarschijnlijkheid familie zijn van de dader.

Anderzijds betekent de inzet van DNA-verwantschapsonderzoek als ultimum remedium dat eerst alle traditionele opsporingsmethoden moeten worden toegepast. Dit houdt in dat er diverse telefoontaps kunnen worden geplaatst bij alle mogelijk betrokkenen, waarbij alle persoonlijke gesprekken van onschuldigen worden opgenomen en afgeluisterd. Welke gesprekken worden opgenomen en welke informatie hierbij wordt verkregen is op voorhand niet duidelijk. Dit houdt ook in dat mogelijk onschuldige personen op basis van anonieme tips stelselmatig kunnen worden geobserveerd, aangehouden en vastgehouden voor verhoor. Uit interviews met opsporingsambtenaren blijkt dat dit in verschillende zaken ook is gebeurd. In verhouding met dergelijke opsporingsmethoden maakt het gebruik van DNA-profielen uit de databank voor het zoeken naar verwantschap mogelijk zelfs een minder verregaande inbreuk op het recht op privéleven van de betrokken. DNA-databankverwantschapsonderzoek is daarmee eerder gerechtvaardigd. Dit past niet bij het uitgangspunt dat DNA-databankverwantschapsonderzoek pas als laatste middel mag worden ingezet.

Ernstige strafbare feiten (8-jaarseis)

Een belangrijke wettelijke voorwaarde voor het laten uitvoeren van een DNA-verwantschapsonderzoek is dat er onderzoek wordt gedaan naar een ernstig strafbaar feit. Dit zijn strafbare feiten waarop een gevangenisstraf van acht jaar of meer staat, aangevuld met enkele andere ernstige delicten gewelds- en zedendelicten met een iets minder hoge maximale gevangenisstraf (kortweg 8-jaarseis). Deze voorwaarde geldt voor elke vorm van DNA-verwantschapsonderzoek. Voor het grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek is dit een terechte eis, gezien de kosten en maatschappelijke impact van dit onderzoek. Maar op basis van de visie van de geïnterviewden onderzoeksbevindingen kan worden geconcludeerd dat deze voorwaarde voor de andere vormen van DNA-verwantschapsonderzoek te streng is.

Om de 8-jaarseis bij DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank in perspectief te plaatsen, kan de eis worden vergeleken met de eis die wordt gesteld aan DNA-databankonderzoek bij een klassiek DNA-onderzoek. Bij een klassiek DNA-onderzoek wordt na het opstellen van een DNA-profiel automatisch een vergelijking gemaakt van dit profiel met alle profielen in de databank.¹²³ Aangezien in art. 14 lid 4 onder c Besluit DNA-onderzoek in strafzaken DNA-profielen geen beperkingen bevat voor het soort delicten waarbij dadersporen kunnen

¹²² Kamerstukken II 2009/10, 32 168, nr. 6, p. 16-17: Die situatie kan zich voordoen indien het qua tijd en capaciteit efficiënter is dit instrument toe te passen dan het nog maandenlang doorrechercheren met een groot rechteam en de toepassing van dit instrument niet leidt tot een zwaardere inbreuk op het recht op bescherming van de persoonlijke levenssfeer dan de middelen die anders zouden zijn ingezet, zoals het horen van personen en het langdurig observeren of aftappen van personen.

¹²³ M. Kessler: in Tekst & Commentaar Strafvordering, art. 151a Sv, aant. 13c (online, laatst bijgewerkt 1 juli 2018).

worden opgesteld en opgeslagen in de databank, betekent dit dat zelfs bij de lichtste strafbare feiten een DNA-profiel van een daderspoor kan worden vergeleken met alle DNA-profielen van verdachten en veroordeelden in de databank. Deze vergelijking laat een forse discrepantie zien tussen de eisen die worden gesteld aan een klassiek DNA-databankonderzoek en aan een DNA-databankverwantschapsonderzoek. Dat heeft er vooral mee te maken dat het bij verwantschapsonderzoek wel en bij klassiek DNA-onderzoek niet gaat om onschuldigen waarvan het DNA wordt onderzocht. De vraag kan worden gesteld of een DNA-databankverwantschapsonderzoek een dusdanig grotere inbreuk vormt op het recht op privéleven van in de databank geregistreerde personen dat de genoemde discrepantie rechtvaardigt. Ook kan een vergelijking worden gemaakt met de eisen die worden gesteld aan andere ingrijpende opsporingsbevoegdheden, zoals het plaatsen van een telefoontap. Een telefoontap kan worden geplaatst bij de verdenking van een misdrijf waarvoor voorlopige hechtenis kan worden opgelegd (in de regel een misdrijf waar een gevangenisstraf van vier jaar of meer op staat) (art. 126m Sv). Aanvullende eis is dat het begane misdrijf een ernstige inbreuk op de rechtsorde moet opleveren. Ook hierbij is het verschil in eisen niet zonder meer verklaarbaar in het licht van de inbreuk op het recht op privéleven van de betrokkenen die met beide opsporingsmethoden wordt gemaakt.

Ook DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap mag slechts worden uitgevoerd bij ernstige misdrijven waar een gevangenisstraf van 8 jaar of meer op staat. Deze hoge eis is opvallend in het licht van het feit dat er geen grotere inbreuk op het recht op privéleven van de betrokkenen wordt gemaakt dan bij een klassiek vergelijkend DNA-onderzoek. De onderzochte verwantschap is rechtstreeks van belang voor het opsporingsonderzoek naar het gepleegde strafbare feit, waardoor kan worden gesteld dat het al snel proportioneel is het DNA-profiel te gebruiken om verwantschap mee vast te stellen. De hoge eisen die aan delictgerelateerd verwantschapsonderzoek worden gesteld stuiten vooral op bezwaren in zaken waarbij de vaststelling van verwantschap van doorslaggevend belang kan zijn, maar waarbij de maximale gevangenisstraf niet hoog genoeg is voor een verwantschapsonderzoek. Een pregnant voorbeeld is het te vondeling leggen van een kind zonder dat dit tot de dood heeft geleid (art. 256 Sr). Voor dit delict kan een maximale gevangenisstraf van ten hoogste vier jaren en zes maanden worden opgelegd, terwijl het niet staat genoemd op de lijst met uitzonderingen.

Tot slot geldt de 8-jaarseis ook voor gericht DNA-verwantschapsonderzoek. Wederom kan worden vastgesteld dat deze zware eis eraan in de weg staat dat optimaal gebruik wordt gemaakt van deze onderzoeksbevoegdheid. Een gericht DNA-verwantschapsonderzoek is onder ander behulpzaam als een verdachte is verdwenen of is gevlucht. Het is goed denkbaar dat dit personen kan betreffen die worden verdacht van het plegen van een misdrijven met een lagere gevangenisstraf dan 8 jaar. Niet valt in te zien waarom in dit soort gevallen niet aan familieleden mag worden gevraagd of zij vrijwillig DNA willen afstaan of waarom er geen vergelijking mag worden gemaakt met DNA-profielen van familieleden uit de DNA-databank.

In het kader van de modernisering van het Wetboek van Strafvordering is voorgesteld om DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap en gericht DNA-verwantschapsonderzoek mogelijk te maken bij misdrijven waarop een gevangenisstraf van vier jaren of meer staat. Tijdige invoering van deze wijziging is wenselijk, zodat de opsporingspraktijk snel gebruik van deze opsporingsmiddelen kan maken. Overwogen kan worden om de eisen nog verder te verlagen. Zo zou delictgerelateerd DNA-verwantschapsonderzoek dan ook kunnen worden toegepast bij delicten zoals het afstaan van een kind voor schadelijk werk (art. 253 Sr) of het in hulpeloze toestand brengen of laten van personen tot wiens onderhoud,

verpleging of verzorging iemand verplicht is (art. 255 Sr), aangezien een vastgestelde verwantschapsrelatie kan bevestigen dat de verdachte verantwoordelijk was voor de zorg van het kind.

Voor DNA-databankverwantschapsonderzoek wordt in het moderniseringstraject geen wijziging voorgesteld. Maar er valt wat voor te zeggen om de eisen die aan DNA-databankverwantschapsonderzoek worden gesteld gelijk te trekken met de eisen aan andere (bijzondere) opsporingsbevoegdheden, zoals het opnemen van telecomcommunicatie. Dat wil zeggen: ‘een misdrijf als omschreven in art. 67, eerste lid, dat gezien zijn aard of de samenhang met andere door de verdachte begane misdrijven een ernstige inbreuk op de rechtsorde oplevert’.

Toestemmingsprocedure

Een wettelijke voorwaarde voor de toepassing van DNA-verwantschapsonderzoek via de databank is dat na een bevel van de officier van justitie ook de toestemming van de rechter-commissaris is vereist. In aanvulling daarop was tot de zomer van 2018 in de OM-instructie DNA-verwantschapsonderzoek bepaald dat elke uitvoering van DNA-databankverwantschapsonderzoek moest worden goedgekeurd door de het college van procureurs-generaal (CPG), waarbij een positief advies van de Centrale Toetsingscommissie van het Openbaar Ministerie (CTC) was vereist. Deze procedure geldt nog steeds voor de toepassing van grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek.

De procedure om goedkeuring te krijgen van de CTC/CPG voor een verwantschapsonderzoek via de databank wierp een extra procedurele drempel op en werd door sommige geïnterviewden vanuit met name de politie als omslachtig ervaren. Uit het onderzoek bleek dat aanvragen goed worden voorbereid en zelden werden afgewezen door de CTC/CPG. Maar de toegevoegde waarde van de beoordeling werd niet altijd gezien. Voor zover de rechtmatigheid van het onderzoek werd getoetst, was er een doublure met de beoordeling door de rechter-commissaris. Voor zover de beoordeling zag op de prioritering van de inzet van dit opsporingsmiddel rees de vraag of hier een commissie uitgebreid naar moest kijken.

Inmiddels is de toestemmingsprocedure in de praktijk aangepast en versoepeld. Toestemming van het CPG en een advies van de CTC is niet meer nodig. Capaciteitsvraagstukken zijn in handen gelegd van de Landelijk officier van justitie.¹²⁴

De bescherming van het recht op privéleven bij grootschalige DNA-verwantschapsonderzoeken

Bij het uitvoeren van een grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek moet op een zorgvuldige wijze worden omgegaan met de verzameling en verwerking van het celmateriaal. Onder meer moeten de personen die DNA-materiaal afgeven voldoende zijn geïnformeerd over het onderzoek en hun rechten. Ook moet worden getracht de inbreuk op het recht op privéleven zo beperkt mogelijk te houden. De opsporingsambtenaren waarmee in het kader van dit onderzoek is gesproken, waren zich hier goed bewust van. Zij hebben veel tijd en moeite gestoken in de voorlichting van de betrokken personen, zo nodig zelfs op individueel niveau. Ook is bij de verwerking van het celmateriaal de privacybeschermende maatregel genomen dat het NFI het celmateriaal slechts verwerkt onder nummer, terwijl de opsporingsambtenaren pas kunnen identificeren bij welke persoon een nummer hoort op het moment dat het verwantschapsonderzoek tot een verwantschapsbevinding heeft geleid.

¹²⁴ Bij grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek is advisering door de CTC en toestemming van het CPG wel verplicht.

6.6 Knelpunten

Tijdens het onderzoek zijn enkele knelpunten geconstateerd die in de weg staan aan een optimale toepassing van DNA-verwantschapsonderzoek. In deze paragraaf worden enkele knelpunten behandeld en worden suggesties gedaan om deze knelpunten op te lossen.

Kosten

De kosten van DNA-verwantschapsonderzoek zijn een belangrijke belemmering voor de toepassing van dit soort onderzoek. Dat geldt met name voor DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank en voor grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek.

Wat betreft grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek zijn de hoge kosten het gevolg van de uitgebreide en jarenlange voorbereiding door meerdere opsporingsambtenaren die nodig is om het onderzoek uit te kunnen voeren, van de arbeidsintensieve grootschalige afname van het celmateriaal van mogelijk duizenden personen en van de kosten die de analyse door het NFI met zich brengt. Vanwege de hoge kosten zijn de verrichte grootschalige DNA-onderzoeken buiten de reguliere financieringsstromen gehouden. Aan deze hoge kosten valt niet veel te doen. De inzet van deze onderzoeksmethode vraagt dus om een weloverwogen kosten-baten analyse. Daarbij is de eis dat de kring van te onderzoeken personen niet groter dan nodig mag zijn, niet alleen van belang ter bescherming van het recht op privéleven van de betrokken personen, maar kan strikte invulling van deze eis ook kosten besparen.

Een volledig DNA-databankverwantschapsonderzoek kost veel tijd en inzet. Een DNA-databankverwantschapsonderzoek bestaat uit twee fasen. In de eerste fase wordt een longlist van mogelijke verwanten opgesteld. Dit resulteert in een lijst met vaak zo'n 50 mogelijke verwanten. In de tweede fase van het onderzoek worden door het NFI de DNA-profielen van al deze mogelijke verwanten nader op de waarschijnlijkheid van verwantschap onderzocht. Deze fase is erg arbeidsintensief, omdat handmatig celmateriaal van mogelijk verwanten nader wordt onderzocht. Met behulp van kenmerken van het Y-chromosoom en/of het mitochondriale DNA wordt gezocht naar extra aanwijzingen die de verwantschap kunnen bevestigen of ontkrachten. Bij eenaderspoor met mannelijke kenmerken worden in de regel Y-chromosomale DNA-profielen vergeleken. De DNA-kenmerken van het Y-chromosoom worden echter niet standaard opgeslagen in de DNA-databank. Om een Y-chromosomaal profiel te maken is het daarom nodig op opgeslagen celmateriaal van mogelijke verwanten een nadere analyse uit te voeren.

De duur en de kosten van een DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank zouden flink afnemen als in het vervolg – in het kader van een op het Wetboek van Strafvordering gebaseerde opdracht tot het opstellen van een DNA-profiel – bij het opstellen van de DNA-profielen van verdachten en veroordeelden die in de databank worden opgenomen, standaard de kenmerken van het Y-chromosoom zouden worden vastgesteld en in de DNA-databank opgenomen. De doelmatigheid en doeltreffendheid van DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank zal daardoor enorm toenemen. Door het toevoegen van Y-chromosomale kenmerken aan het DNA-profiel wordt de kans van het vinden van een verwant in de databank groter. Bovendien hoeft dan bij elk DNA-databankverwantschapsonderzoek niet handmatig celmateriaal uit de opslag te worden gehaald om daarvoor apart Y-chromosomale profielen op te stellen. Weliswaar nemen de kosten van het opstellen van een DNA-profiel hierdoor enigszins toe, maar deze toename in kosten wordt naar verwachting gecompenseerd door de toegenomen effectiviteit van DNA-verwantschapsonderzoek. Wordt dit vanaf nu gedaan, dan zou de DNA-databank per jaar 20.000 tot 25.000 DNA-profielen met Y-chromosomale kenmerken erbij krijgen. Eventueel is het ook denkbaar dat alle DNA-profielen die

nu al in de DNA-databank zitten worden aangevuld met Y-chromosomale kenmerken, maar hiervoor moet wel (eenmalig) een fors bedrag beschikbaar worden gesteld. Over de vraag of het op basis van de huidige wettelijke bepalingen ook mogelijk is om – in het kader van een door de officier van justitie (art. 151a Sv’ of rechter-commissaris (art. 195a Sv’ gegeven opdracht om een DNA-profiel op te stellen – naast autosomale DNA-profielen ook standaard Y-chromosomale DNA-profielen op te stellen en op te nemen in de DNA-databank, wordt – mede in het licht van de bescherming van het recht op privéleven – verschillend gedacht.¹²⁵ De Minister van Justitie en Veiligheid heeft in een brief van 9 januari 2019 aan de Tweede Kamer aangekondigd in het Wetboek van Strafvordering een grondslag te willen neerleggen om onder meer Y-chromosomale profielen die in het kader van concrete opsporingsonderzoeken zijn opgesteld DNA-profielen in de DNA-databank te kunnen opnemen en te kunnen gebruiken.¹²⁶

Een andere suggestie voor de verbetering van de doelmatigheid en doeltreffendheid van verwantschapsonderzoek via de databank is om de tactische kennis over de zaak die opsporingsambtenaren hebben te delen met de deskundigen van het NFI. Deze informatie kunnen de deskundigen gebruiken bij het selecteren van de mogelijke verwanten die nader onderzocht worden. Het gaat om informatie over personen en hun families die tijdens het opsporingsonderzoek zijn opgevallen. Als deze families als eerste worden onderzocht, kan een positieve uitslag voorkomen dat een hele lijst met mogelijke verwanten bij langs moet worden gegaan.

Pre-assessments

Voordat er een DNA-databankonderzoek plaatsvindt voert het NFI een pre-assessment uit. Dit pre-assessment is bedoeld om te onderzoeken of het spoor geschikt is voor verwantschapsonderzoek. Er worden simulaties gedaan om te kijken hoe groot de kans is dat er familieleden gevonden kunnen worden. Een pre-assessment kan worden aangevraagd door een opsporingsambtenaar. Aan een pre-assessment zijn geen procedurele voorwaarden verbonden. In de praktijk blijkt dat een positief pre-assessment vaak geen vervolg krijgt in een opdracht tot het daadwerkelijk uitvoeren van een DNA-databankverwantschapsonderzoek. Daaraan ligt een aantal redenen ten grondslag. Het is mogelijk dat een DNA-databankverwantschapsonderzoek niet meer nodig is vanwege een andere doorbraak in een zaak. Ook kan er na een positief pre-assessment toch voor gekozen worden om politiecapaciteit anders in te zetten, bijvoorbeeld omdat er in de tussentijd andere prioriteiten zijn gesteld en aan andere zaken voorrang wordt gegeven. Een andere reden kan liggen in het feit dat bij opsporingsambtenaren en officieren van justitie verkeerde percepties leven over de toepassing van verwantschapsonderzoek. Dit kan leiden tot terughoudendheid tot het aanvragen van een DNA-databankverwantschapsonderzoek.

Hoewel het maken van een pre-assessment niet veel tijd kost, is het aanvragen van een pre-assessment zonder verdere opvolging niet zonder meer een doelmatige besteding van middelen. Het positief pre-assessment in zichzelf heeft namelijk geen waarde. Door een aantal gesprekspartners is de suggestie gedaan om een vervolgaanvraag verplicht te stellen na een positief pre-assessment. De hoop is dat hierdoor een meer weloverwogen keuze gemaakt wordt voordat een aanvraag tot een pre-assessment wordt ingediend. Deze maatregel maakt echter een onnodig grote inbreuk op de vrijheid van de politie om het opsporingsonderzoek naar beste inzicht uit te voeren. Relevantier is de vaststelling dat een uitgebreid pre-assessment in veel gevallen niet nodig is. Indien het daderspoor niet verontreinigd is met het DNA van anderen en er voldoende celmateriaal beschikbaar is, kan met dit spoor altijd een

¹²⁵ Zie voor een uitgebreide bespreking van dit onderwerp Hoving 2019.

¹²⁶ Kamerstukken II 2018–2019, 31 415, nr. 22, p. 3 en 4.

databankverwantschapsonderzoek worden gedaan. Het is daarom te overwegen om in beginsel geen pre-assessment uit te voeren bij enkelvoudige daderprofielen. De informatie over de geschiktheid van het spoor zou door het NFI dan bij een informeel oriënterend gesprek kunnen worden gedeeld met de politie en het OM.

Kennis

Voldoende kennis over DNA-verwantschapsonderzoek is een belangrijke voorwaarde bij het toepassen van deze onderzoeksmethode. Zonder voldoende kennis wordt er onterecht geen gebruik gemaakt van de onderzoeksmethode, of wordt het DNA-verwantschapsonderzoek niet op de juiste wijze uitgevoerd of geïnterpreteerd. In dit onderzoek is vastgesteld dat het niveau van kennis over DNA-verwantschapsonderzoek bij de politie, het Openbaar Ministerie en de rechterlijke macht niet overhoudt. De politie, het OM en de rechter(-commissaris) verkrijgen vooral kennis over de mogelijkheden van DNA-verwantschapsonderzoek door er in de praktijk mee te werken. Aangezien het aantal uitgevoerde DNA-verwantschapsonderzoeken nog redelijk beperkt is, is de kennis over de mogelijkheden van DNA-verwantschapsonderzoek ook beperkt en (nog) niet wijdverspreid. Om die reden worden er op dit moment wellicht kansen gemist, met name in cold cases, waarin DNA-verwantschapsonderzoek tot nieuwe aanwijzingen kan leiden. Om meer kansen te benutten is het denkbaar om in de ongeveer 1.500 cold cases te onderzoeken of er bruikbaar forensisch materiaal voorhanden is dat geschikt is voor een DNA-databankverwantschapsonderzoek, deze zaken te prioriteren en te onderzoeken.

De systematische borging van kennis over DNA-verwantschapsonderzoek binnen politie en het OM vindt slechts in beperkte mate plaats. Kennisdeling vindt vooral plaats door twee experts binnen de Landelijke Eenheid van de politie. Zij adviseren en ondersteunen politieteam die gebruik willen maken van de mogelijkheden van DNA-verwantschapsonderzoek en geven landelijk presentaties over de mogelijkheden van DNA-verwantschapsonderzoek. Deze expertise wordt binnen het veld als grote meerwaarde gezien. Ter bevordering van de kennisborging en -deling is het wenselijk als de politieambtenaren en officieren van justitie die te maken hebben gehad met de verschillende vormen van DNA-verwantschapsonderzoek – waaronder in ieder geval via de databank en grootschalig verwantschapsonderzoek – deze kennis op papier zetten en (intern) ter beschikking stellen binnen de politieorganisatie en het Openbaar Ministerie.

Kennisgebrek staat er mogelijk ook aan in de weg dat er vaker gebruik wordt gemaakt van de meer laagdrempelige vormen van DNA-verwantschapsonderzoek, en in het bijzonder het gericht DNA-verwantschapsonderzoek. Als opsporingsambtenaren niet op de hoogte zijn van de mogelijkheden van gericht DNA-verwantschapsonderzoek zullen zij eerder kiezen voor de inzet van andere opsporingsmethoden, zoals het aftappen van telefoons, het observeren en horen van mogelijke verwanten of het heimelijk verzamelen van celmateriaal. Ook verkeerde percepties over het DNA-verwantschapsonderzoek kunnen een rol spelen bij de inzet van dit onderzoeksmiddel. De term DNA-verwantschapsonderzoek wordt in het algemeen vooral geassocieerd met grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek. Bij deze vorm van verwantschapsonderzoek weegt de inbreuk die wordt gemaakt op de privacy zwaar. Bovendien zijn de kosten hoog. Deze bezwaren gelden in (veel) mindere mate voor andere vormen van DNA-verwantschapsonderzoek, zoals gericht verwantschapsonderzoek. Zo is bij de vrijwillige afgifte van celmateriaal door enkele familieleden er geen sprake van een gedwongen inbreuk. En bij het vergelijken met enkele DNA-profielen uit de DNA-databank is de inbreuk beperkt. Verder zijn de kosten van een gericht DNA-verwantschapsonderzoek niet hoger dan van een klassiek DNA-onderzoek.

Het is wenselijk dat de kennis over DNA-verwantschapsonderzoek bij politie, Openbaar Ministerie en de rechterlijke macht wordt vergroot. De kennis over de technische – en vooral ook tactische mogelijkheden – van het DNA-databankonderzoek moet toenemen binnen alle relevante lagen van de politie, het Openbaar Ministerie en de rechterlijke macht en zou niet beperkt mogen blijven tot enkele forensische specialisten. Bij het vergroten van de kennis over DNA-verwantschapsonderzoek moet voldoende aandacht worden besteed aan de verschillende vormen die dit onderzoek kan hebben. Weliswaar wordt uiteindelijk dezelfde techniek gebruikt, maar de context waarbinnen de techniek wordt gebruikt is geheel verschillend. Net zoals een vrijwillig gesprek met een verdachte op straat niet hetzelfde is als een inwerkingstelling waarbij een verdachte meerdere dagen wordt verhoord, is een gericht DNA-verwantschapsonderzoek een heel ander soort onderzoek dan een grootschalig verwantschapsonderzoek. Een onterechte angst om inbreuk te maken op de privacy mag niet in de weg staan van een effectieve toepassing van dit opsporingsmiddel.

Bewaartermijnen DNA-materiaal bij grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek

In hoofdstuk 5 zijn enkele lessen geformuleerd die van belang zijn voor een succesvolle toepassing van grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek. Die lessen worden hier niet herhaald. Wel wordt een concreet knelpunt benoemd waarover op dit moment in de praktijk onduidelijkheid bestaat. Er zijn vragen over de bewaartermijn van het celmateriaal en de DNA-profielen van derden die dit vrijwillig hebben afgestaan. Volgens art. 13 lid 2 Besluit DNA-onderzoek in strafzaken moet celmateriaal terstond worden vernietigd als is vastgesteld dat het DNA-profiel van deze derde geen verwantschap vertoont met het DNA-profiel van het daderspoor. De vraag is wanneer er sprake is van 'terstond'. Is dat direct na de constatering of aan het einde van het hele grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek? Dit kan immers enkele maanden later zijn. Of mag het celmateriaal zelfs worden bewaard tot de hele strafzaak over is? Dit laatste is mogelijk als de derde schriftelijk toestemming heeft gegeven dat zijn celmateriaal wordt vernietigd zodra de strafzaak in het kader waarvan zijn celmateriaal is afgenomen, is geëindigd (art. 13 lid 2 onder a BDNAS). Om vragen over bewaartermijnen voor te zijn is het denkbaar dat standaard in het 'Informed Consent'-formulier wordt opgenomen dat er toestemming wordt verleend het DNA-materiaal pas te vernietigen als het grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek is afgerond.

Het delen van passieve verwantschapsbevindingen

De constatering tijdens een klassiek DNA-onderzoek dat er mogelijk sprake is van verwantschap is lang niet altijd relevant voor het opsporingsonderzoek. Niettemin kan het in sommige zaken wel bijdragen aan het opsporingsonderzoek. Het is daarom wenselijk dat informatie over verwantschap ter beschikking komt van de opsporingsambtenaren die de zaak onderzoeken. Bij de inwerkingtreding van de regeling DNA-verwantschapsonderzoek is de werkspraak gemaakt dat een 'passieve hit' door het NFI wordt gemeld aan de zaaksofficier van justitie. De zaaksofficier dient deze informatie vervolgens te delen met de politie. In de praktijk blijkt dit niet altijd te worden gedaan waardoor de politie belangrijke informatie kan missen die van betekenis kan zijn in de opsporing. Het is te overwegen dat de NFI informatie over een passieve hit standaard en direct gaat delen met de politie, om te voorkomen dat de politie relevante informatie niet onder ogen krijgt.

6.7 Conclusie en aanbevelingen

In 2012 heeft de wetgever het mogelijk gemaakt om DNA-verwantschapsonderzoek te laten uitvoeren. Doel van deze onderzoeksmethode is om door middel van het vaststellen van verwantschap, via familieleden de dader van ernstige misdrijven op te sporen en zo bij te dragen

aan de opsporing en vervolging van (ernstige) strafbare feiten. Dit doel is behaald. DNA-verwantschapsonderzoek heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan de opsporing en vervolging van daders in verschillende zaken, waaronder enkele zeer geruchtmakende cold cases. Zonder DNA-verwantschapsonderzoek was er in zaken als de zaak Marianne Vaatstra, de zaak Milica van Doorn, de zaak Kralingse Bosmoorden of de Utrechtse serieverkrachter geen verdachte gevonden en een dader veroordeeld. In absolute aantallen is de inzet van het DNA-verwantschapsonderzoek als opsporingsmiddel beperkt. Tussen 2012 en 2018 zijn er ongeveer 160 onderzoeken gedaan waarin actief werd gezocht naar verwantschap.¹²⁷ DNA-verwantschapsonderzoek is dus zoals verwacht een relatief kleinschalig fenomeen, zeker ook wanneer dit aantal wordt afgezet tegen de duizenden misdrijven die elk jaar qua strafbedreiging in aanmerking komen voor de toepassing van een DNA-verwantschapsonderzoek. Maar het succes van een uitgevoerd DNA-verwantschapsonderzoek is boven verwachting. DNA-databankverwantschapsonderzoeken leverden in ongeveer een op de vijf van de onderzoeken een mogelijke verwant op, waar in de wetsgeschiedenis uitgegaan werd van een veel lager succespercentage van vijf procent.

Een DNA-verwantschapsonderzoek betekent een inbreuk op het recht op privéleven van de personen van wie de DNA-profielen worden vergeleken. Een wettelijke regeling is nodig om deze inbreuk een wettelijke grondslag te geven. Doordat persoonlijke genetische informatie wordt gebruikt om verwanten van de dader van een strafbaar feit te vinden, heeft de wetgever strenge eisen gesteld aan de toepassing van DNA-verwantschapsonderzoek. Deze strenge eisen zijn nog verder aangescherpt door het Openbaar Ministerie in de OM-instructie DNA-verwantschapsonderzoek. Uit dit onderzoek is gebleken dat bij de uitvoering van het DNA-verwantschapsonderzoek de inbreuk op het recht op privéleven binnen alle redelijke grenzen blijft. Specifiek inzake de drie uitgevoerde grootschalige DNA-verwantschapsonderzoeken is vastgesteld dat de opsporingsambtenaren en deskundigen op consciëntieuze wijze zijn omgegaan met de voorlichting van burgers, de vrijwillige afname en verwerking van celmateriaal en de analyse van de opgestelde DNA-profielen.

Uit dit onderzoek volgt ook dat op bepaalde punten de eisen die worden gesteld aan de uitvoering van DNA-verwantschapsonderzoek te streng zijn. Hierdoor is de balans tussen de effectieve opsporing van strafbare feiten en de bescherming van het recht op privéleven nog niet gevonden. De strenge eisen voorkomen dat DNA-verwantschapsonderzoek kan worden uitgevoerd, terwijl dit had kunnen bijdragen aan de opsporing en vervolging van ernstige strafbare feiten. Dit kan tot gevolg hebben dat de dader van ernstige strafbare feiten niet kan worden opgespoord. Dit kan ook tot gevolg hebben dat er andere opsporingsmethoden worden toegepast om de dader te vinden, waarbij een grotere inbreuk wordt gemaakt op het recht op privéleven dan als een DNA-verwantschapsonderzoek zou zijn verricht, bijvoorbeeld als hierdoor (onschuldige) personen langdurig worden afgetapt of geobserveerd of worden vastgezet voor verhoor.

Ter afsluiting doen wij drie aanbevelingen. De eerste twee aanbevelingen hebben als doel een goede balans te vinden tussen effectieve opsporing en de bescherming van het recht op privéleven. De derde aanbeveling bevat een oplossing voor het belangrijkste knelpunt dat is geconstateerd bij de uitvoering van het DNA-verwantschapsonderzoek. Op enkele plekken in de tekst zijn op ondergeschikte punten aanvullende suggesties gedaan voor een optimale toepassing van DNA-verwantschapsonderzoek in het strafproces. Deze suggesties worden hier niet herhaald.

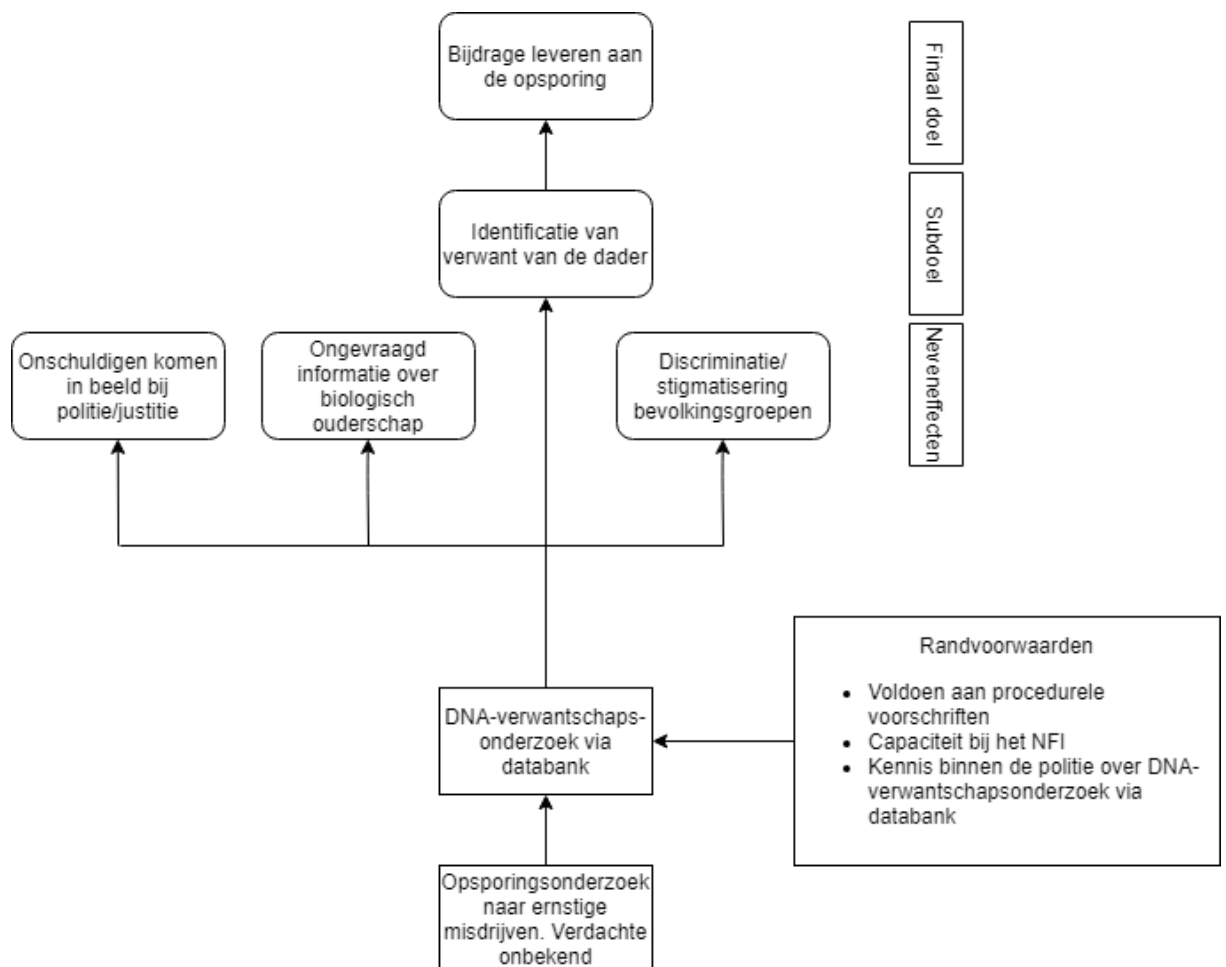
¹²⁷ Het precieze aantal is niet bekend. Wanneer wordt uitgegaan dat in ongeveer 1/3 van het aantal rapportages die het NFI in verband met verwantschap heeft opgesteld er daadwerkelijk een actief vergelijkingsonderzoek is uitgevoerd, gaat het om ongeveer 160 zaken (467/3)

4. Een snelle toepassing van DNA-verwantschapsonderzoek via de DNA-databank kan in sommige zaken bijdragen aan een snelle oplossing van de zaak en daarmee onnodig politieonderzoek voorkomen. Hierdoor wordt politiecapaciteit op effectievere wijze ingezet en wordt mogelijk de onnodige inzet van opsporingsmethoden waarbij (ook) een forse inbreuk wordt gemaakt op het recht op privéleven, zoals telefoontaps, voorkomen. Het is daarom wenselijk dat de OM-Instructie DNA-verwantschapsonderzoek op dit punt wordt aangepast.
5. De wettelijke eis dat een DNA-verwantschapsonderzoek pas mag worden ingezet bij misdrijven waar een gevangenisstraf van acht jaar of meer op staat is te streng. Dat geldt in ieder geval voor DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap en gericht verwantschapsonderzoek. Deze eisen worden al aangepast in het wetsvoorstel tot herziening van het Wetboek van Strafvordering, maar de wijzigingen zouden al op een eerder moment kunnen ingaan. Ook voor DNA-databankverwantschapsonderzoek staat de 8-jaarseis niet in verhouding tot de eisen die aan andere, vergelijkbare opsporingsmethoden worden gesteld. Het is wenselijk dat ook voor het databankonderzoek de 8-jaarseis wordt versoepeld.
6. Een belangrijk knelpunt bij de toepassing van DNA-databankverwantschapsonderzoek is dat de in de databank opgeslagen DNA-profielen geen Y-chromosomale kenmerken bevatten. Hierdoor moeten die kenmerken bij elk DNA-verwantschapsonderzoek via de databank handmatig worden verzameld en dit kost veel onderzoekscapaciteit van het NFI. Om dit knelpunt op te lossen is het wenselijk dat standaard de DNA-profielen die in vervolg worden opgenomen in de databank worden aangevuld met Y-chromosomale kenmerken. Voor zover dit nodig is, moet daarvoor een wettelijke basis komen.¹²⁸ Indien mogelijk zouden met terugwerkende kracht uit het celmateriaal waarop de in de DNA-databank opgenomen DNA-profielen met autosomale kenmerken zijn gebaseerd, ook de Y-chromosomale kenmerken kunnen worden bepaald en opgeslagen. Naar de mogelijkheden hiertoe zal nader onderzoek moeten worden gedaan. Duidelijk is dat hiervoor eenmalig budget moet worden vrijgemaakt.

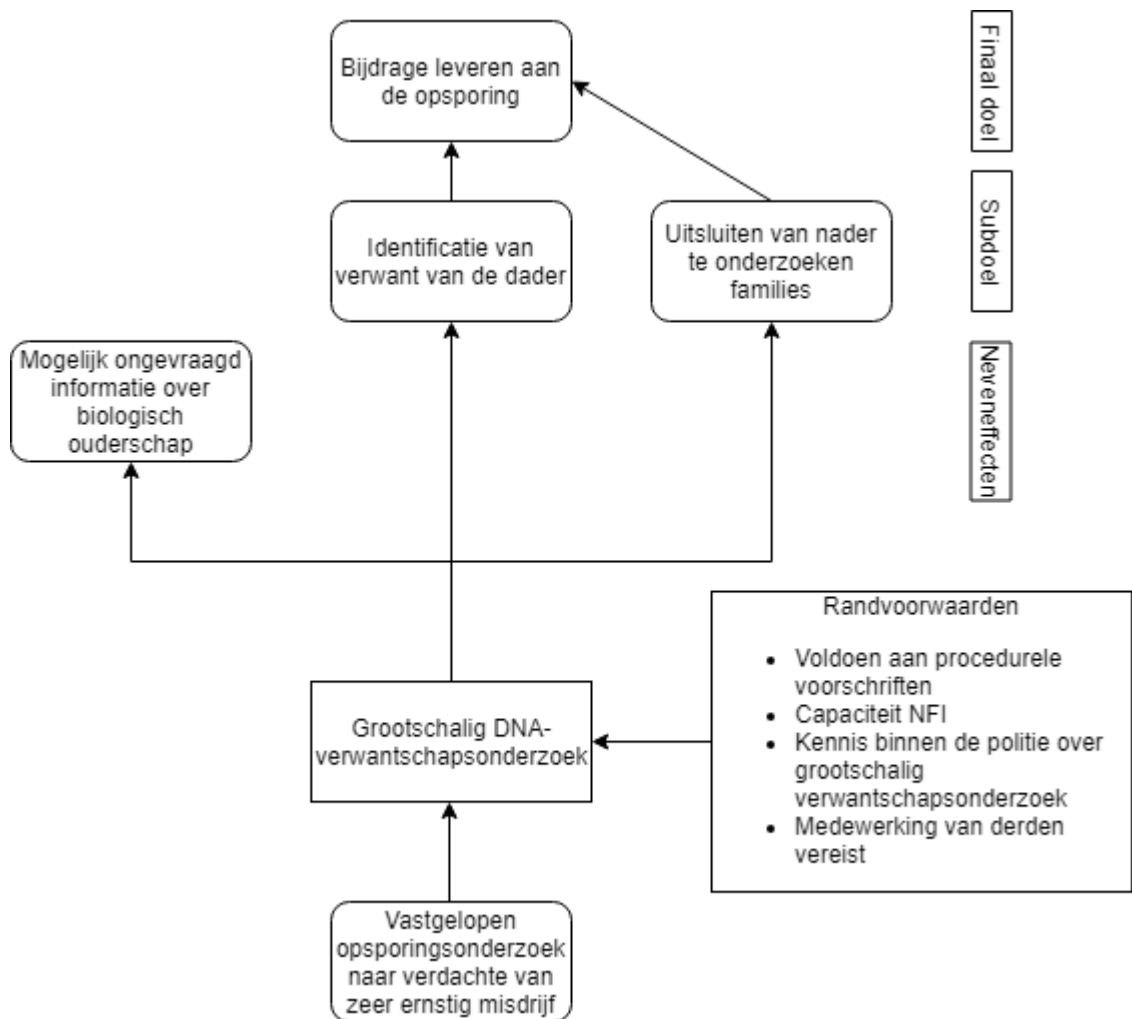
¹²⁸ Inmiddels heeft de minister aangekondigd een wettelijke grondslag hiertoe te willen opnemen in het Wetboek van Strafvordering, Kamerstukken II 2018–2019, 31 415, nr. 22.

Bijlage 1. Doelbomen

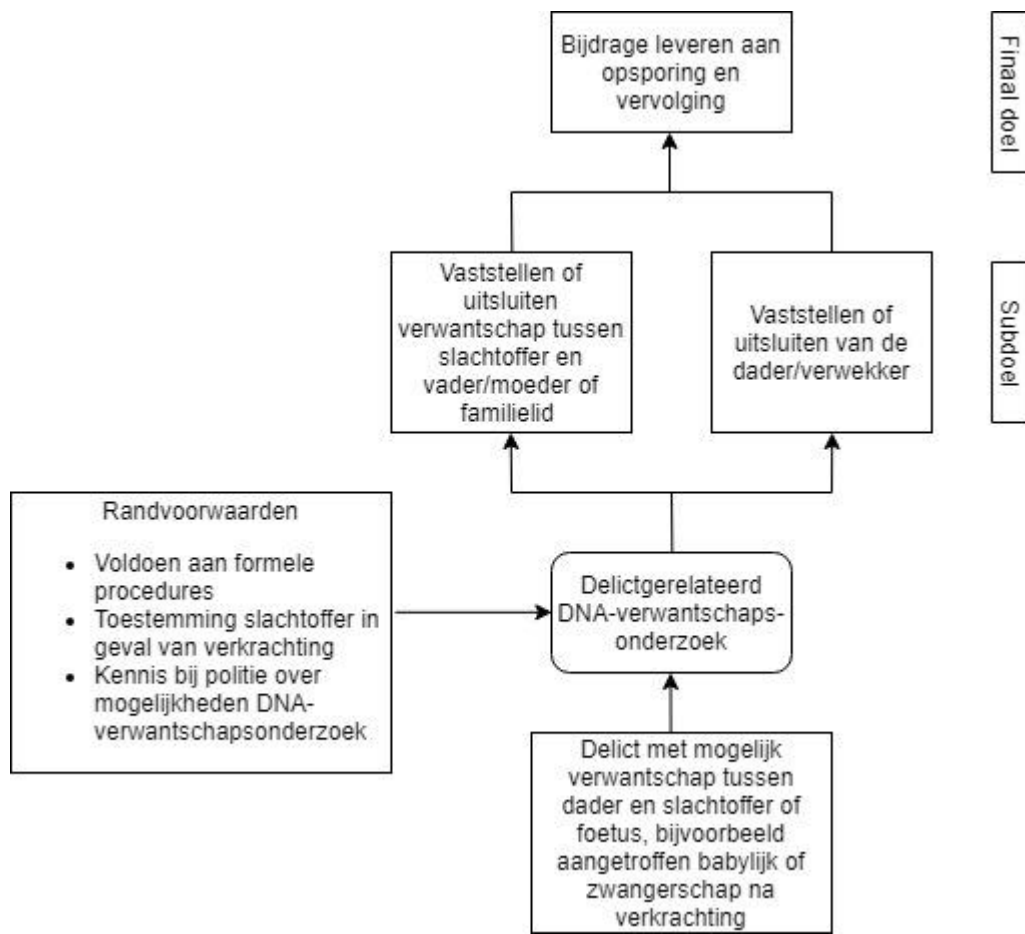
A. DNA-verwantschapsonderzoek via de databank

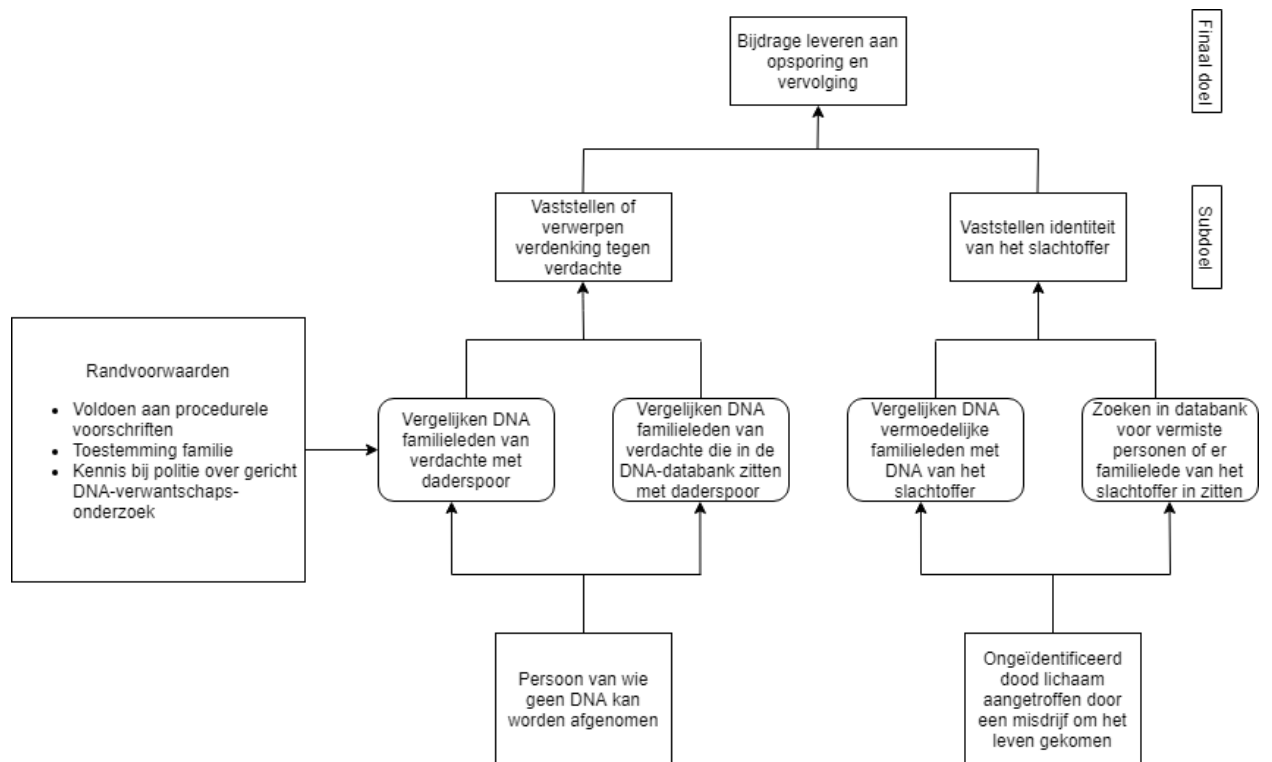
B. Grootschalig DNA-verwantschapsonderzoek

C. DNA-verwantschapsonderzoek naar delictgerelateerde verwantschap

D. Gericht DNA-verwantschapsonderzoek

Bijlage 2. Lijst van geïnterviewde personen

Lijst gesprekspartners

Cees van Boxel	Senior tactisch rechercheur, politie Oost-Brabant.
Folkert van Dekken	Teamleider TGO, politie Midden-Nederland.
Hans Jansen	Forensisch Coördinator politie Noord-Holland.
Arnoud Kal	Deskundige forensisch DNA-onderzoek, NFI.
Rob Kloos	Forensisch officier van justitie.
Maarten Krikke	Strafrechtadvocaat, VSVW advocaten.
Karien Loeffen	Operationeel specialist A, politie Noord-Holland.
Henk Mous	Officier van justitie, arrondissementsparket Noord-Nederland.
Ron Rintjema	Adviseur DNA-verwantschapsonderzoek, Politie Landelijke eenheid.
Wouter van Schaijk	Forensisch officier van justitie.
Eveline Smit	Officier van justitie, arrondissementsparket Amsterdam.
Jelle Tjalsma	Adviseur DNA-verwantschapsonderzoek, Politie Landelijke eenheid.
Ton Uiterwijk	Operationeel specialist C, teamleider TGO, politie Amsterdam.
Jan Vlug	Strafrechtadvocaat, Vlug Huisman Maarsingh Strafpleiters.
Gerben van der Wal	Operationeel expert tactische opsporing, Districtsrecherche Friesland.

Deelnemers klankbordgroep

Gert Jan Veerman (voorzitter)	Emeritus hoogleraar wetgeving en wetgevingskwaliteit Universiteit Maastricht
Elz Coolman	Ministerie van Justitie en Veiligheid, Directoraat-Generaal Politie
Karin van Deudekom	Ministerie van Justitie en Veiligheid, Directie Wetgeving en Juridische Zaken
Arnoud Kal	Deskundige forensisch DNA-onderzoek, NFI
Marloes van Noorloos	Universitair hoofddocent straf(proces)recht, Tilburg University
Wouter van Schaik	Forensisch officier van justitie
Jan Vlug	Strafrechtadvocaat, Vlug Huisman Maarsingh Strafpleiters

Bijlage 3. Informed Consentformulier grootschalig DNA- verwantschapsonderzoek

INFORMED CONSENT	
Afname celmateriaal ten behoeve van het grootschalige DNA-verwantschapsonderzoek ingesteld in het kader van het onderzoek naar de gewelddadige dood van Marianne Imke Vaatstra, geboren op 10 augustus 1982.	
Ondergetekende:	Zie gegevensblad andere zijde
Stemt er <u>vrijwillig</u> mee in dat van hem celmateriaal wordt afgenomen ten behoeve van een DNA-verwantschapsonderzoek, zoals bedoeld in het artikel 151da, tweede lid van het Wetboek van Strafvordering	
Verklaart dat hij is gewezen op wat <u>de gevolgen</u> kunnen zijn van zijn medewerking aan dit DNA-verwantschapsonderzoek. Dit betekent dat ondergetekende begrijpt dat door vrijwillig celmateriaal af te staan in het kader van dit DNA-verwantschapsonderzoek hij ervoor kan zorgen dat tegen hem of tegen een familielid een <u>verdenking</u> van een strafbaar feit kan ontstaan. Verklaart dat hij ook is gewezen op het feit dat hij zich kan beroepen op het <u>verschoningsrecht</u> en dus het belang van bepaalde familierelaties hoger kan stellen dan het belang van de waarheidsvinding in de onderhavige strafzaak.	
Verklaart dat hij is gewezen op de mogelijkheid een <u>raadsman</u> te raadplegen die hem kan bijstaan bij het nemen van zijn beslissing om deel te nemen aan dit DNA-verwantschapsonderzoek.	
Verklaart dat hem daarbij de keuze is voorgelegd om celmateriaal af te staan door wangslijmvlies, bloed of haarwortels af te laten nemen. Stemt in met een afname van celmateriaal door middel van <u>wangslijmvlies</u>.	
Stemt er mee in dat van hem celmateriaal wordt afgenomen door een door de officier van justitie aangewezen <u>opsporingsambtenaar</u>, die voldoet aan bij ministeriële regeling vastgestelde eisen.	
Geeft toestemming voor vergelijking van zijn DNA-profiel met <u>alleen</u> de in het onderhavige onderzoek verkregen DNA-profielen.	
Begrijpt dat zijn DNA-profiel <u>niet</u> wordt opgenomen in de Nederlandse DNA-databank voor strafzaken	
Begrijpt dat zijn afgenomen celmateriaal en de hiervan gemaakte DNA-profielen na afloop van het verwantschapsonderzoek zullen worden <u>vernietigd</u>.	
Behoudt zich het recht voor om zijn <u>toestemming</u> tot deze vrijwillige afname van zijn celmateriaal en het gebruik daarvan ten behoeve van dit DNA-verwantschapsonderzoek <u>in te trekken</u>.	
Naam: _____ Datum: _____ Handtekening: _____	

Bijlage 4. Geraadpleegde bronnen

Literatuur

Broeders 2013

T. Broeders, 'What's in a name ...? – DNA-verwantschapsonderzoek in de zaak Vaatstra en andere zaken'. in: *Expertise en Recht*, 2013, afl. 1.

Van Deudekom 2012

C.C.M. van Deudekom, 'Een nieuwe loot aan de DNA-stam: strafvorderlijk DNA verwantschapsonderzoek' in: *Ars Aequi*, november 2012.

Hoving 2019

R.A. Hoving, 'Zo vader, zo zoon. DNA-profielen met Y-chromosomale kenmerken in het strafproces', *Expertise & Recht* 2019, afl. 1.

Kalidien 2018

S.N. Kalidien, *Criminaliteit en rechtshandhaving 2017. Ontwikkelingen en samenhangen. Cahier 2018-19*, (WODC), 2018.

Van Kempen, van der Staak 2013

P.H.P.H.M.C. van Kempen, M.G.J.M. van der Staak, 'Een meewerkverplichting bij grootschalig DNA-onderzoek in strafzaken?' (WODC) 2013.

Kim, 2011

Kim e.a., Policy implications for familial searching, *Investigative Genetics* 2011, 2.

Maguire, McCallum, Storey, Whitaker 2014

C.N. Maguire, L.A. McCallum, C. Storey, J.P. Whitaker, *Forensic Science International: Genetics*. 8 (2014) 1–9. doi:10.1016/j.fsigen.2013.07.004.

Melai, Groenhuijjes

A.L. Melai, M.S. Groenhuijsen e.a., art. 151a Sv, aant. 9.0-9.3

Meulenbroek 2012

A.J. Meulenbroek, K. Slooten, D.J.C. Aben, C. van Kooten en A.J. Kal, DNA-verwantschapsonderzoek in de strafrechtpraktijk in: *Expertise en Recht*, 2012 afl. 2.

Toorn, M'charek 2011

V. Toorn, A. M'Charek, Van individuele verdachte naar verdachte families en populaties in: *NJB* 2011-100.

Vellinga-Schootstra, Vellinga 2008

F. Vellinga-Schootstra & W.H. Vellinga, Positive obligations' en het Nederlandse straf(proces)recht (oratie Groningen), Kluwer 2008.

M. Vromans 2012

M. Vromans, Meehelpen voor Marianne. Hoge opkomst DNA-verwantschapsonderzoek in de zaak-Vaatstra. In: *Opportuun*, 2012, afl. 11.

Kamerstukken

Kamerstukken II 2009/10, 32168, nr. 3
Kamerstukken II 2009/10, 32168, nr. 4
Kamerstukken II 2009/10, 32168, nr. 6
Kamerstukken I 2011/12, 32168, C, p. 7
Kamerstukken II 2017/18, 34851, nr. 1
Kamerstukken II 2017/18, 34889, 2
Kamerstukken II 2018/19, 31 415, nr. 22
Kamerstukken I 2011/12, 32168, C
Handelingen II 2010/11, 71-5, p. 27

Staatsblad

Stb. 2011, 555.

Jurisprudentie*Europa*

EHRM 7 december 2006 Van der Velden v. the Netherlands, no. 29514/05
EHRM (GK) 4 december 2008, S. and Marper/the UK, no. 30562/04
EHRM 20 januari 2009, W./the Netherlands, no. 20689/08

Nederland

Gerechtshof Amsterdam 13 april 2017, ECLI:NL:GHAMS:2017:2825
Rechtbank Oost-Brabant 5 maart 2013, ECLI:NL:RBOBR:2013:BZ3191
Rechtbank Noord-Nederland 19 april 2013, ECLI:NL:RBNNE:2013:BZ7928
Rechtbank Amsterdam 13 juli 2013, ECLI:NL:RBAMS:2013:4452
Rechtbank Gelderland 23 juli 2013, ECLI:NL:RBGEL:2013:1807
Rechtbank Noord-Nederland 4 maart 2014, ECLI:NL:RBNNE:2014:1086
Rechtbank Gelderland 20 juni 2014, ECLI:NL:RBGEL:2014:3826
Rechtbank Midden-Nederland 1 oktober 2014, ECLI:NL:RBMNE:2014:4603
Rechtbank Midden-Nederland 24 februari 2015, ECLI:NL:RBMNE:2015:1108
Rechtbank Noord-Holland 12 mei 2016, ECLI:NL:RBNHO:2016:3947
Rechtbank Rotterdam 10 juni 2016, ECLI:NL:RBROT:2016:4365
Rechtbank Limburg 7 april 2017, ECLI:NL:RBLIM:2017:3140
Rechtbank Limburg 17 november 2017, ECLI:NL:RBLIM:2017:11181
Rechtbank Rotterdam 18 oktober 2018, ECLI:NL:RBROT:2018:8603

Internetbronnen

<https://www.om.nl/actueel/nieuwsberichten/@87019/verdachte-drie/>
<https://www.om.nl/@94642/20-jaar-geeist-cold/>
<https://www.om.nl/actueel/nieuwsberichten/@98631/aanhouding-cold/>

<https://www.nrc.nl/nieuws/2018/10/18/albert-b-krijgt-achttien-jaar-celstraf-voor-prostitutiemoorden-a2625013>.

<https://www.nidaa.nl/babylijkjes-in-nederland> (geraadpleegd 16 januari 2019).

<https://dnadatabank.forensischinstituut.nl>

<https://www.nu.nl/245099/video/grapperhaus-overweegt-verplichte-afname-dna-bij-onderzoek.html>

https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/plenaire_verslagen/detail?vj=2017-2018&nr=107&version=2#idd1e117604

pro facto